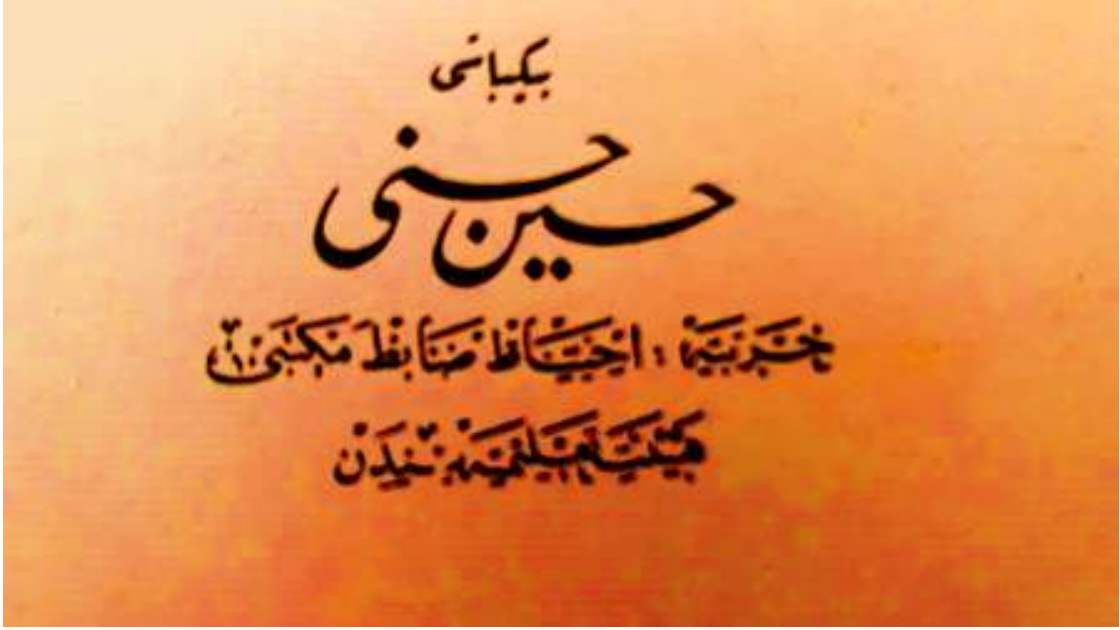

Vatan Müdafaasında Bir Ömür

Hüseyin Hüsnü Aydemir

Vatan Müdafaasında Bir Ömür

Hüseyin Hüsnü Aydemir

İzmir 2021

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	vi
BELGELER LİSTESİ	vii
FOTOĞRAFLAR LİSTESİ	viii
KROKİLER LİSTESİ	viii
SUNUŞ.....	ix
ÖNSÖZ.....	x

Giriş	1
1. Çocukluk Dönemi ve İlk Tahsil	1
2. Askerî Rüşdiye (Ortaokul), İdadi (Lise) ve Mekteb-i Harbiye	3
3. 31 Mart Hadisesi ve Hareket Ordusu	7

BİRİNCİ BÖLÜM

BİRİNCİ DÜNYA HARBİ'NE KADAR HÜSEYİN HÜSNÜ EFENDİ

1.1. İlk Görev: Tekirdağ 83. Alay	10
1.2. Trablusgarp (İtalyan) Harbi.....	10
1.3. Balkan Harbi	14
1.3.1. Sakız Adası'nın Müdafaası	14
1.4. İlk Esaret: Kefelonya Günleri	18

İKİNCİ BÖLÜM

BİRİNCİ DÜNYA HARBİ VE KRASNOYARSK ESARET GÜNLERİ

2.1. Hüseyin Hüsnü Efendi 49. Alay'da.....	21
2.2. Kafkas Cephesi, 49. Alay Muharebeleri	23
2.2.1. Sarıkamış Kuşatma Harekâtı	24
2.2.2. Tortum Muharebeleri	26
2.2.2.1. Ahpisor Yaylası'nda Hüseyin Hüsnü Efendi'nin Yaralanması.....	27
2.2.3. Murat Mihverinde (Sağ Cenah Grubu) 49. Alay.....	31
2.2.4. Kış Taarruzu: Erzurum Düşerken	33
2.2.5. Son Taarruz ya da Erzurum'a Veda	35

2.3. İkinci Esaret: Krasnoyarsk	38
2.1. Höbek Baskını (Temmuz) ve Esaret	38
2.2. Sarıkamış Yolunda	40
2.3. Rusya İçlerine Yolculuk	42
2.4. Kostroma, Makaryef Günleri	44
2.5. Krasnoyarsk Günleri	46
2.6. Esaretten Dönüş ya da Firar	53

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MİLLÎ MÜCADELE'DE HÜSEYİN HÜSNÜ EFENDİ

3.1. Anadolu'ya Çıkışı ve Millî Ordu'ya Katılışı.....	59
3.2. Bolu ve Kastamonu Havalisinde	60
3.3. 47. Alay ve Hüseyin Hüsnü Efendi	60
3.3.1. Hüseyin Hüsnü Efendi Giresun'da.....	62
3.3.2. İç İsyanların Tenkili ve 47. Alay	62
3.3.2.1. Koçgiri İsyanı ve 47. Alay	62
3.3.2.2. Pontus İsyanı ve 47. Alay	63
3.4. Sakarya Muharebesi	65
3.4.1. 47. Alay Ankara'da	66
3.4.2. Sakarya Meydan Muharebesi'nde 47. Alay Harekâtı	70
3.4.3. Mangal Dağı Muharebesi	70
3.4.4. Sath-ı Müdafaa	74
3.4.5. Çal Dağı'nda Bir Destan	77
3.4.6. Zafer: Yunan Birlikleri Çekiliyor.....	78
3.5. Kocaeli Grup Komutanlığı ve Hüseyin Hüsnü Efendi.....	79
3.5.1. Kocaeli Grup Muhafız Bölüğü	80
3.5.2. Hüseyin Hüsnü Efendi Evleniyor.....	81
3.5.3. Mustafa Kemal Paşa'nın Kocaeli Grubu'nu Ziyareti.....	84
3.6. Büyük Taarruz ve Kocaeli Grubu	84
3.6.1. Kocaeli Grubu'nun Takip Harekâtı	86
3.6.2. Gemlik'in Kurtuluşu	87
3.6.3. Mudanya'dan Bandırma'ya.....	94
3.7. Taltif ve Madalyalar	94

3.7.1. Harp Madalyası	98
3.7.2. Liyakat Madalyası	98
3.7.3 İstiklal Madalyası	98

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HARP SONRASI SİVİL HAYATI

4.1. 20. Hücüm Taburu Kumandanlığı.....	101
4.2. İskân Muhacir Komisyonu Başkanı	101
4.3. Bursa Askerî Lise	101
4.4. Bolu Askerlik Şubesi.....	101
4.5. İstanbul Hayatı	102
4.6. Askerî Hâkimlik Dönemi	106
4.7. Emeklilik Hayatı	108
4.8. Memleketin Ahvali ya da Sorumluları	115
4.9. Vefatı	115

SONUÇ

117

KAYNAKÇA

118

1. Arşiv ve Koleksiyon Belgeleri	118
2. Kitap ve Makaleler	118

EKLER.....

124

ÖNEMLİ TARİHLER

1248

KISALTMALAR

ATASE	: Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı
a.g.e.	: Adı geçen eser.
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
KA	: Kızılay Arşivi
MSB	: Millî Savunma Bakanlığı
s. / ss.	: Sayfa / Sayfalar arası
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
Trc. / Çev.	: Tercüme eden / Çeviren
Yay. Haz.	: Yayına Hazırlayan
HN	: Hazırlayanın notu.

BELGELER LİSTESİ

Belge 1: Hüseyin Hüsnü Efendi'nin Askerî Rüştîye Mezuniyet Belgesi ve çevrisi.	6
Belge 2: Harbiyeli Hüseyin Hüsnü Efendi'nin Hareket Ordusu ile İstanbul'a gelişi.	9
Belge 3: 18. Alay 1. Tabur 3. Bölük Komutanlığı'na günlük emrin tebliği.	15
Belge 4: Hüseyin Hüsnü Efendi'nin Kefelonya Adası'ndan gönderdiği kartpostal.	20
Belge 5: Hüseyin Hüsnü Efendi'nin esareti ilgili bilgilerin yazılı olduğu kart.....	43
Belge 6: Krosnoyarsk'ta vefat eden esirler anısına dikilen anıt.....	50
Belge 7: Vaveyla Gazetesi, 18 Nisan 1333 [1917] Sayı 69.	52
Belge 8: Millî Mücadele'de Anadolu'daki işgal ve Türk Ordusu.....	64
Belge 9: Yüzbaşı Hüseyin Hüsnü Efendi'nin Evlilik İzinnamesi.....	83
Belge 10: Hüseyin Hüsnü Efendi'ye İstiklal Madalyası verildiğini gösterir belge.....	96
Belge 11: Hüseyin Hüsnü Efendi'nin İstiklal Madalyası'nı tesellüm belgesi.	96
Belge 12: Takdirname belgesinin tebliğ edildiği yazının zarfı.	99
Belge 13: Hüseyin Hüsnü Efendi'ye verilen Takdirname'nin tebliğine dair belge.	100
Belge 14: Binbaşı Hüseyin Hüsnü Efendi'nin Hukuk Fakültesi Mezuniyet Belgesi.....	105
Belge 15: Hüseyin Hüsnü Bey, 4. Kolordu'da Askerî Muhâkim Şube Müdürü.....	106
Belge 16: Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'den H. Hüsnü Aydemir'e çay daveti.....	106
Belge 17: Askerî Hâkimlik sınıfına ayrıldıktan sonraki askerî safahatı.....	107
Belge 18: Askerlik Adliye Şubesi Müdürlüğü'ne tayini.....	109
Belge 19: Hüseyin Hüsnü Bey'in emeklilik durumunun düzeltildiği karar.....	110
Belge 20: Hüseyin Hüsnü Paşa'nın erken emekli edilmesine itirazı.	112
Belge 21: Hüseyin Hüsnü Efendi'nin kendi kaleminden memleketin idaresi.	114
Belge 22: Hüseyin Hüsnü Efendi'nin babası Sadık Efendi'nin maaşının artırılması 124	
Belge 23: Hüseyin Hüsnü Aydemir'in kardeşi İsmail Hakkı Efendi'nin görevi 125	
Belge 24: 18. Alay günlük emri Sakız Adası.....	129
Belge 25: Sakız Adası 18. Alay 1. Tabur Harp Ceridesi Muhtırası.....	130
Belge 26: 8. Bölük: Mülazım-ı Sani Hüseyin b. Sadık, Kastamonu.	131
Belge 27: Hüseyin Hüsnü Bey'in senatörlük müracaatı için yazmış olduğu hal tercümesi. 132	
Belge 28: Hüseyin Hüsnü Paşa'nın askerlik safahatını gösterir kendisinin yazdığı belge. . 138	
Belge 29: Hüseyin Hüsnü Bey'in rütbelerini alışı tarihleri.....	140
Belge 30: Hüseyin Hüsnü Bey'in Genel Askerî Safahatı 142	
Belge 31 : Adalet Bakanlığı'na yazılmış Genel Askerî Safahatını gösterir belge. 143	
Belge 32: Hüseyin Hüsnü Paşa'nın Genel Askerî Safahatı 144	
Belge 33: Kastamonu Valisi'nin Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne yazısı..... 146	
Belge 34: Hüseyin Hüsnü Efendi'nin Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne yazdığı yazı..... 148	
Belge 35: Hüseyin Hüsnü Efendi'nin babasının oğlundan haber alamadığına dair yazısı .. 150	
Belge 36: Güner Hanım'ın Hüsnü Paşa'nın hatıralarından kaleme aldığı ifadeleri..... 152	

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

Fotoğraf 1: Hüseyin Hüsnü Aydemir	xiii
Fotoğraf 2: Akmesjid Mahallesi Yakupağa Sıbyan Mektebi, Kastamonu	2
Fotoğraf 3: Kastamonu Mekteb-i Rüşdiye-yi Askeriyesi.	2
Fotoğraf 4: Kastamonu Mekteb-i İdadi-i Mülkiyesi.	3
Fotoğraf 5: Edirne Mekteb-i Harbiyesi.	7
Fotoğraf 6: Hüseyin Hüsnü Efendi Tekirdağ'da ilk görevinde.....	11
Fotoğraf 7: Hüseyin Hüsnü Efendi İstanbul'da.....	13
Fotoğraf 8: Sakız Adası'nda esir alınan subay ve eratin iskeleye yürüyüşü.	19
Fotoğraf 9: Kefelonya, Grand Hotel.	20
Fotoğraf 10: Ahpisor Yaylası, Tortum Erzurum.	29
Fotoğraf 11: Höbek Dağı, Mamahatun (Tercan) Erzincan.....	40
Fotoğraf 12: Krasnoyarsk	47
Fotoğraf 13: Krasnoyarsk Esir Kampı (Askerî Şehir) XX yüzyıl başı.	47
Fotoğraf 14: Krasnoyarsk Esir Kampı (Askerî şehir) binalarından bir pavyon.	48
Fotoğraf 15: Krasnoyarsk şehrinin genel manzarası.	56
Fotoğraf 16: Atatürk'ün askerî kıtayı denetlediği heyette Hüseyin Hüsnü Efendi (arkada)..	85
Fotoğraf 17: Yüzbaşı Hüseyin Hüsnü Aydemir.	89
Fotoğraf 18: Hüseyin Hüsnü Efendi ve İstiklal Madalyası.	97
Fotoğraf 19: Muharebe Gümüş Liyakat (sol) ve Harp Madalyaları (sağ).....	97
Fotoğraf 20: Binbaşı Hüseyin Hüsnü Efendi Kâğıthane köyünde tatbikatta.	103
Fotoğraf 21: Hâkimlik sınavının ardından diğer adaylarla birlikte çekilen fotoğraf.	104
Fotoğraf 22: İhtiyat Zabit Mektebi muallimliği sırasında Kâğıthane köyünde.....	104
Fotoğraf 23: Hüseyin Hüsnü Aydemir (sağda), oğlu Ömer Faruk Aydemir (ortada) ve kayınpederi Hüseyin Hilmi Dülek.....	116
Fotoğraf 24: Melek Hanım ve kardeşleri Nazmiye (ortada) ve Resmiye (solda) Hanımlar	151
Fotoğraf 25: Hüseyin Hilmi Dülek (kayınpeder) ve eşi Müveddet Hanım 1513	
Fotoğraf 26: Hüseyin Hüsnü Aydemir	154
Fotoğraf 27: Hüseyin Hüsnü Aydemir	155
Fotoğraf 28: Hüseyin Hüsnü Aydemir	156
Fotoğraf 29: Tümgeneral Hüseyin Hüsnü Aydemir.....	157

KROKİLER LİSTESİ

Kroki 1: Sakız Adası çıkarma harekâtı ve Dörtkuyular mevki.	16
Kroki 2: Hüseyin Hüsnü Efendi'nin yaralandığı 10-11 Haziran 1916 tarihli muharebeler. ..	29
Kroki 3: 13-14 Mayıs Rus Taarruzları (Höbek Dağı Baskını).....	39
Kroki 4: Yenisey Nehri kenarında Krasnoyarsk esir kampının krokisi (1923).....	57
Kroki 5: Hüseyin Hüsnü Efendi'nin Rusya esaretinden firarı	58
Kroki 6: Tarafların vaziyeti ve 47. Alay'ın hareketi (24 Ağustos 1921).	73
Kroki 7: Sakarya Muharebesi 30-31 Ekim 1921 cephe hattı.	76
Kroki 8: Gemlik ve Bursa'ya Türk birliklerinin taarruzu.	92
Kroki 9: Gemlik ve Bursa'ya Türk birliklerinin taarruzu.	92
Kroki 10: Gemlik ve Bursa'nın geri alınması harekâtı öncesi Türk Birliklerinin konumları	93
Kroki 11: Mudanya'da 11. Yunan Tümen'in esir alınması.	93

SUNUŞ

Büyükbabam vefat ettiğinde 1. Zırhlı Tugayı/Maltepe’de teğmen olarak uzatılmış yedek subay askerlik görevimi sürdürüyordum. Askerî törenle Şişli Camiden cenazesi kaldırılırken bana anlattıklarının dışında onun geçmişine ait çok bilgim yoktu. Babam Ö. Faruk Aydemir’in bana iletteği bilgileri ise ancak bu sene eski Türkçeden dönüştürüp anlaşılır hale getirtebildim. Ağırlığı resimlerden oluşan ve bir ömür askerlikle geçen hayatının gerçek detaylarına ise Sayın Lokman Erdemir’in araştırma ve uzun çalışmaları sonucunda ulaştım.

Mustafa Kemal’in silah arkadaşı Hüseyin Hüsnü Aydemir’in bu meşakkatli ömrü, mücadelesi, bu vatan uğrunda hizmetini gelecek nesillere muhakkak aktarılmalıydı. Bugünlerimizi onlara borçluyuz ve kıymetini bilmeli, sahip çıkmalıyız. Büyükbabamın hayatı gerçek bir sinema senaryosu gibi inanılmaz aşamalardan geçmiş. Gurur ve iftiharla bu mirası paylaşmayı da elbette geleceğin kuşaklarına bir vazife olarak telakki ettim.

Bu kitabın oluşturulmasında Sayın Lokman Erdemir’e, onunla tanıştıran ve ek bilgiler ileten Mehmet Fertan’a ve yayıma hazırlanmasında Mehmet Bezdin’a teşekkür ederim. İyi okumalar.

Hüsnü Oğuz Aydemir

ÖNSÖZ

Birinci Dünya Harbi (1914-1918) ve Millî Mücadele (1919-1922), içinde yaşadığımız coğrafi sınırların şekillendiği yıllardır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu bu uzun ve zorlu yıllar, milletin varoluş mücadelesinin verildiği, vatanın selameti için nice canların toprağa düştüğü dönemdir. Vatan müdafaası uğrunda toprağa düşen her bir şehit ve gazinin ayrı ayrı hikâyeleri vardır ve bu hikâyelerin bütünü Cumhuriyet'in kuruluşunun birer belgesidir. Vatan müdafaasında ömür verenlerden biri de Hüseyin Hüsnü Paşa'dır. Onun hayatını konu alan bu biyografik çalışma, yaşadığımız coğrafyanın hangi zorluklarla vatan olduğunun olmaya da devam edeceğinin vesikalarından biridir.

Yüzüncü kuruluş yılına (1923-2023) yaklaşmakta olduğumuz Cumhuriyet'imizin isimsiz kahramanlarının tespit edilip hayat hikâyelerinin gelecek nesillere aktarılması, belki de onların verdiği mücadele kadar önemli olsa gerektir. Bu isimsiz kahramanlardan biri de Trablusgarp (İtalyan), Balkan, Birinci Dünya Harpleri ve Millî Mücadele'ye katılan, iki defa esir düşen, birçok madalya ve takdirname verilen Tümgeneral Hüseyin Hüsnü (Paşa) Aydemir'dir. İtalyan Harbi başladıktan bir ay sonra Sakız Adası'na atanan Hüseyin Hüsnü Paşa, adanın İtalyanlar tarafından bombardımanına şahit olur. Balkan Harbi'nde Sakız Adası'nı, çıkarma yapan Yunanlılara karşı 41 gün savunup esir olur.

Esaret dönüşü Doğu Anadolu'nun sarp dağlarında Ruslara karşı mücadele eder, Erzurum Tortum dağlarında yaralanır, şehrin Ruslar tarafından işgalini görür. Bu hazin manzaralardan birkaç ay sonra Mamahatun'un (Tercan, Erzincan) batısında Höbek Dağı'nda ikinci defa esir düşer. Rusya içlerinde önce Kostroma (Kosturma) ve sonrasında Sibirya'da Krosnoyarsk'ta çileli 4 yıl sürecek esaret hayatından firar eder. Anadolu'ya ulaşmak için başladığı yolculuk, uzun ve çileli firar sonrası Millî Mücadele'ye katılacağı Trabzon'da biter.

Çalışma, kendi adının verildiği torunu Hüsnü Oğuz Aydemir'in özel arşivi ve ilgili devlet arşivlerden elde edilen belgeler ve aile hafızasından günümüze aktarılan bilgiler ışığında hazırlanmıştır. Özellikle Millî Savunma Bakanlığı'ndaki özlük dosyası (askerî safahat belgeleri) ile Kızılay Arşivi'nden ulaşılan belge ve bilgiler büyük önem arz etmektedir. Maalesef günümüze, bu çileli hayatı tüm ayrıntıları ile kayda geçirmemize imkân sağlayacak, memleket ahvali ve kendisine yapılan haksızlıklara karşı verdiği mücadelesini anlattığı (muhtemel hatıratın parçası olan) birkaç sayfalık nottan başka bir evrak ulaşmamıştır.

Bu birincil kaynakların yanında ikincil eserler, çalışmanın önemli kaynaklarını teşkil etmiştir. Genelkurmay Başkanlığı Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE)

yayınlarından “*Birinci Dünya Harbi ve Türk İstiklal Harbi*” serileri bu başvuru eserlerinin başında gelmektedir. Ayrıca, aynı zaman ve mekânlarda Hüseyin Hüsnü Paşa ile aynı kaderi paylaşan silah arkadaşlarının günlük ve hatıraları yararlanılan kaynaklardandır. Bu eserlerin başında Miralay Arif Bey’in “*Esaret Hatıralarım*”, Tahsin İybar’ın “*Sibiry’a’dan Serendib’e*”, Halil Ataman’ın “*Esaret Yılları*” ve Rasim Koçal’ın “*Millî Mücadele Anıları*” adlı eserleri gelmektedir.

Tüm bu bilgi ve belgelerle, içinde bulunduğu birliklerin iştirak ettiği muharebelerdeki harekâtı takip edilerek eksik olan kısımlar tamamlanmaya çalışılmıştır. Metin içinde, belgelerde kullanılan tarihler esas alınmış, bugün kullandığımız miladi takvimdeki karşılıkları köşeli parantez [...] içinde verilmiştir. Metin içinde belgelere parantez içinde referans verilirken bu belgelerden aynen alınan ifadeler iki tırnak arasında “*italik*” olarak gösterilmiştir. Fotoğraf ve belgelerin bir kısmı metin içinde verilirken önemli bir kısmı “*Ekler*” bölümüne bırakılmıştır.

Eserin yayın sürecinde desteğini her daim hissettiğim, Mehmet Fertan Bey’e, yayınlana hazırlanma sürecindeki katkılarını esirgemeyen Mehmet Bezdin Bey’e ayrı ayrı teşekkür ederiz. Diğer taraftan araştırmalarımız sırasında istifade edilen Askeri Tarih Daire Başkanlığı (ATASE), Kızılay ve Türkiye Cumhurbaşkanlığı arşivlerinin yetkililerine de teşekkürü bir borç biliriz.

Bu çalışmanın vücuda gelmesine vesile olan, araştırma sürecinde sabır ve kararlılığı ile bizleri cesaretlendiren, hiçbir desteğini esirgemeyen, ömrünü tarihi ve kültürel değerlerimizin gelecek nesillere aktarılmasına adanmış kıymetli büyüğümüz Hüsnü Oğuz Aydemir Bey’e en içten teşekkürümüzü ifade etmek isteriz.

Lokman Erdemir

Fotoğraf 1: Hüseyin Hüsnü Aydemir. *Hüsnü Oğuz Aydemir Arşivi.*

Giriş

1888 yılı temmuz ayının bunaltıcı sıcakları hüküm sürerken Kastamonu'nun Merkez Akmesjid Mahallesi'nin sakinlerinden Telgraf ve Posta Hânesi'nin kâtibi Sadık Efendi ile Ayşe Şerife Hanım'ın adını "Hüseyin Hüsnü" koyacakları bir erkek çocukları dünyaya gelir. Baba Sadık Efendi ile Anne Ayşe Şerife Hanım, çok sevinçlidir. Geleceğe güvenle bakmalarını sağlayan, beklenmeyen bir anda çok hoş bir hediye almış gibi sevinçli hissetmektedirler kendilerini. Artık, çocuklarının tahsili, ilim irfan sahibi olması, ülkesine ve milletine hizmet eden bir fert olarak yetiştirilmesi onların önceliği olacak, bunu temin için ise ellerinden geleni yapacaklardır.

1. Çocukluk Dönemi ve İlk Tahsil

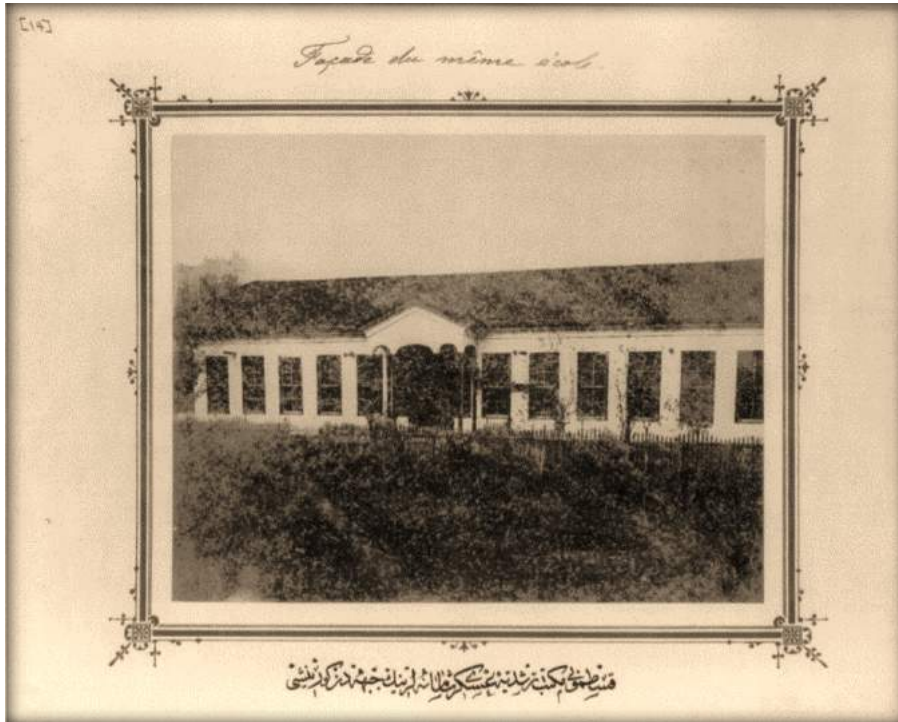
Akmesjid, şehre hâkim bir tepenin yamacında, cumbalı ve en az iki katlı evlerden oluşan, Kastamonu'nun en eski mahallesidir. Hatta öyle ki bu evlerin bazıları konağa da benzemektedir. Özellikle taraçalı evleri, kent manzarasının net olarak görülmesini sağlamaktadır. Taştan yapılmış sokaklar ve üzerinde ilerleyen atlı arabalar, Akmesjid Mahallesi'ne, Hüseyin Hüsnü'nün doğduğu dönemlerde ayrı bir güzellik ve mistisizm katar. Mahalle bu haliyle, kentin en cazibeli ve herkesin yaşamak istediği bir yerdir.

O dönemde, her mahallede olduğu gibi Akmesjid'de de eski tarz mektepler vardır. Mahalle Camisi, bunlardan biridir. Baba Sadık Efendi, yaşı gelince Hüseyin Hüsnü'yü dini bir eğitim verilen mahalle camisine gönderir. Hüseyin Hüsnü burada, "*elif-ba*" yani Osmanlı Türkçesinin alfabesinin öğretilmesinin yanında bir yıl boyunca temel dini ve adâb-ı muaşeret bilgilerini öğrenir. Hüseyin Hüsnü Efendi, daha sonra, evlerine yakın Kefeli Yokuşu'ndaki Osmanlı döneminin ilkokulları olan sıbyan mektebine verilir. Vakıflarca yönetilen ve iâşesi karşılanan bu mektepler, genelde camilerin yakınlarında yapılmaktadır.

Hüsnü Efendi, mektepten çıktıktan sonra, bazen babasının yanına da gidip gelmektedir. Babasına hürmette kusur etmeyen Hüsnü Efendi'nin, bu esnada postanede gördüğü subaylar (zabit) dikkatini çeker. Subayların giyimi, tavırları ve konuşmaları onu cezbetmektedir. Osmanlı'da asker sınıfının sahip olduğu imtiyazlar, askerlerin her zaman daha iyi bir eğitim almasını sağlamıştır. Aldıkları mesleki ve fenni eğitim, zabitlerin hayata bakışlarını ve tutumlarını de etkilemiştir.

Fotoğraf 2: Akmesjid Mahallesi Yakupağa Sıbyan Mektebi, Kastamonu.

Fotoğraf 3: Kastamonu Mekteb-i Rüşdiye-yi Askeriyesi.
(<https://www.loc.gov/item/2001698240/>)

Fotoğraf 4: Kastamonu Mekteb-i İdadi-i Mülkiyesi.

(<https://www.loc.gov/item/2001699228/>)

Postaneye gidip gelirken gördüğü zabitlerden etkilenen Hüsnü Efendi, o günlerde asker olmaya karar vermiştir. Sırmalı üniformaların ve göğüslerindeki madalyaların kendisinde hayranlık uyandırdığı bu kumandanlardan biri olmak onun için tek hedef olur. Kararını vermiştir Hüsnü Efendi; artık büyüyünce ne olacağına dair soruları, “*Kumandan olmak istiyorum.*” şeklinde yanıtlamaktadır. Daha sıbyan mektebine giden bu küçük öğrenci için verilen bu radikal karar, onun geleceğini belirleyecektir.

2. Askerî Rüştîye (Ortaokul), İdadi (Lise) ve Mekteb-i Harbiye

Sadık Efendi, Kastamonu’da herkesçe tanınan ve sevilen birisidir. Sözüne güvenilir bir insan olan Sadık Efendi, ismiyle müsemma bir şahsiyettir. Sadık Efendi’nin büyük oğlu da babası gibi posta kâtibidir. Ancak küçük oğlu, büyük oğlu gibi bir memuriyeti arzu etmez, Sadık Efendi de bunu fark eder. Hüseyin Hüsnü’nün arzusunu dikkate alarak onu sıbyan mektebinin ardından askerî rüştîyeye yazdırır. Postanede gördüğü zabıtlere bakıp da arzuladığı mesleği yapacak olmak, Hüseyin Hüsnü’nün ziyadesiyle sevinmesini sağlar. Rüştîyeye kaydından sonra mahallenin terzisinde okul üniformasını diktirmek için ölçüsünün alındığı o günkü heyecanını hiçbir zaman unutmaz. O gün, meslek hayatının başladığı gündür. Askerler için meslek hayatı cephede ya da birlikte başlamaz; okul hayatıyla birlikte başlar. O gün duyduğu heyecanı, yıllar sonra torunu Hüsnü Oğuz’a da aynı duygularla anlatır. O günün kendisi için ne kadar önemli olduğunun altını çizer. Askerî rüştîyedeki

günleri neşeli bir biçimde geçer, hayatının en mutlu günleridir âdeta. Sınıfta, zabıt üniformasıyla öğretmenlerini dinlemek, kendisine zabıt gibi davranıldığını görmek, akşam eve döndüğünde olan biteni annesine anlatmak da ayrı bir keyiftir onun için. Bunlar, artık günlerinin rutini haline gelir. Gün içinde yaşadığı heyecanı annesiyle paylaşan Hüseyin Hüsnü'nün mektepteki günleri birbirini takip eder, dört yıl çok hızlı bir biçimde geçer. Hüseyin Hüsnü, rüştiyeyi 6 Teşrin-i Sani [1]319 [19 Kasım 1903] tarihinde “aliyyü'l-a'lâ” (pekiyi) derecesiyle tamamlar (Belge 1).

İdadi (lise) hayatı (muhtemelen) Kastamonu Mekteb-i İdadi'sinde (Abdurahmanpaşa Lisesi) geçer. Anadolu'daki ilk idadi Kastamonu'da açılmıştır. Bu yönüyle Kastamonulu çocuklar çok şanslıdır. Öğretmenleri seçkindir, mesleğinde öne çıkan, kendini kanıtlamış öğretmenler yeni kurulan okullara atanır. Lise seviyesinde eğitim veren idadilerde, çocuklar hem bireysel hem de mesleki hayatlarına hazırlanır. 1906 yılında idadiyi bitiren Hüseyin Hüsnü'nün önünde iki seçenek vardır: Ya kardeşi İsmail Hakkı Efendi gibi bir postanede kâtip olacaktır ya da dönemin gençleri arasında rağbet gören harbiye mektebine gidecektir.

Hüseyin Hüsnü'nün gönlü harbiye mektebindedir. O, çocukluk sevdası olan zabıtlığa bir an önce adım atmak ister. Babası Sadık Efendi de durumu aile içinde değerlendirdikten sonra oğlu Hüsnü Efendi'nin kaydını harbiye mektebine yaptırmaya karar verir. Oğlunun hevesini kırmak ve arzusunu yok etmek istemez. Oğlu, bir kere karar vermiştir zaten, Sadık Efendi'ye de buna saygı göstermek, gereğini yapmak düşer. Sadık Efendi, oğlunun kaydını İstanbul'daki Mekteb-i Harbiye'ye yaptırmak ister. Ancak 1904'te diğer ordu merkezlerinde olduğu gibi, 2. Ordu'nun merkezi Edirne'de açılan Mekteb-i Harbiye'ye yönlendirilir.¹ 1 Kanun-ı Evvel [1]322'de [14 Aralık 1906] mektebe kaydı yapılır (Belge 28). Hüseyin Hüsnü Efendi, yaşamında ilk defa Kastamonu'yu terk edecektir. Bu onun için zor olsa da mesleği için ailesinden ayrılmaya razı olur.

¹ Abdülkadir Özcan, “Harbiye” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 16, İstanbul 1997, s. 115-119; Zekeriya Türkmen, “Sultan II. Abdülhamid Döneminde Mekteb-i Harbiye-i Şahane”, *Osmanlı İstanbul'u IV*, İstanbul 2017, s. 934.

Hüsnü Oğuz Aydemir Arşivi.

MEKTEB-İ RÜŞDİYE-İ ASKERİYE ŞÂKİRDÂNINA MAHSUS ŞEHÂDET NÂMEDİR
Kastamonu Rüşdiye-i Askeriyesi

Derece-i Ehliyeti

Mûmâ ileyh on dört
mevcudunda olan sınıfın
on birincisi olmuştur.

Tavır ve Hareket Derecesi

Mûmâ ileyh mukannen olan
yüz seksen numerodan
yüz altmış dört numero kazanarak
a'la itibar edilmiştir.

Künyesi

Nefs-i Kastamonu'nun Akmesicid Mahallesi'nden Posta Kâtibi Sadık Efendi'nin
mahdumu orta boylu, buğday benizli, elâ gözlü Hüseyin Efendi

Mektebe Duhûlû: Sene [1]314 [1899]
Hurûcu: 319 [1904]

Tarih-i Velâdeti
(Senei Mâliye)
[1]304 [1889]

Birinci Sene Dersleri	İkinci Sene Dersleri	Üçüncü Sene Dersleri	Dördüncü Sene Dersleri	
			Numero	Yalnız Yazı
1- İlm-i Hâl-i Sağır	1- İlm-i Hâl-i Kebir	1- İlm-i Hâl	24	Yalnız yirmi dördtür.
2- Sarf-ı Türkî	2- Sarf-ı Arabî	2- Nahv-i Arabî	33	Yalnız otuz üçtür.
3- Hesab	3- Kavâid-i Lisan-ı Fârisî	3- Gülistan	30	Yalnız yigirmidir.
4- Fransızca	4- Nahv-i Türkî	4- Kavâid-i Osmanî	18	Yalnız on sekizdir.
5- İmlâ-yı Türkî	5- Coğrafya-yı Umûmî	5- Mufasssal Coğrafya	24	Yalnız yigirmi dördtür.
6- Zübde-i Tarih-i Enbiya	6- Hesâb	6- Mükemmel Hesab		Bu sene okutulmadı.
7- (sîlik)	7- Fransızca	7- Mebâid-i Hendese	21	Yalnız yigirmi birdir.
8- Hatt-ı Fransevî	8- İmlâ-yı Türkî	8- Fransızca	11	Yalnız on birdir.
9- Resim	9- Hatt-ı Türkî	9- İmlâ-yı Türkî	13	Yalnız on üçtür.
	10- Hatt-ı Fransevî	10- Tarih-i İslam	164	Yalnız yüz altmış dördtür.
	11- Resim	11- Resim		

Mûmâ ileyh Hüseyin Efendi Kastamonu Mekteb-i Rüşdiye-i Askeriyesi'ne müdavemetle bâlâda isimleri muharrer ulûm ve fûnûnda beher sene icra olunan imtihan-ı umumîde kazanmış olduğu numerolardan liyakat ve ehliyeti tebeyyün edemedik. Nihayet icra olunan imtihanda mukannen olan üç yüz on umumî numerodan yüz altmış dört mikdarını kazanmış olmakla iş bu şehadetname efendi-i mûmâ ileyhe i'ta kulındı. Fî 19 Şaban 1321 / 6 Teşrin-i Sani [1]319 [19 Kasım 1903]

Resim Muallimi	İmlâ Muallimi	Lisan Muallimi	Fârisî Muallimi	Arabî Muallimi	Arabî Muallimi	Riyaziye Muallimi	Kava'id-i Lisan-ı Osmanî Muallimi	Coğrafya Muallimi	Hüsn-ü Hat Muallimi	Müdür-i Mekteb
Mülâzım-ı Evvel Bende	ed-Da'î	Mülâzım-ı Evvel Bende	ed-Da'î	ed-Da'î	ed-Da'î	Yüzbaşı Bende	ed-Dai	Kolağası Bende	Bende	Kolağası Bende
Mühür	Mühür	Mühür	Mühür	Mühür	Mühür	Mühür	Mühür	Mühür	Mühür	Mühür

Efendi-i mûmâ ileyh hakkında mekteb-i mezbur heyetinin iş bu şehadeti taraf-ı acizânamizden dahimusaddak bulunmuştur.

Fî 6 Teşrin-i Sani 319 [19 Kasım 1903]

Müdür-i Mekteb
Kolağası
[Mühür: Ömer Lütfi bin Osman]

Şehâdetnâme Numerosu

333

Belge 1: Hüseyin Hüsnü Efendi'nin askerî rüşdiyeden mezuniyet belgesi ve çevrisi.

Fotoğraf 5: Edirne Mekteb-i Harbiyesi.

3. 31 Mart Hadisesi ve Hareket Ordusu

Hüseyin Hüsnü Efendi'nin askerlik açısından ilk tecrübesi 31 Mart Hadisesi olur. Bu, onun mesleki hayatında, kendini yetiştirmesi için önemli tecrübe olacaktır. Rûmî takvime göre 31 Mart 1325'te [13 Nisan 1909] İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin iktidarına bir tepki olarak olaylar başlamış, Hareket Ordusu tarafından bastırılmış ve yüzlerce insan ölmüş ya da idam edilmiştir.

II. Meşrutiyet'in (24 Temmuz 1908) ilanından sonra siyasi sorumluluk üstlenmeyip sık sık hükümet işlerine müdahil olan İttihatçıların uygulamaları, İstanbul'un muhafazakâr kesiminde dinden uzaklaşma olarak algılanır. Bununla birlikte, Bosna-Hersek'in 5 Ekim 1908'de Avusturya-Macaristan İmparatorluğu tarafından ilhakı, 6 Ekim 1908'de Girit'in Yunanistan'a katıldığını ilan etmesi, Bulgaristan'ın 6 Eylül 1908'deki bağımsızlığı gibi siyasi ve sosyal gelişmeler halkın tepkisini çeker. Tüm bu sosyal ve siyasi gelişmeler, Meşrutiyet'in (Hürriyet) ilanı ile oluşan umut ve coşkuyu derin bir hayal kırıklığına dönüştüreceklerdir.

Toplumun kutuplaşmaya başladığı böyle bir ortamda, İttihatçılara sert eleştiriler yönelten *Serbestî* gazetesinin başyazarı Hasan Fehmi Bey'in, 7 Nisan 1909'da Galata Köprüsü'nde fâili meçhul bir cinayete kurban gitmesi bardağı taşıran son damla olur, tansiyon bir anda yükselmeye başlar. Ertesi gün yapılan cenaze merasimi İttihatçılara karşı olan insanların oluşturduğu kitlelerin katıldığı bir gösteriye dönüşür. Bu gösterinin de etkisi ile birkaç gün sonra 4. Avcı Taburu'na bağlı askerler, 12-13 Nisan 1909 gecesi “*şeriat*” talebiyle ayaklanarak subaylarını hapseder. Olaylar artık kontrol edilemez bir hale gelmiştir.

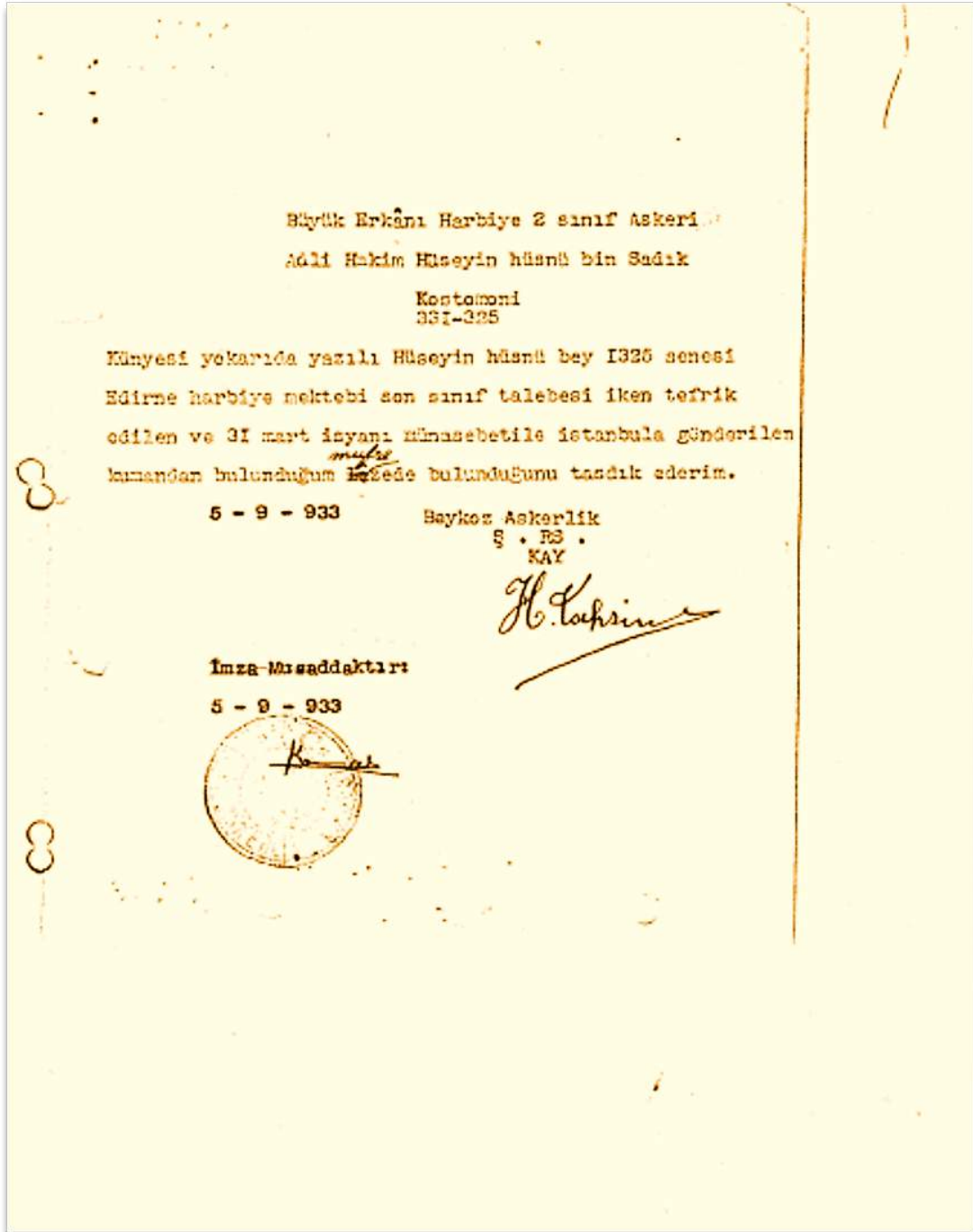
Ellerinde beyaz, yeşil ve kırmızı bayraklar bulunan üç dört bin civarında isyancıyı, *Volkan* gazetesi sahibi Derviş Vahdetî ve on gün kadar önce kurulan İttihâd-ı Muhammedî Cemiyeti'nin üyelerinin de desteklemesi olayların önünün alınmasını engeller. Bu arada İttihatçıların ileriden gelenlerden bir kısmı da İstanbul'u çoktan terk etmiştir.

İstanbul'daki bu karışıklığa rağmen eyaletlerde, özellikle Makedonya'da durum daha sakin. İlanı için yıllarca mücadelesini verdikleri Meşrutiyet'i korumak, yeniden düzeni sağlamak amacı ile 2. ve 3. Ordu'dan askerlerin oluşturduğu iki mürettep fırka hazırlanır. Birinci Mürettep Fırka'nın komutanı Ferik (Korgeneral) Hüseyin Hüsnü Paşa, kurmay başkanı Kurmay Yüzbaşı Mustafa Kemal; İkinci Mürettep Fırka'nın komutanı Mirliya Şevket Turgut Paşa, kurmay başkanı da Kurmay Yüzbaşı Kâzım Karabekir'dir.

Hareket Ordusu, 15 Nisan 1909 Perşembe günü Selanik'ten trenle yola çıkarak 19 Nisan'da Yeşilköy'e ulaşır. 22 Nisan'da da kumandayı devralacak olan Mahmud Şevket Paşa gelir. Meclis-i Mebûsan üyelerinin bir kısmı, aynı gün Yeşilköy'e gelerek Mahmud Şevket Paşa ile toplantı yapar. Olayların bastırılıp Hareket Ordusu'nun şehirde hâkimiyeti sağladığı tarih 24 Nisan 1909'dur.²

İstanbul'da başlayan isyan Edirne'de de endişeye neden olur. Meşrutiyet'in tehlikede olduğu minvalinde mektep komutanlarının ateşli konuşmaları Harbiyelileri de bir şeyler yapma düşüncesine sevk eder. İşte böyle bir ortamda Hareket Ordusu karargâhında görev alan 2. Süvari Kurmay Yüzbaşı İsmet (İnönü) Efendi, ordu emriyle, mektepten 51 talebe seçer. Bu talebelerden oluşan H. Tahsin komutasındaki müfreze, Hareket Ordusu'na katılır. Hüseyin Hüsnü Efendi, Türk siyasi ve sosyal hayatında bugün dahi önemini yitirmeyen bir olayının şahidi/tarafı olur (Belge 2 ve 27).

² Türkmen, Zekeriya, *Hareket Ordusu ve Kurmay Yüzbaşı Mustafa Kemal*, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara 1999, s. 52.

Belge 2: Harbiyeli Hüseyin Hüsnü Efendi'nin Hareket Ordusu ile İstanbul'a gelişi. *MSB Arşivi, Özlük Dosyası.*

BİRİNCİ BÖLÜM

BİRİNCİ DÜNYA HARBİ'NE KADAR HÜSEYİN HÜSNÜ EFENDİ

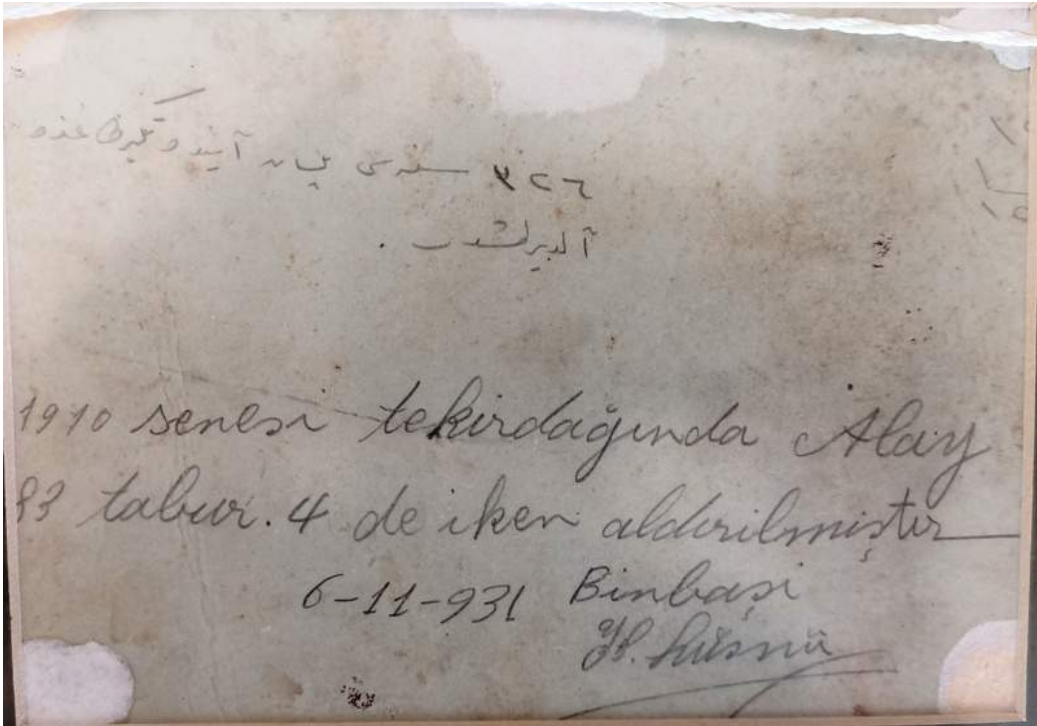
1.1. İlk Görev: Tekirdağ 83. Alay

Hüseyin Hüsnü Efendi, 31 Mart Hadisesi'nin bastırıldığı 1325 [1909] yılın 26 Ağustos'unda Edirne Mekteb-i Harbiye'sinden Mülazım-ı Sani (Teğmen) rütbesi ile mezun olarak 2. Kolordu açığına atanır. İlk tecrübesi çok çetin geçmiştir. O da bu kadarını beklemez. Osmanlı'nın siyasi ve sosyal yaşamını ciddi bir şekilde etkileyen bu olaylar, görevli askerlerin hatıralarında da önemli bir yer tutar. Ki Hüseyin Hüsnü Efendi'nin hayatının ilk tecrübeleri, sonraki dönemin de bir anlamda habercisi olacaktır. Mülazım-ı Sani Hüseyin Hüsnü Efendi, daha sonra 24 Mart [1]326 tarihinde [6 Nisan 1910] Tekirdağ'da bulunan 2. Ordu'nun 83. Alay 4. Tabur 3. Bölüğüne tayin edilir (Belge 30).

1.2. Trablusgarp (İtalyan) Harbi

Sömürgecilik faaliyetlerinde geç kalan İtalya için bu yarışa katılmasının en kısa yolu, Akdeniz'in karşı sahilinde, henüz Osmanlı Devleti hâkimiyetinde bulunan Trablusgarp'ın (Libya) işgalidir. Bu amaçla, İtalya Krallığı, 23 Eylül 1911'de Osmanlı hükûmetine bir nota verir. Aynı günlerde Preveze'de bir Osmanlı torpidosunu topa tutmak suretiyle de fiilen savaşa başlar. 25-26 Eylül'den itibaren donanma da Trablusgarp-Bingazi önlerine gelir. 29 Eylül 1911'de de Trablusgarp ve çevresini bombalayarak Osmanlı Devleti'ne resmen savaş ilan eder.³

³ Hamdi Ertuna, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi: Osmanlı Devri: Osmanlı-İtalyan Harbi 1911-1912*, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 1981, s. 122, 125-126; Kemal Beydilli, "Trablusgarp Savaşı" Cilt Ek 2, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara 2019, s. 606.

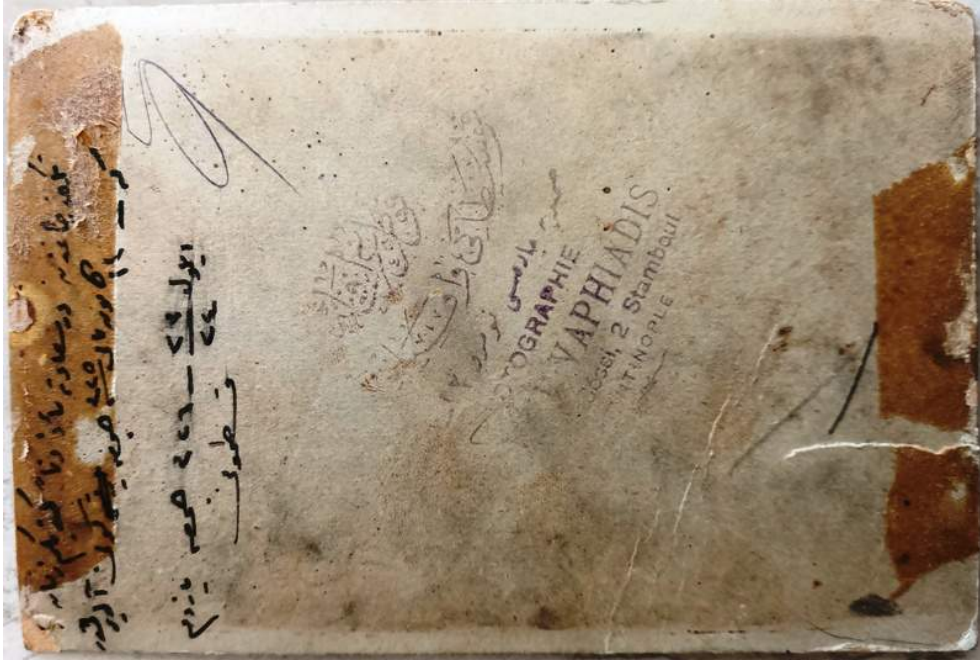
[1]326 [1910] Senesi Nisan ayında Tekirdağı'nda aldirılmıştır.
1910 senesi Tekirdağı'nda Alay 83, Tabur 4'te iken aldirılmıştır. 6- 11- [1]931 Binbaşı H.
Hüsnü (Arka yüz).

Fotoğraf 6: Hüseyin Hüsnü Efendi Tekirdağ'da ilk görevinde. *Hüsnü Oğuz Aydemir Arşivi.*

Osmanlı Devleti için Trablusgarp'ın savunulması, mevcut imkânları açısından oldukça zordur; donanmasını gönderemez, İngiltere'nin izin vermemesi nedeniyle Mısır üzerinden de Trablusgarp'a ulaşamaz. Bu şartlar altında farklı yollarla Trablusgarp'a ulaşan Osmanlı subaylarının yerel güçleri organize etmesiyle başlayan direniş, İtalyanları zor durumda bırakır; onca hazırlık ve üstün askerî güce rağmen sahilten iç kesimlere ilerlenememektedir.

Tüm bu gelişmeleri takip eden genç zabitlerden biri de Mülazım-ı Sani (Teğmen) Hüseyin Hüsnü Efendi'dir. Askerlik onun için heyecan verici ve maceralı bir süreç olmaya başlamıştır. Mezuniyetinden sonra iki yıl kadar Tekirdağ'da kalmasının ardından, İtalyanların Osmanlı Devleti'ne savaş ilanından bir ay sonra, Teşrin-i Sani [1]327'de [Kasım 1911] Sakız Adası'na atanır. Artık 2. Ordu 18. Alay, 1. Tabur 2. Bölük takım zabitidir (Belge 28). Buradaki görevi oldukça önemlidir; onun hayatında da dönüm noktası olacaktır. İtalyan donanması Çanakkale Boğazı'nı ablukaya aldığından Hüseyin Hüsnü Efendi'nin deniz yoluyla adaya ulaşması olanak dışıdır. Bu nedenle önce İstanbul'a, buradan da karayoluyla Bandırma'ya geçer ve yine karayoluyla Çeşme'ye varır; Sakız Adası'na geçerek görevine başlar. Yolculuk da görevi kadar çetin ve yorucudur. O dönemin şartları düşünüldüğünde bir yerden başka bir yere gitmek öyle kolay değildir. Hüseyin Hüsnü Efendi de karşısına çıkan tüm zorlukları bir bir atlatır ve görev yerine salimen ulaşır.

İtalyan donanması Sakız önlerinde görüldüğünde, adanın savunulması için muhtemel çıkarma sahillerine siperler kazılmış, yığınaklar yapılmıştır. Ada, her ne pahasına olursa olsun, askerin son neferine kadar savunulacaktır. İtalyanların adaya saldırısı birkaç bombardımanın ötesine geçmeyecektir. İtalyanlar Sakız'a saldırdıktan sonra Hüseyin Hüsnü Efendi "2 Haziran [1]328'de [15 Haziran 1912] aynı taburun 3. Bölüğüne" nakledilir (Belge 30). Buraya nakledildikten sonra Rodos ve On İki Ada'nın işgalini üzümlere öğrenir.

Tekfurdağı'nda Dersaadet'e mezunen gittiğim zaman. Ge[ce] 11 Kânunusani [1]325 [24 Ocak 1910] Cuma günü aldırılmıştır. Eylül 23/24 [1]326 [6/7 Ekim 1910] Cuma yazdım. Kastamonu (Arka yüz).

Fotoğraf 7: Hüseyin Hüsni Efendi İstanbul'da. *Hüsni Oğuz Aydemir Arşivi.*

Trablusgarp'ta ilerleyemeyen İtalya, Osmanlı Devleti'ne isteklerini kabul ettirmek için Ege adaları, Çanakkale Boğazı ve Lübnan'a saldırarak cephe hattını Trablusgarp sahillerinden tüm Osmanlı coğrafyasına yayar. Ege Denizi'nde İtalyan Donanması, Rodos ve On İki Ada ile yakınlarındaki diğer adaları 17 Mayıs'a kadar işgal eder. İtalya'nın Ege Denizi'ndeki bu faaliyetlerine karşı Çanakkale Boğazı'nın abluka altında olmasından dolayı Osmanlı Donanması'nın esasında yapacağı bir şey de yoktur. İtalyanların İzmir'e saldırısı ve Sakız Adası'nın işgali ise İngiltere ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun karşı çıkmalarıyla önlenir. İtalya ile savaşı bir fırsat bilen Rusya'nın, Balkan devletleri arasında bir ittifak temin etmesi İtalyan Savaşı'nın seyrini değiştirir. 8 Ekim 1912'de Karadağ, Osmanlı Devleti'ne savaş ilan eder. İki cephede birden savaş istemeyen Osmanlı Devleti, görüşmeler daha önce başlayan İtalya ile barış anlaşmasını, 18 Ekim'de Lozan yakınlarındaki Uşi (Ouchy) kasabasında imzalamak zorunda kalır.

1.3. Balkan Harbi

İkinci Meşrutiyet'in ilanı ile (1908) oluşan serbestlik ve hürriyet ortamının devlet yönetiminde oluşturduğu zafiyetler, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yönetimdeki hataları, Balkan devletlerinin Osmanlı Devleti'ne karşı birleşmesi için uygun zemini hazırlamıştır. İtalyan Harbi'nde Osmanlı Ordusu'nun muharebe kabiliyetinin zayıf olduğunun anlaşılması, Rusya'yı, Balkan devletlerini bir araya getirme gayreti içine sevk eder. Böyle bir ortamda Rusya, Balkan devletlerinin bir birlik içinde bulunmasını engelleyen Osmanlı Devleti'ne ait Makedonya'nın taksimi konusunu ele alır. 13 Mart 1912'de Bulgaristan-Yunanistan, Ağustos 1912'de Karadağ-Bulgaristan ve 6 Ekim 1912'de de Karadağ-Sırbistan arasında ittifak antlaşmaları imzalanır. Hâlbuki II. Abdülhamid, Balkan devletleri arasındaki ihtilafları körüklemek suretiyle aralarında muhtemel bir ittifakı önleme siyaseti takip etmişti.

8 Ekim 1912'de Karadağ'ın Osmanlı Devleti'ne savaş ilanını müteakip diğer bütün müttefiklerinin, 13 Ekim 1912'de ortak bir notayla, Rumeli'nin milliyet esasına göre muhtar idarelere ayrılmasını istemesiyle savaş başlar. Balkan Harbi, doğu (Trakya) ve batı (Makedonya ve Arnavutluk) olmak üzere iki cephede cereyan eder. Doğu cephesinde Bulgarlarla, batı cephesinde ise diğer Balkan devletleri ile savaşan Osmanlı Ordu'su, denizde de Yunan Donanması'yla harp edecektir. Savaş çok hızlı bir şekilde Osmanlı Devleti aleyhinde gelişir; Osmanlı Doğu Ordusu, 23 Ekim 1912'de kendisinden üç kat fazla olan Bulgar Ordusu'na yenilerek Çatalca'ya kadar çekilmek zorunda kalır. Aynı tarihlerdeyse Batı Ordusu, 23-24 Ekim'de Kumanova'da Sırlara yenilir. Savaşın en hazin sahneleri ise Selanik'te yaşanır; Tahsin Paşa, 35.000 kişilik ordusu ile Yunanlılara teslim olduğunda tarihler 12 Kasım 1912'yi göstermektedir.

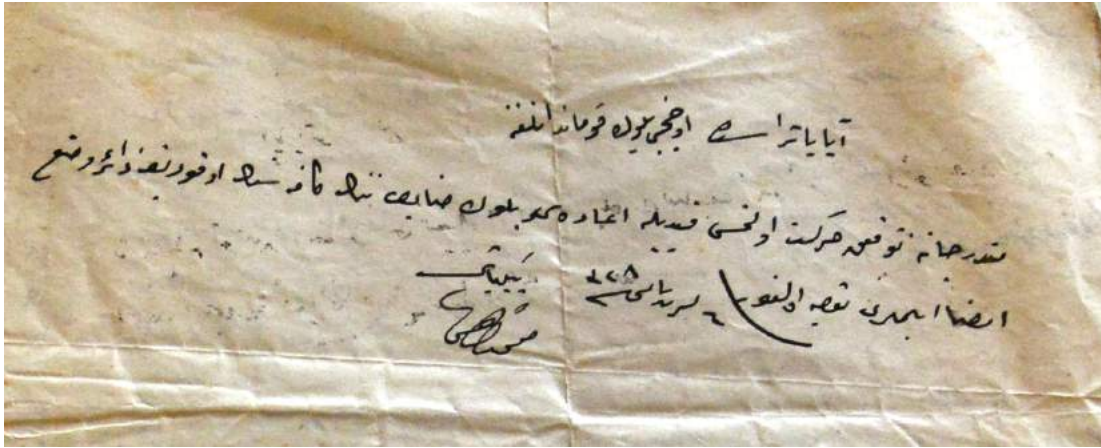
1.3.1. Sakız Adası'nın Müdafaası

Osmanlı Devleti'nin batı ve doğu cephelerinde Balkan devletleri ile savaş hali, Adalar Denizi'nde Yunan Donanması'nın harekâtına karşı etkin bir müdafaa yapmasını engellemektedir. Yunan Ordusu, 2. Tümen emrindeki bilirlilikleri 23 Kasım 1912 tarihinde Sakız Adası'na hareket ettirir.⁴ Aynı gün Yunan Donanması, Midilli Adası'na çıkarma yapar.

⁴ Hüsnü Özlü, "Arşiv Belgeleri Işığında Balkan Savaşları'nda Ege Adaları'nın İşgali Süreci", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XII/25 (2012-Güz), ss. 9-32., 16.

Adada bulunan 18. Alay 2. Tabur'unun savunması, Edremit ve Ayvalık'tan yardım gelmediğinden başarılı olamaz; adadaki Türk askeri 20 Aralık'ta teslim olmak zorunda kalır.⁵

Selanik'ten hareket ettikten bir gün sonra 24 Kasım 1912'de donanmanın himayesinde 4 piyade taburu ile iki dağ bataryasından oluşan Yunan birlikleri, Kondari (Kontari) Koyu (mevki) önüne gelir. Yunan komutan Türk heyetinden saat 13.00'e kadar kasabanın teslimini ister. Adada, 1.500 kişilik 6. Tümen 18. Alay 1. ve 3. Taburları ile Sakız Jandarma Taburu vardır. Mutasarrıf Nazım Bey, askerî kuvvetler komutanı Yarbay Zihni Bey ve diğer ileri gelenler ile bu talep konuşulur. Yunan kuvvetlerine, "*Komutan, heyet ve subaylarla eratımız herhangi bir noktada da olursa olsun vazife-i askeriyelerini ifa etmek mecburiyetindedirler.*" diyerek alınan kararın adanın savunulması olduğu bildirilir. Adada bulunan konsoloslar da muharebelerin kasabanın dışında yapılmasını her iki taraftan rica ederler.⁶

Aya Pateres'de [Ayapato] Üçüncü Bölük Kumandanlığı'na

Mündericatına tevfiğ-i harekât olunması kaydı ile iadesi ve bölük zabitanının kâffesinin okuduğuna dair vaz'-ı imza eylemeleri tavsiye olunur.

6 Teşrinisani [1]328 [19 Kasım 1912]

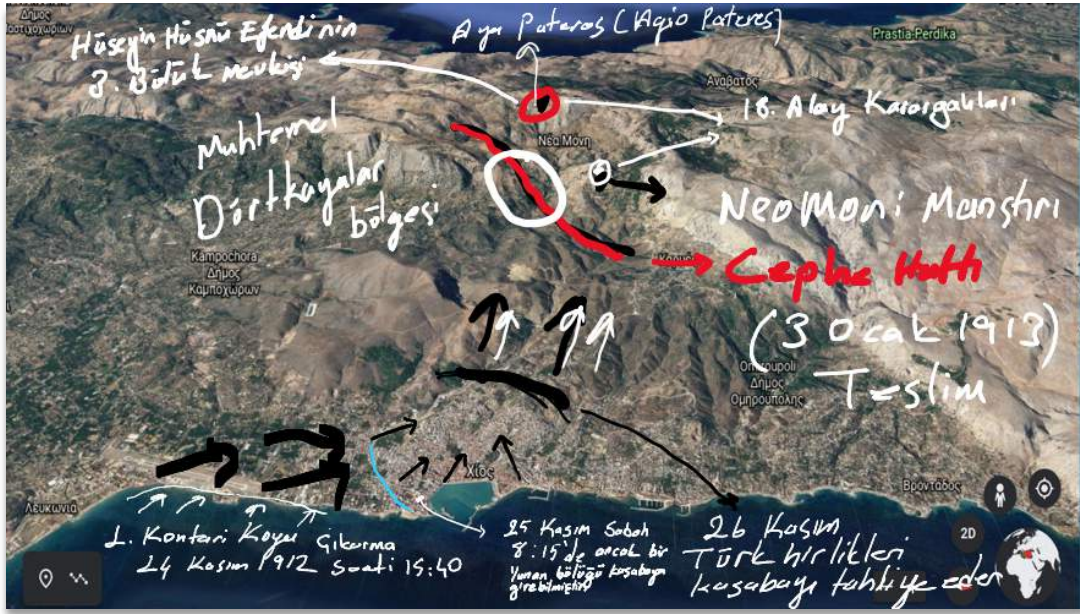
Binbaşı

Mehmed

Belge 3: 18. Alay 1. Tabur 3. Bölük Komutanlığı'na gönderilmiş günlük emir. *Hüsnü Oğuz Aydemir Arşivi*.

⁵ Nuri Yavuz, *Türk Arşiv Belgelerine Göre Birinci Balkan Harbi*, Tez (Doktora), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1989, s. 186.

⁶ Mithat Işın, *1912-1913 Balkan Harbi Deniz Cephesi*, Genelkurmay Başkanlığı IX. Şube, Ankara 1946, s. 172; Özlü, "Arşiv Belgeleri Işığında...", s. 17; İdris Bostan, Ali Kurumahmut, *Trablusgarb ve Balkan Harplerinde İşgal Edilen Ege Adaları ve İşgal Telgrafları*, Stratejik Araştırma ve Etüdler Milli Komitesi, Ankara 2003, s. 342.

Kroki 1: Sakız Adası çıkarma harekâtı ve Dörtkuyular mevki.

Verilen süre bitiminde Yunan çıkarma kuvvetleri Kondari Koyu'na girmeye başlar. Adanın iç kesiminde bulunan Aya Pateres (Monastery of Agioi Patera) Manastırı çevresinde konuşlanan (Belge 3) Hüseyin Hüsnü Efendi, uzaktan Yunan gemilerini ve çıkarma hazırlıklarını izlemektedir. Bu, sıradan bir seyir değildir; bir askerin, düşman kuvvetlerinin stratejilerini öğrenme ve buna karşı bir plan geliştirme seyridir. Hüseyin Hüsnü Efendi endişelidir; Yunanlıların, Türk Ordusu tertibat almadan saldırmasından endişelenmektedir. Endişeleri yersiz değildir, öğleden sonra 13.40'ta Yunan gemileri top atışına başlar. Bu ateş karşısında kayıp vermek istemeyen Yarbey Zihni Bey, saat 15.40'ta kasaba içine doğru çekilir. Koy işgal edilmiş, Yunan birlikleri ilerlemeye başlamıştır. Kasaba içine çekilen Türk askerinin mukavemeti devam eder, Türk askeri adım adım kasaba içinde muharebe ederek çekilir. İlk çarpışmalarda 18. Türk Alayı, 6 eri şehit, 22 askeri de esir verir. 16 kişi de yaralanır. Muharebeler Yunanlılara büyük kayıplar verdirmektedir. Beklemedikleri bu direniş karşısında bir varlık gösteremeyen Yunanlılar, Türk askerinin tamamen kasabadan çekilmesinden sonra, ancak ertesi gün sabah 08.15'te bir bölük ile kasabaya girebilecektir.⁷

Midilli Adası'na çıkarma yapılmadan önce 18. Alay Kumandanı Yarbey Zihni Bey'in, 5-6 Teşrin-i Sani [1]328 [18 Kasım 1912] tarihli 1. Tabur Komutanlığı'nda yazdığı günlük, "Ordu-yu Osmanî'nin muhafaza-i namusu ve vatan için kan dökülmekte olduğu böyle bir sırada Sakız zabitanına terettüp eden vazifeye çalışmak ve harbe tamamıyla hazır." bulunmaları cümlesi ile son bulur ve emirde tabur ve bölüklerin görev mahalleri ve yapılması gerekli hususlar hatırlatılır (Belge 24).

⁷ Mithat Işın, *1912-1913 Balkan Harbi Deniz Cephesi*, Genelkurmay Başkanlığı IX. Şube, Ankara 1946, s. 172; Özlü, "Arşiv Belgeleri Işığında...", s. 17.

Sakız Mutasarrıfı Nazım Bey, çıkarmadan iki gün sonra 26 Kasım 1912 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne çektiği telgraf ile çıkarmanın başladığını ve ertesi gün yapılan muharebeler sonrasında hükümet ricali ile askeriye'nin kasabadan çekildiğini, “*Donanma-yı Osmaniye'nin bir hareketi düşmanın mahv ü perişanîyetini intaç eyleyeceği*” ümidini de koruduğunu belirtir:

*“Bir gün muharebeden sonra kasabanın tahliyesi ciheti askerice daha münasip görülmesi üzerine acizleri kuvve-i askeriyye ile ada dâhiline çekildim. Bilumum jandarma zabıt ve efradı ile polis komiser efradı beraberimdedir. Düşman kuvvetinin bir kısmı Karies kariyesini işgal etmiş ise de nukât-ı hâkimi tutmuş olan kuvve-i askeriye'miz ileri bırakmamıştır. Düşmanın kuvve-i hazırası iki torpidosunun himayesinde biraz iş görebildiğinden Donanma-yı Osmaniye'nin bir hareketi düşmanın mahu-ü perişanîyetini intaç eyleyeceği vaziyet-i hazıranın şimdilik müsait bulunduğu ve bir emri irade-i seniyye var ise Çeşme müsteşarı vasıtasıyla emir ve tebliği maruzdur.”*⁸

26 Kasım'da adanın iç kesimindeki Provatio dağlarına doğru çekilen Zihni Bey, karargâhını 27 Kasım'da Ayamarko [Monastery of Saint Makr - Nea Moni Manastırı] ve Ayapato (Pateres, Monastery of Agioi Patera) Rum manastırlarında kurar. 18. Alay tabur ve bölükleri, daha sonra gelecek takviyeler ve adanın Rum sakinlerinden katılanlarla birlikte 40.000 kişiyi bulan Yunan birliklerine karşı mevzilerini canları pahasına savunacaktır.⁹ Hüseyin Hüsnü Efendi ise 18. Alay'ın iki taburunun ortasında, Dörtkuyular mevkiinde, komutasındaki 3. Bölük ile birlikte adayı savunur. Yunanlıların sürekli ve şiddetli hücumlarına karşı Tabur Komutanı (1. Tabur) Binbaşı Mehmet Tahir Bey'in ifadesi ile “*cesaret ve metaneti son derece takdire*” değerdir:

“Üçüncü Bölük Mülazım-ı sânisî Hüseyin Hüsnü Efendi'nin şimal ve vasat mıntıkları beyindeki (arasındaki) Dörtkuyular'da bidayet-i harbden beri mıntıkayı ikiye ayırmak için düşmanın gösterdiği mütevâlî ve şedîd hücumlarına mukavemet ve onları def için ibrâz ettiği cesâret ve metâneti fevkal'ade takdire şayandır.” (Belge 25).¹⁰

Hüseyin Hüsnü Efendi, askerî safahat dosyasında belirttiği üzere, Yunanilerin 11 Teşrin-i Sani [1]328'de [24 Kasım 1912] başlattıkları işgal harekâtına karşı “*kırk gün harp*” eder. Fedakârane ve yurt savunmasını en iyi şekilde yapmak için gerçekleştirilen savunma, maalesef istenilen sonucu vermez. Teslim olmak zorunda kaldığında 21 Kanun-ı Evvel [1]328'dir [3 Ocak 1913] (Belge 28).

⁸ Özlü, s. 17.

⁹ Mithat Işın, 1912-1913 Balkan Harbi Deniz Cephesi, Genelkurmay Başkanlığı, Ankara 1946, s. 173.

¹⁰ Bostan; Kurumahmut, Trablusgarb ve Balkan Harplerinde İşgal Edilen Ege Adaları ve İşgal Telgrafları, s. 270; Murat Tezcan, Fethinden Mübadeleye Sakız Türkleri, Akis Kitap İstanbul 2011, s. 38-39.

1.4. İlk Esaret: Kefelonya Günleri

Sakız Mutasarrıfı Nazım Bey'in, Osmanlı Donanması'ndan talep ettiği ne bir savaş gemisi ne de anakaradan başka bir yardım alınabilir. Adanın Provatio Dağı ve çevresinde yapılan muharebeler 41 gün sürmüştür. Artık yapılacak başka bir şeyin kalmadığı, yardımın da gelmeyeceği anlaşıncı 3 Ocak 1913'te¹¹ başka çareleri kalmayan 1.800 er ve 37 subay Yunan birliklerine teslim olur. Esirler hemen iskeleye sevk edilirler.

Hüseyin Hüsnü Efendi'nin hayatının en zor günlerinden biri o gündür. Artık kendi ordularının özgür bir neferi değillerdir. Rahat rahat dolaştıkları yerlerde artık bir esirdir. Birkaç hafta önce arkadaşları ile dinlenmek, çay içmek için indiği iskeleye, şimdi Yunan askerlerinin arasında esir olarak yürümektedir (Fotoğraf 8). Bu, rahatsız edici ve üzücü bir durumdur. Düşman askerinin emri ve gözetimi altında subay ve erler karışık halde yürürlerken Hüseyin Hüsnü Efendi'nin bir an gözüne Neomi Deresi'nde düşmana göz açtırmayan Ramiz Efendi takılır. Ramiz Efendi'nin çok üzgün olduğunu görür. Kadere atıf yaparak “*Esirlik askerliğin kaderindendir.*” der. Çaresizlik içinde olduklarını itiraf ederler aslında birbirlerine. Hüseyin Hüsnü Efendi, çevresine üzgün üzgün bakar, Yunan askerlerinin onlara karşı davranışları iç dünyasında derin kırıklıklara yol açar. Kasabanın içinden geçerek iskeleye getirilen esirler, nakledilmeleri için hazırlanan vapurlara bindirilmeden önce, son bir defa daha sayımları yapıp kayıtları alınır. Herkes, farklı bir yere gönderilecektir. Vapurun varacağı liman Pire'dir. Buradan da kendisi gibi zabıt olan arkadaşları başka bir vapurla İyonya Denizi'ndeki Kefelonya Adası'na sevk edilirler.¹²

Hüseyin Hüsnü Efendi de Epir'e [Yanya] yakın Kefelonya Adası Argostoli kasabasına sevk edilir. Hüseyin Hüsnü Efendi, bulunduğu yerlerden ailesine kartpostallar yollar. İçinde bulunduğu durumu ailesine bu yolla haber verir. Hüseyin Hüsnü Efendi'nin esarete kaldığı yeri gösteren Kartpostal'da, “*Yunanistan'da Kefelonya Adası'nda Argostoli kasabasında üsera-yı Osmaniyyeden Mülazım Hüseyin Hüsnü Efendi*” ibaresi yer almaktadır. Kartpostalın Latin harfleri ile yazılan adres kısmında ise “Grand Hotel” ifadesi vardır (Belge 4). Zabıtlar şanslıdır, erlere göre. Yunanistan binlerce esiri iskân etme noktasında sıkıntı çekmiş, subayları genel olarak otellere yerleştirmiştir. Buradaki günleri, sanıldığı gibi güzel geçmez tabii ki. Subaylar, sohbetler ederek, eski günleri yâd ederek vakit geçirir. Hüseyin Hüsnü Efendi, yaklaşık bir yıl kadar sürecek bu esareti sırasında, “*ahvâl-i nâ-layıkasına mebnî kırk beş gün*” de hapis yatar (Belge 30). Hapiste yalnızdır, şartlar iyice ağırlaşmıştır. Vakti, oteldeki gibi geçmez. Loş, karanlık, rutubetli bir hapisanede yatırılan Hüseyin Hüsnü Efendi için bu durum, ciddi bir tecrübe olmuştur.

¹¹ *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi: Balkan Harbi: Osmanlı Deniz Harekâtı 1912-1913*, Haz. Afif Büyüktuğrul, Cilt 7, Genelkurmay Başkanlığı, Ankara 1993, s. 80-81; *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi: Balkan Harbi Osmanlı Devri (1912-1913): Garp Ordusu Yunan Cephesi Harekâtı*, Haz. Raif Yasar, Hüseyin Kabasakal, Cilt 3, Kısım 2, Genelkurmay Başkanlığı, Ankara 1993, s. 329.

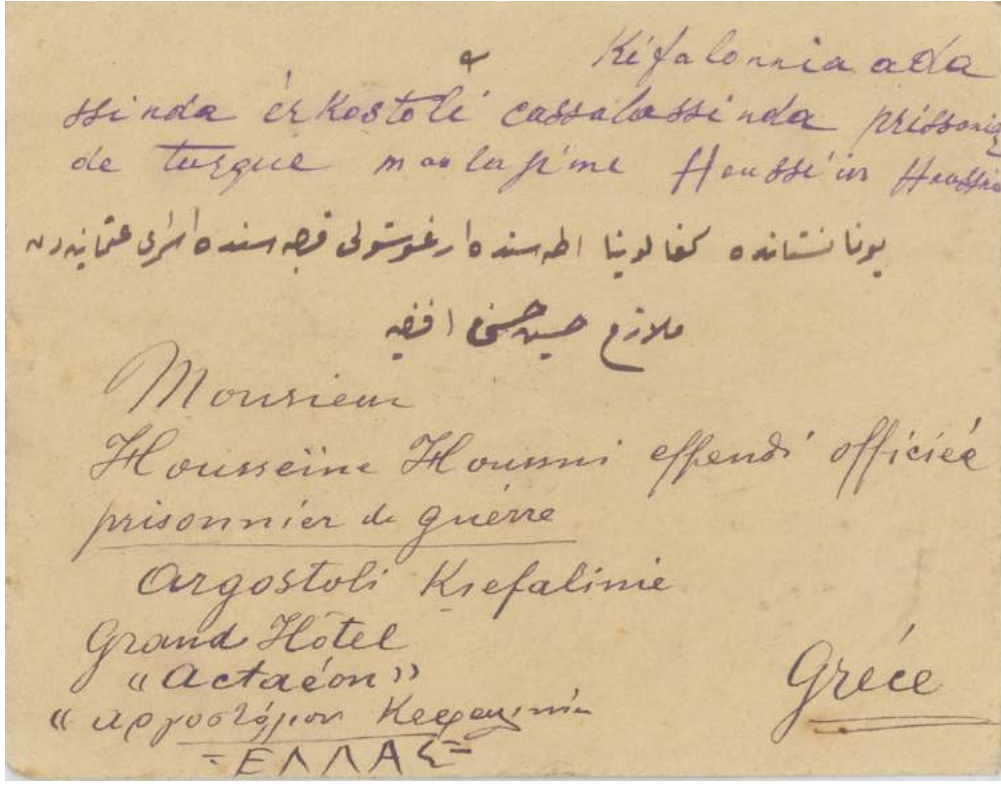
¹² Esra Özşüer, “Balkan Savaşı Sırasında Yunanistan'da Esir Düşen Müslüman Türkler”, *Uluslararası Türk Savaş Esirleri Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Editörler, Okan Yeşilot, Yüksel Çelik, Leyla Coşan, Ali Satan, 14-15 Mart 2017 İstanbul, s. 428; Özlü, s. 18.

Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında 14 Kasım 1913'te Atina'da yapılan barış antlaşması çerçevesinde esirlerin karşılıklı iadesi hükmü ile Pire Limanı'ndan İstanbul'a dönen Hüseyin Hüsnü Efendi'nin yeni birliği, doğudaki 3. Ordu'nun 9. Kolordu'sudur. Fiili olarak askerlik yaşamı başlamıştır.¹³

Fotoğraf 8: Sakız Adası'nda esir alınan subay ve eratin iskeleyle yürüyüşü. *Hüsnü Oğuz Aydemir Arşivi.*

¹³ Özşür, "Balkan Savaşı Sırasında Yunanistan'da...", s. 436.

Belge 4: Hüseyin Hüsnü Efendi'nin Kefelonya Adası'ndan gönderdiği kartpostal. *Hüsnü Oğuz Aydemir Arşivi.*

Fotoğraf 9: Kefelonya, Grand Hotel.

İKİNCİ BÖLÜM

BİRİNCİ DÜNYA HARBİ VE KRASNOYARSK ESARET GÜNLERİ

I. Dünya Harbi'nde (1914-1918) Osmanlı Devleti'nin mücadele ettiği cephelerden biri de Kafkas Cephesi'dir. Osmanlı Donanması'nın 29 Ekim 1914'te Karadeniz'deki Rus şehir ve limanları Sivastopol ve Odesa'yı bombardımanı sonrası 1 Kasım 1914'te başlayan muharebeler, 1916 yılı sonuna gelindiğinde hazin bir şekilde neticelenecek ve Erzurum, Trabzon, Erzincan, Bayburt, Bitlis, Bingöl ve Muş gibi doğunun önemli şehirleri Ruslar tarafından işgal edilecektir.¹⁴

İlk Rus taarruzunun 17 Kasım 1914'te Köprüköy'de durdurulması üzerine Enver Paşa, kısmi de olsa elde edilen bu başarıyı değerlendirmek amacıyla 22 Aralık'ta Rusların elinde bulunan Sarıkamış'ı almak için bir kuşatma harekâtı başlatır. Harekât bütün cepheleri ile 14 Ocak 1915'te bittiğinde binlerce şehit ve yaralının olduğu ve esirin verildiği büyük bir faciaya dönüşecektir.¹⁵

Her ne kadar Osmanlı Devleti için Sarıkamış Harekâtı bir facia ile sonuçlansa da harekât Rusya'yı da zor durumda bırakır. Kafkaslardaki Türk tazyiki karşısında Rusya, müttefiki İngiltere'den, Osmanlı Devleti'ne karşı 2 Ocak 1915'te bir harekât yapılmasını talep eder.¹⁶ Rusya'nın talebi üzerine Şubat 1915'te başlayan ve hedefi İstanbul olan İngiltere ve müttefiklerinin Çanakkale Boğazı'na denizden başlattığı hücum, 18 Mart'ta büyük bir mağlubiyet ile sonuçlanacaktır. Boğaz'ın derin sularına üç savaş gemisini terk etmek zorunda kalan müttefikler, denizde başarılı olamayınca, 25 Nisan 1915 sabahı Çanakkale ve Gelibolu Yarımadası'nın muhtelif sahillerine asker çıkaracaklar ve İstanbul'un kilidi Çanakkale Boğazı'nı bir kara harekâtı ile açmak isteyeceklerdir.

2.1. Hüseyin Hüsnü Efendi 49. Alay'da

Esaret hayatı, Hüseyin Hüsnü Efendi için sadece zor geçmemiştir, aynı zamanda özlem içinde de geçer. Yunanistan'daki esaretinden dönen Hüseyin Hüsnü Efendi, 1329 Kanun-ı Evvel'inin 16'sında [29 Aralık 1913] "*bâ-kur'a*" (kura ile) 9. Kolordu açığına, daha sonra

¹⁴ Fevzi Çakmak, *Büyük Harp'te Şark Cephesi Hareketi*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2011, s.4; *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, Kafkas Cephesi 3 ncü Ordu Harekâtı, Cilt II, Birinci Kitap*, Genelkurmay Başkanlığı, Ankara, 1993, s. 322.

¹⁵ Sarıkamış'ta harekât başlamadan önce 190 bin olan 3. Ordu'nun mevcudu, harekâtın bitiminde Fransız Tarihçi Larşer'e (Larcher) göre 12.400'e inmiştir. Esirler dâhil toplam zayıat ise 90.000 kişidir. Larcher (Maurice), *Büyük Harpte Türk Harbi*, Cilt 2, Trc. Mehmet Nihad, Erkan-ı Harbiye-yi Umumiye, İstanbul, 1928, s.343. Akdes Nimet Kurat'a göre sefere fiili katılan 90.000 askerden dönenlerin sayısı 10-12.000 kişidir. 15.000 de esir olduğu kabul edildiğinde 70-75.000 asker savaş veya kış şartları nedeniyle ya ölmüş ya da yaralanmıştır. *Türkiye ve Rusya*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara, 1970, s. 279.

¹⁶ Lokman Erdemir, *Çanakkale Savaşı Siyasi, Askerî ve Sosyal Yönleri*, Gökkuşbu Yayinevi, İstanbul 2009, s. 46.

da “9. Kolordu Erkân-ı Harbiye 1. Şubesi’ne memur tayin” edilir (Belge 30). Yeni birliğine gitmeden önce aile hasretini gidermek üzere Kastamonu’ya uğrar. Normal hayatı özlemiştir ve günlük hayata uyum sağlamak için bir adaptasyon süreci geçirmesi lazımdır. Burada ailesi ile hasret gideren Hüseyin Hüsnü Efendi, bir taraftan da günün gazetelerini takip eder. Gazeteler onu yaşama adapte etse de haberler iyi değildir. Osmanlı Devleti, Balkan Harbi’nin yaralarını sarmak için uğraşırken dünya her zamankinden daha gergindir. Her an yeni bir harp başlayabilir. Bunları öğrenen Hüseyin Hüsnü Efendi, derin bir üzüntü içinde devletin zarar görmemesi, milletin bu topraklar üzerinde yaşaması için dua eder.

Artık görev yerine gitme zamanı gelmiştir. Baba evinde bir süre kalan ve hasret gideren Hüseyin Hüsnü Efendi, Ankara – Sivas yolu ile Erzincan’a, oradan da Erzurum’a gelir. Heyecanlıdır, yolda yeni görev yerini düşünür. Bir süre kolordu karargâhında bulunur, beş ay sonra 20 Nisan 1330’da [3 Mayıs 1914] kolordunun 17. Tümen 49. Alay 2. Bölüğüne bölük komutanı olarak tayin edilir. Askerlik böyledir; bir komutan, ihtiyaç olunan yere tayin edilebilir. Yeni görev yeri olan Trabzon’a gelip görevine başlayan Hüseyin Hüsnü Efendi, gazeteleri okuduğunda hadiselerin pek de iyiye gitmediğini anlar. Avrupa’da, neticesi vahim olabilecek yeni gelişmeler söz konusudur. Dünya bir genel savaşa doğru gitmektedir. Bu da haliyle Hüseyin Hüsnü’yü endişelendirir. Çünkü meydana gelen savaş Osmanlı Devleti’ni de şöyle ya da böyle etkileyecektir. Zaten Balkan ve Trablusgarp savaşlarında güçsüz düşen Osmanlı, söz konusu olabilecek bir savaşta ciddi zararlar görebilir. Ve Hüseyin Hüsnü Efendi’nin korktuğu olur. Bir Sırp milliyetçisi, 21 Haziran 1914’te Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nun veliahdına bir suikastta bulunur, veliaht da kaldırıldığı hastanede yaşamını kaybeder. Bu olay, I. Dünya Savaşı’nı tetikler.

Dünyadaki hareketlenmeler Osmanlı Devleti’ni de etkiler. Temmuz ortalarında, Trabzon sokaklarında olağandışı bir hareketlilik başlar. Artık askerler, olabilecek her şeye hazır olmalıdır. Ki zaten bu doğrultuda bir emir yolları Hüseyin Hüsnü’nün bölüğüne. Tabur komutanından, bölüğünün eğitim faaliyetlerinde daha dikkatli olmasının, askerlerini her türlü şarta karşı hazır bulundurmasının istenildiği bazı emirler gelmiştir. Hüseyin Hüsnü Efendi, 2 Ağustos 1914 günü öğleye doğru şehirde bir haberin kulaktan kulağa hızlıca yayıldığını duyar: Seferberlik ilan edilmiştir. Trabzon’daki hareketliliğin nedeni, seferberliktir. Seferberlik ertesi günden itibaren başlayacaktır. 20’sinden 45’ine herkesin asker olduğu yönünde ilanlar, şehrin en kalabalık alanlarında görülebilecek yerlere asılmaya başlanmıştır. Seferberlik, her an savaşa girilebileceğini gösteren bir olgudur. Artık Türk milleti yekvücut olmak durumundadır. Doğusundan batısına kadar çetin bir savaş bekliyordur milleti. Türkler, dünyanın, savaş ve teknoloji anlamındaki en güçlü devletleri ile neredeyse bütün sınırlarında mücadele edecektir.

Hüseyin Hüsnü Efendi gibi herkes için nereye gideceğini merak eder. Osmanlı Ordusu daha bir yıl önce yıkıcı bir savaştan çıkmıştır. Durumun ne olacağı düşünülür. Özellikle askerler için vatan müdafaasının şekli ve mahiyeti oldukça önemlidir. Askerler, farklı yerlerde görevlendirilmeye devam edilir. Ülkenin içinde bulunduğu durumla ilgili kaygılara sahip olan Hüseyin Hüsnü Efendi, 27 Temmuz [1]330’da [9 Ağustos 1914] yeni göreviyle ilgili emri alır: Yeni görevi aynı alayın 3. Bölük Komutanlığı’dır. Tümenin verdiği emre göre

yakın bir tarihte hareket edilmesi, hazırlıkların da bir an önce bitirilmesi lazımdır. Artık bundan sonra nelerle karşılaşacağını o da bilmiyordur.

Rütbe alma zamanı da gelir. Mülazım-ı Sani (Teğmen) olan Hüseyin Hüsnü Efendi, Mülazım-ı Evvel (Üsteğmen) olur. Sakız Adası'nda esir düştüğünde Mülazım-ı Sani rütbesindedir. Alayın 3. bölüğüne "Mülazım-ı Evvel" olarak tayin edilse de rütbesinin verilme tarihi 16 Teşrin-i Sani [1]330'dur [19 Kasım 1914]. Alay Komutanı Kâimimakâm (Yarbay) Abdülvahid Bey, Tabur Kumandanı İsmail Hakkı Bey'dir (Belge 28).

2.2. Kafkas Cephesi, 49. Alay Muharebeleri

Hasan İzzet Paşa komutasındaki, kuruluşu 9., 10. ve 11. Kolordulardan oluşan 3. Ordu'nun 9. Kolordu (17., 28. ve 29. Piyade Tümenleri) karargâhı Erzurum'da olup 17. Piyade Tümen karargâhı Bayburt'tadır. Hüseyin Hüsnü Efendi'nin bölük komutanlığı yapacağı 49. Piyade Alay karargâhı ise Trabzon'dadır. 1 Kasım 1914'te Rusların taarruzu başladığında, kolordunun kuruluş düzeni aynıdır. Kolordu Komutanı Mirliya (Tuğgeneral) Ahmet Fevzi Bey, 17. Tümen Komutanı ise Albay Ali Rıza Bey'dir.¹⁷

Türk tarihinin kader savaşlarından biri olan büyük harbe Trabzon'dan katılan Hüseyin Hüsnü Efendi, başka bir kader savaşı Milli Mücadele'ye de yine bir esareten firar ederek geleceği Trabzon'dan dâhil olacaktır. Trabzon, onun yaşamında oldukça önemli bir yere sahiptir. Seferberlik ilan edildiğinde 3. Ordu muhtemel bir Rus taarruzuna karşı birliklerini yeniden düzenler. Rusların sınırı geçip Türk topraklarına taarruza başladığında 3. Ordu'nun seferberlik hazırlıkları tamamlanır. Kasım 1914 başlarında 17. Tümen karargâhı Erzurum Ilıca yakınındaki Başocacık, 49. Alay ise Başkent-Şitenk bölgesine alınır.¹⁸

17. Tümen, 15 Kasım'dan hemen önce Köprüköy'de Rus birlikleri durdurulduğunda cepheye yeni gelir, Ogümü bölgesinde bekler. 49. Alay ise Hekbat-Tepecik bölgesindedir.¹⁹ 49. Alay artık cepheye yaklaşır. Cepheden de iyi haberler gelmektedir: Rusların ilk taarruzu durdurulmuş, sıra 3. Ordu'nun karşı taarruzuna gelmiştir. I. Azap Muharebeleri olarak adlandırılacak bu muharebelerde 17. Tümen, 15 Kasım akşamı Ogümü'den hareketle Masra'ya (Güzelyayla, Horasan) gelir.²⁰ İki gün sonra 17 Kasım'da Tümen Komutanı Albay Ali Rıza Bey taarruz emrini verir. Hüseyin Hüsnü Efendi, 49. Alay ile tümen cephesinin sağ Mollamelik'ten bölüğünün başında Ruslara karşı taarruz eder. Hüseyin Hüsnü Efendi, bir buçuk yıl sonra, bu sefer memleketin en doğusunda vatan müdafaasındadır. Balkan Harbi sırasında Sakız Adası'nda şahidi olduğu manzaraların daha ağırla ile karşılaşacaktır. Muharebeler, Sakız Adası ile kıyas edilemeyecek kadar şiddetli geçer. Bu muharebeler, Hüseyin Hüsnü Efendi'nin askerlik yaşamındaki ilk en önemli ve çetin olaylar arasında yer alacaktır.

¹⁷ 3 ncü Ordu Harekâtı, Cilt II, Birinci Kitap, s. 36, 40-41.

¹⁸ 3 ncü Ordu Harekâtı, Cilt II, Birinci Kitap, s. 114.

¹⁹ 3 ncü Ordu Harekâtı, Cilt II, Birinci Kitap, s. 214.

²⁰ 3 ncü Ordu Harekâtı, Cilt II, Birinci Kitap, s. 224.

Ruslara karşı direnişler sürer. Karadeniz ve Doğu Anadolu Rusların hedefindedir. 21 Kasım 1914 tarihinde, kolordu ile diğer birliklerin yeni taarruzları da sonuçsuz kalır. Ruslar, Köprüköy'den tamamen geri püskürtülemez. Yeni bir strateji geliştirilir. 17. Piyade Tümeni ve alayları Masra ve Haran köylerine dağılır.²¹ Azap Muharebelerinde ağır zayıatlar veren 49. Alay yeniden toparlanmaya çalışır, yeni gelen ikmal erleri ile eksiklikler giderilecektir. Fakat ne olursa olsun alay, daha ilk muharebesinde büyük zayıatlar vermiştir. Hüseyin Hüsnü Efendi artık savaşın tüm gerçekleri ile yüzleşmeye başlar, onun başında olduğu bölük de bu zayıattan nasibini alır. Çetin bir savaşın ortasındadır; ne kadar cesaretle savaşsalar da o gün akşam, güneş batarken aslında savaşın yeni başladığını anlar.

49. Alay bir ay sonra Türk tarihinin en hazin harbinin bir parçası olacaktı: Sarıkamış Kuşatma Harekâtı. Binlerce askerimizin şehit olduğu bu harekâtta vatan, destansı bir şekilde savunulur ama strateji hataları ve birtakım yanlış kararlar ve acelecilik on binlerce askerimizin şehit olmasına neden olur.

2.2.1. Sarıkamış Kuşatma Harekâtı

3. Ordu'nun Köprüköy ve Azap Muharebelerinde Rus birliklerine karşı aldığı başarılı sonuçlar, Başkumandan Vekili Enver Paşa'yı bu başarının tamamlanması düşüncesine sevk eder. Rus birlikleri, kuzeyden yapılacak bir harekât ile Sarıkamış'ta da kuşatılarak imha edilecek, böylece henüz harbin başında büyük bir zafer kazanılacaktır. 3. Ordu bölgesine teftiş için gelen, daha sonra 10. Kolordu Komutanı olacak Albay Hafız Hakkı Bey'in de taraftarı olduğu bu harekâtın başında bizzat bulunmak isteyen Enver Paşa, 12 Aralık 1914'te Erzurum'a gelir.²² Harbiye'den hocası da olan 3. Ordu Komutanı Hasan İzzet Paşa'yı -ki kendisi böyle bir harekâtın taraftarı değildir-, 18 Aralık'ta görevinden affederek ordu komutanlığını kendi üzerine alır.²³ Diğer taraftan da kolordu komutanları değişir. Enver Paşa, orduyu, cephenin ve her şeyden önce mevsimin gerçekliğinden uzak bir harekâta sürüklemek üzeredir. Türklerin bir arada büyük bir imparatorluk kuracağına inanan Enver Paşa, reel politikten uzak kararlar alır ve bu kararlar, sadece 3. Ordu'yu değil, tüm Türk Ordusu'nu hem moral motivasyon hem de savaşma gücü bakımından etkiler. Kısacası, bir hayal peşinden koşulması Türk askerinin boşu boşuna ölmesine yol açar.

Türkler, Rusların girişimlerine karşı bazı planlar yapar. Harekâtın 21 Aralık'tan itibaren başlatılmasına karar verilir. Ana eksenini biri zayıf (11. Kolordu) diğeri kuvvetli (9. ve 10. Kolordular) iki gruba ayrılacak; 3. Ordu'nun zayıf grubu, Rusların Aras Nehri'nin iki yakasından Erzurum istikametinde yapacakları taarruzları önleyecek; diğeri kuvvetli grup ise Rus birliklerinin kuzey yan ve gerisini kuşatarak taarruz edecektir. Hüseyin Hüsnü Efendi'nin mensup olduğu 9. Kolordu, Pitkir-Çatak doğrultusunda Rus birliklerinin kuzey kanadını kuşatırken 10. Kolordu da Oltu üzerinden Bardız-Sarıkamış doğrultusunda Rus mevzilerinin gerilerine taarruz edecektir.²⁴ Plan nazari olarak uygundur ama unutulmuş bir şey vardır: Allahuekber Dağlarının şiddetli soğuğu ve bu şartlara uygun kıyafet ve teçhizatı

²¹ 3 ncü Ordu Harekâtı, Cilt II, Birinci Kitap, s. 309.

²² 3 ncü Ordu Harekâtı, Cilt II, Birinci Kitap, s. 349.

²³ 3 ncü Ordu Harekâtı, Cilt II, Birinci Kitap, s. 367.

²⁴ 3 ncü Ordu Harekâtı, Cilt II, Birinci Kitap, s. 355.

olmayan askerler için bu harekâtın ölümcül olabileceği gerçeği. Bu gerçek, hesaba katılmazsa, ki katılmaz, askerlerimizi kaybetmemiz mukadder olacaktır.

22 Aralık'a gelindiğinde, (her ne kadar harekât 21 Aralık'ta başlamak üzere planlansa da) 9. Kolordu'nun Bardız doğrultusunda, 10. Kolordu'nun ise Oltu'nun 22 kilometre doğusunda Kop köyü istikametinden yürümesi emredilir. 17. Tümen Veritop (Verintap, Şekerli-Narman) Keynesor (Kenzesor, Koyunören-Narman) hattına varmış, sonra Lafsor (Lavsor, Kışlaköy-Narman) ve Mihkar'a (Mıxkar, Taşburun-Narman) konuşlanmıştı. 24 Aralık'ta tümen, Mihkar ve Lafsor'dan hareket ederek 29. Tümen'i takip eder. 25/26 Aralık'ta Sarıkamış'a taarruz emredilse de bu gerçekleşmez. 17. Tümen henüz bir muharebeye de katılamaz, Sarıkamış'ın kuzeybatısındaki ormanlık sırta ancak varabilir.²⁵

Birliklerin Sarıkamış'ı kuşatmak için yürüyüşü sırasında binlerce er soğuktan etkilenecek, Allahuekber Dağlarını aşarken birçoğu donarak hayatlarını kaybedecektir. En acısı da askerlerimizin savaşmadan yaşamlarını yitirmesidir. Strateji hatası ya da geleceği öngörememek, tam olarak budur. Taarruzun ilk aşamasında Ruslar Aras Vadisi'nde, 11. Kolordu Sarıkamış tarafında, 9. ve 10. Kolorduların taarruzları karşısında bir etki gösteremez. Buna karşın Türk birliklerinin özellikle Sarıkamış önlerine yeterli birliği getirememesi ve 9. Kolordu'nun taarruzda tereddüt etmesi ile Ruslar toparlanma imkânı bulacaktır. 30 Aralık tarihine gelindiğinde, sadece 9. Kolordu'nun Sarıkamış'a taarruz edebilecek muharip er mevcudu ancak 1.000'i bulur.²⁶ Hava çok soğuktur, kar kalınlığı 40-50 cm civarındadır. Askerler, uzun yürüyüş ve soğğun da etkisiyle hayli yorgundur ve akşam olunca soğuktan korunmak için civar köylerdeki evlere sığınmak zorunda kaldıklarından toplanmaları ve muharebeye dâhil olmaları sıkıntılara neden olur.

Harekât planı gereği 27 Aralık'ta 49. Alay, cephede düşmana taarruz edecek olsa da Hüseyin Hüsnü Efendi'nin 49. Alay'ı geride kalır.²⁷ Bunun üzerine alay, 32. Tümen (Bardız Grubu) emrine verilir. Esasında 32. Tümen'in de durumu iyi değildir. İleri hareket sırasında Sarıkamış'ın kilidi olan Bardız Geçidi alınmıştır ama bu, tümen için ağır bir sonuç doğurur, mevcut muharip er sayısı 500'e kadar düşer.²⁸ Sarıkamış'ta tümenleri, düşmanın ateşinden ziyade kışın şiddeti eritmektedir. Türk askeri, düşmanla değil tabiatın çetin ve aşılması imkânsız şartlarıyla mücadele eder.

Türk Ordusu'nda durumlar iyi olmasa da mücadele azmi ve kararlılığı devam eder. Ruslar da ordumuzun içinde bulunduğu durumun farkındadır ve buna uygun girişimlerde bulunur. 1 Ocak 1915 tarihinde, Rus birlikleri, 9. ve 10. Kolordu cephelerini birbirinden ayırmak için 9. Alay'ın sol kanadına taarruz eder. Ordu içindeki iletişimi ve yardımlaşmayı sonlandırmak ister Ruslar. Makinalı tüfek bölüğünün bütün erleri ve subayları şehit olana kadar taarruza karşı koysa da Ruslar, yeni saldırılarla Bardız (Gaziler)-Sarıkamış geçidini ele geçirir ve 9.

²⁵ 3 ncü Ordu Harekâtı, Cilt II, Birinci Kitap, s. 435.

²⁶ 3 ncü Ordu Harekâtı, Cilt II, Birinci Kitap, s. 477.

²⁷ 3 ncü Ordu Harekâtı, Cilt II, Birinci Kitap, s. 449.

²⁸ 3 ncü Ordu Harekâtı, Cilt II, Birinci Kitap, s. 477-482.

Kolordu'nun bir bölümünü esir alır.²⁹ Sarıkamış Harekâtı'nda geline nokta artık hedeflenen çok uzaktır. Orduda soğuk hava ve muharebelerden dolayı büyük zayıflar söz konusudur. Cephenin takviye imkânı yoktur ve her geçen gün zayıflar artar. Ayrıca Ruslar da Sarıkamış'ı takviye eder ve buradan bir saldırıyla Türk Ordusu'nu daha fazla yıpratmalarını düşünür. 4 Ocak 1915'e gelindiğinde yapılacak bir şey kalmadığından Enver Paşa, birliklerin çekilmesi emrini verir. O da durumun kötüye gittiğini fark eder fakat iş işten geçer. Emir 9. Kolordu'ya ulaştığında çok geçtir. Kolordu Komutanı İhsan Paşa ve karargâhı geri çekilemez, esir düşer.³⁰ Enver Paşa, 8 Ocak'ta, 10. Kolordu Komutanı Hafız Hakkı Paşa'yı 3. Ordu Komutanlığı'na atayarak ertesi gün İstanbul'a hareket eder.³¹ Hafız Hakkı Paşa, hatıratında bu harekâta geniş yer ayıracaktır. Her ne kadar kendi bu harekâta taraftar olsa da harekâtın başarısızlığını, *"Ah Enver! Bu kış seferini tacil etmek, sonra da parlak taarruzda 9. Kolordu'yu dörtlüye kaldırmakla yüz bin masumun kanına girdin! Allah seni affetsin (3 Kanunsani 16 Ocak 1915)"* diyerek eleştirir.³²

2.2.2. Tortum Muharebeleri

Sarıkamış'ta 3. Ordu ağır bir yenilgi alır. Bu durum karşısında Rusların Kafkas Ordusu Komutanı General Yüdeniç'in yeni planı, 3. Ordu'nun kuzey (Tortum) ve güney (Malazgirt ve Hınıs) kanatlarını taarruzla ele geçirdikten sonra Horasan'dan Erzurum müstahkem mevkiine taarruz ederek şehri almaktır.

Rus birlikleri, nihai hedefi Erzurum'u almak olan taarruz planının ilk aşamasını gerçekleştirmek için Sarıkamış'tan çekilen Türk kıtalarını takip hareketi başlatır. Mayıs 1915'te, doğudan ve kuzeydoğudan Tortum istikametine giden yollarda birbirinin ardına muharebeler başlar. Sarıkamış Harekâtı'ndan sonra 17. Tümen, yeni gelen askerlerle takviye edilir, birlikler imkânlar çerçevesinde yeniden düzenlenir. 9 Mayıs'ta 49. Alay Mıgıçor'dadır.³³

Sarıkamış Kuşatma Harekâtı'ndan sonraki küçük çaplı muharebeler genel duruma tesir etmez. 3. Ordu Komutanlığı, aldığı istihbarat çerçevesinde, 11. Kolordu cephesinde bir Rus harekâtı beklemektedir. Bu nedenle 6 Mayıs'ta 17. Tümen'in Hasankale'ye yürümesi emredilir. Bu emir birkaç gün sonra Tortum Cephesi'nde başlayan Rus genel taarruzu nedeniyle uygulanamayacaktır.³⁴

Rusların Azort istikametinden başlayarak Tortum Deresi'nden hareket edeceği istihbaratı üzerine Ahpisor (Aksu) Deresi ile Tortum Deresi'nin kesiştiği noktada tedbirler alınır. Bu istihbaratın yanlış olduğunun anlaşılması üzerine 17. Tümen'den bir alayın Ahpisor Yaylası'na sevk edilmesi, diğer iki alayın da Ahpisor-Tortum dereleri kavşağına ilerleyerek

²⁹ 3 ncü Ordu Harekâtı, Cilt II, Birinci Kitap, s. 494.

³⁰ 3 ncü Ordu Harekâtı, Cilt II, Birinci Kitap, s. 512-513.

³¹ 3 ncü Ordu Harekâtı, Cilt II, Birinci Kitap, s. 525.

³² Hafız Hakkı Paşa'nın Sarıkamış Günlüğü, Yay. Haz. Murat Bardakçı, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2014, s. 27.

³³ 3 ncü Ordu Harekâtı, Cilt II, Birinci Kitap, s. 638.

³⁴ 3 ncü Ordu Harekâtı, Cilt II, Birinci Kitap, s. 632.

emir beklemesi istenir. Durumun önemli olduğu mütalaası üzerine yaylaya, tümenin iki alayının sevk edilmesi (51. ve 49. Alaylar) istenir. 10 Mayıs akşamı 19.00’da Rus birlikleri, Tortum Cephesi’nin kilit noktası olan 29. Tümen’in tuttuğu Kızıldağ’a, Azort Yaylası’yla Tatmaç’tan taarruza geçer. Hedef, Kızıldağ’ı aldıktan sonra Ahpisor Deresi boyunca ilerlemektir. 29. Tümen, ilk Rus taarruzunu püskürtmüş olsa da durum hâlâ kritiktir. 17. Tümen’in 49. ve 51. alayları 10 Mayıs’ta yürüyüşlerine başlamıştır. 51. Alay Kızıldağ’daki mevziine gece 23.30’da varırken Hüseyin Hüsnü Efendi’nin alayı o gece mevziine yanlış yoldan yürüdüğü için ulaşamaz.³⁵

49. Alay, ertesi gün 9. Kolordu cephesinin sağ kısmına yerleştirilir. 11 Mayıs’ta cephede kanlı muharebeler olur. 49. Alay bir ara kuşatılma tehlikesi de geçirir. Muharebeler, adeta değirmen gibi insanları öğütmektedir; öyle ki 9. Kolordu Komutanı, “*Bir tabura ihtiyacım var. Taburlardan birisini Ahpisor’a gönderiniz*” diyerek takviye kuvvet istemek zorunda kalır.³⁶

Rus kuvvetleri, 9. ve 10. kolordular cephesi arasındaki bir türlü kapatılamayan açıklıktan ilerlemeye başlar. Bu, onlar için iyi bir fırsattır, ileri harekâtları bu şekilde yapabileceklerini düşünürler. 17. Tümen, 12 Mayıs’ta durumu tehlikeli görmesi halinde çekileceğini kolorduya bildirmek zorunda kalır. Kızıldağ düşer, tümen komutanının bahsettiği tehlike baş gösterir. 17. Tümen de çekilme kararı alır. Hedef, Ahpisor’a yakın uygun bir noktada savunma hattı kurmaktır.

Cepheden gelen haberler pek de iç açıcı değildir. Ahpisor, civar köy ve yerleşim yerlerinden çekilmek zorunda kalmış birçok sivil ve asker ile doludur. Bir kısım insanlar da köyü terk etme telaşındadır. Yollarda önceden çekilen köylülerin bıraktığı arabalar, ölü hayvanlar vardır. Bu, tümenin çekilmesini zorlaştırmaktadır. Çekilmekte olan 17. Piyade Tümeni’ni her geçen saat zor duruma sokan bu halden kurtaran ise Rus birliklerinin takipten vazgeçerek Kızıldağ eteklerine çekilmesi olacaktır.³⁷

Hüseyin Hüsnü Efendi de bölüğüyle geri çekilmek zorunda kalır. Rus işgali tehlikesi karşısında hazin çekiliş manzaraları artık Türk halkı için sıradan bir hal alır. Kızıldağ, Ruslar tarafından tahkim edilmeye başlanır. Rusların bu yeni hazırlıkları ise bir ay sonra Kızıldağ’dan 17. ve 29. Tümen cephesine yapacakları taarruz içindir.

2.2.2.1. Ahpisor Yaylası’nda Hüseyin Hüsnü Efendi’nin Yaralanması

Tortum’da gerçekleşen muharebelerinin 1. safhasının ardından cephede genel bir sessizlik hâkim olur. Son Rus taarruzunda geri çekilmek zorunda kalan birliklerinin nizamı bozulur. 17. Tümen, Ekrek’te (Demirciler) toparlanmaya çalışır.³⁸ Hüseyin Hüsnü Efendi’nin yaralanacağı Tortum Muharebelerinin 2. aşaması, 9. Kolordu birliklerinin yeterli takviye alıp toparlanma olanağı bulamadığı Haziran 1915’te başlar. Cephede sessizlik yeniden bozulur.

³⁵ 3 ncü Ordu Harekâtı, Cilt II, Birinci Kitap, s. 640-641.

³⁶ 3 ncü Ordu Harekâtı, Cilt II, Birinci Kitap, s. 644-646.

³⁷ 3 ncü Ordu Harekâtı, Cilt II, Birinci Kitap, s. 648.

³⁸ 3 ncü Ordu Harekâtı, Cilt II, Birinci Kitap, s. 649.

Haziran ayının başında, 17. Tümen birlikleri, eksikliklerini imkânlar dâhilinde gidererek tekrar cephe hattı Ahpisor Yaylası'na intikal eder. Takviye olarak gelen acemi erlerin eğitimi için vakit yoktur. Bu erler, ihtiyaç duyulan cephe hattına ivedilikle sevk edilir. 6 Haziran'da Rus birlikleri yeniden taarruza geçer. 10. Kolordu cephesinde Çinecur (Çardaklı) doğu sırtlarından taarruzlarını ilerleten Rus birlikleri, ilk mevzileri işgal etse de gece 03.30'da başlayıp akşam 20.00'ye kadar 17 saat devam edecek kanlı muharebelerden sonra ancak durdurulabilir. 17. Tümen, o gün muharebeye katılmaz, mevzilerini muhafaza eder.

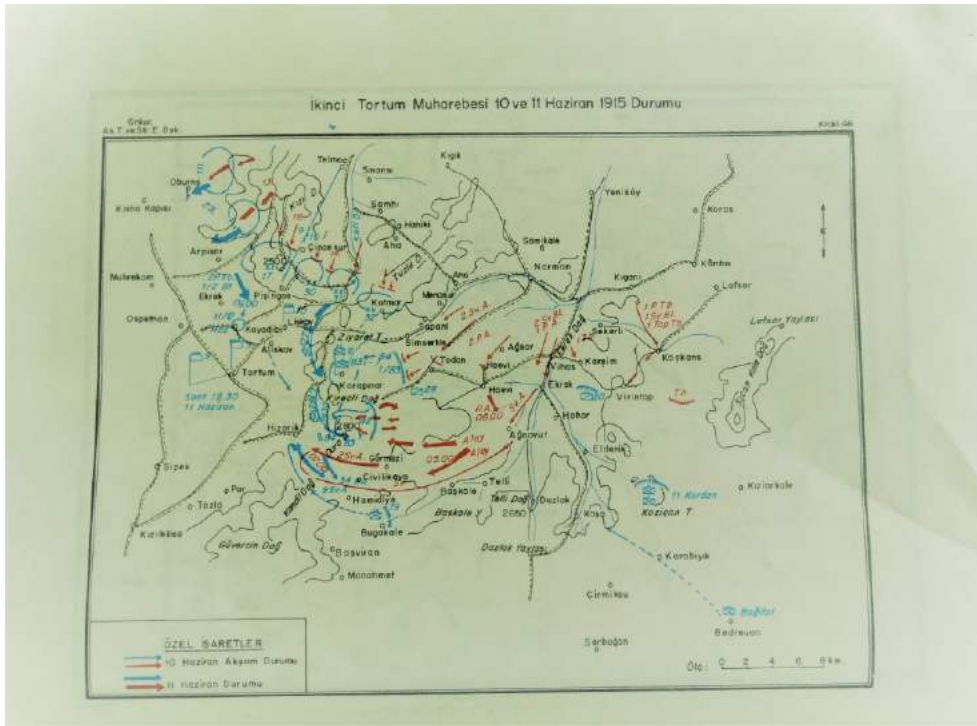
11 Haziran tarihli 49. Alay'ın 2. Tabur'unun Karapınar'a nakli konusundaki emirden anlaşıldığı üzere alayın 2. Taburu, 2.500 rakımlı tepededir. 10 Haziran'da Rus 16. Türkistan Avcı Alayı, gece sisten de faydalanarak saat 04.00'te yeniden taarruza geçer. Bu sefer taarruzların yoğunlaştığı yer, 2.500 rakımlı 29. Tümen ile Ahpisor Yaylası'ndaki 17. Tümen cepheleridir. Muharebeler çok şiddetli geçer; Rus taarruzu yüzlerce şehit ve yaralı verilerek durdurulur. Diğer taraftan, 28. Tümen de Rus taarruzları karşısında zor durumdadır. 9. Kolordu, 17. Tümen'den bazı birliklerin Karapınar'a intikalini ister. 11 Haziran'da Hüseyin Hüsnü Efendi'nin 4. Bölük Komutanlığını yaptığı 49. Alay'ın 2. Taburu ile 50. Alay'ın 2. Taburu saat 09.00'da 2.500 rakımlı tepeden hareket emri alır.³⁹

Hüseyin Hüsnü Efendi, bu intikal sırasında "*Alay 49/2, [2. Tabur] 4. Bölük kumandanı iken 29 Mayıs sene [1]331'de [11 Haziran 1915] Tortum civarında Ahpisor Yaylası'nda*" yaralanır (Belge 28; Kroki 2). Sisin hâkim olduğu durumdan istifade ederek intikalin başında Hüseyin Hüsnü Efendi askerini dikkatli olmaları konusunda uyarır. Kendi yaşamından daha çok kendisine emanet edilen erleri düşünür. Yaylanın düzlük kısmına inildiğinde sis ani bir şekilde dağılmaya başlar. Yarı açık hedef haline gelen tek sıra halindeki birliklere bir anda Ruslar tarafında yoğun bir ateş açılır.

³⁹ 3 ncü Ordu Harekâtı, Cilt II, Birinci Kitap, s. 667; Birinci Dünya Savaşı'nda Doğu Cephesi'nde Sağlık Hizmetleri, Yayına Hazırlayanlar Tar. Uzm. Özlem Demireğen, Tar. Uzm. Alev Keskin, Tar. Uzm. Fatma İlhan, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Başkanlığı Yayınları, Ankara 2011, s. 43; Tevfik Sağlam; *Büyük Harp'te 3'üncü Orduda Sıhhi Hizmet*, Askerî Matbaa, İstanbul, 1941.

Fotoğraf 10: Ahpisor Yaylası, Tortum Erzurum.

3'ncü Ordu Harekâtı, Cilt 2, 1. Kitap, 46. Kroki

Kroki 2: Hüseyin Hüsnü Efendi'nin yaralandığı 10-11 Haziran 1916 tarihli muharebeler.

Hüseyin Hüsnü Efendi ve askerleri için bu durum pek iyi olmaz. Amansız yakalanmışlardır. Erler o anda siper almış olsalar da ilk ateşin etkisiyle birkaç er şehit olur. Böyle bir ateş karşısında etrafına bakınan Hüseyin Hüsnü Efendi, erlerinden İspirli Mehmet ile Niğdeli Hasan'ın şehit olduğunu görür, yüreği yanar. Çok üzülür, ne yapacağını bilemez ama bir yandan da savaşmak durumundadır. Askerlerinin şehit olmasına üzülen Hüseyin Hüsnü Efendi, tam bu anda vücudunda yara olduğunu anlar. Eline bulaşan kan, onun azmini ve kararlılığını etkilemez. Seken bir şarapnel parçası ile “kalçasından” yaralanmıştır. Hüseyin Hüsnü Efendi, bölüğünden Ali Çavuş'a intikale devam edilmesi emrini verir. Az sonra, silah seslerini işiten alaydan takviye ve sıhhiye erleri olay yerine gelip yaralananların yaralarını sarar. Yarası ciddidir aslında; fakat o, içinde bulunduğu durumu kabullenmez. Savaş meydanından ayrılmak istemez. İki sıhhiye erinin kolları arasında alayın sıhhiye çadırına getirilir ve ilk müdahalesi burada yapılır, yarası güzel bir biçimde sarılır. Yürürken zorlanır, ilk vasıtayla Ahpisor köyüne nakledilir. Dinlenmesi gerekir.

Bir ay önceki ilk Rus tehlikesinden dolayı köyde birkaç yaşlı dışında kimse kalmamış, köy ahalisi Erzurum tarafına çoktan göçmüştür. Geceyi köyde geçiren Hüseyin Hüsnü Efendi, ertesi gün iki cılız öküzün koşulduğu kağı üzerinde, sol yanına uzanmış olarak derin bir sessizlik ve düşünceler içinde, etrafı yüksek dağlarla çevrili Ahpisor Deresi boyunca yol alır. Bu sessizliği uzaklardan ara sıra duyduğu top sesleri bozsa da kendini vadi boyunca çağlayarak akan derenin huzur veren sesine teslim eder. Yormuştur onu yaşadıkları. Geçmişe dalar, böyle durumlarda insanların mutlu oldukları bir zaman dilimini düşünmesi oldukça doğaldır. Aklına muhterem validesi gelir. Annesi, ona huzur verir. Zaten şu anda da huzura ihtiyacı vardır. Şimdi yanında olsa şefkatli elleri ile yaralarına bakar, onu iyileştirirdi. Bu düşünceler onu kısmen rahatlatır. Acıları bir miktar diner. Sağına soluna bakmak için hafif bir hareketinde bile sıhhiye erinin pansuman yapabildiği kalçasındaki şarapnel parçası kendisini hissettirir. Bu durum, onun iyileşmediğinin göstergesidir. Öğleden sonra Tortum'a vardığında, onlarca askerin yaralı bir şekilde çadırlar içindeki görüntüsü içini iyice acıtır. Demek, savaş Türk askerinin aleyhine gelişmektedir! O gün kendisi gibi yaralanmış birkaç subayla birlikte aynı çadırda kalır. Karşılaştığı askerlerden muharebelere dair bilgiler alır. Anlaşılan o ki Ruslar eskisine göre daha hazırlıklı gelmiştir. Arkadaşları ile müzakerelerinden vardığı sonuç, “Ruslar bu dağlarda eğer durdurulamaz, Erzurum ovasına inerler ise Erzurum'un düşmesinin maalesef mukadder” olduğu gerçeğidir.

Aklı, cephededir; ertesi sabah erkenden uyanır. Gerçi yarası ona uyku yüzü de göstermemiştir, sabahlara kadar ağrıyla kıvrınmıştır. Biraz çay, birkaç parça ekmek ile kahvaltısını yapan Hüseyin Hüsnü Efendi, tedavisi mümkün olan yaralıları nakleden bir sıhhiye koluyla Erzurum'a doğru yola çıkar. Tedavisinin seyyar hastanede yapılması imkânsızdır. Hüseyin Hüsnü Efendi, tedavisi için Erzurum *Ağır Mecruhîn Hastanesi*'ne yollar.⁴⁰ Buranın tıbbi imkânları daha iyidir ve tedavisi daha iyi yapılabilecektir.

⁴⁰ Yaralandığında “*Alay kumandanı Kâimimakâm Abdülvahid Bey, tabur kumandanı Binbaşı Reşid Bey*”dir. (Belge 30); Erzurum Ağırmecruhin Hastanesi 10.000 yatak kapasitesine sahiptir. *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri: Birinci Dünya Harbi İdari Faaliyetler ve Lojistik*, Cilt 10, Genelkurmay Başkanlığı, Ankara 1985, s. 301.

Tortum'dan çıktığı andan itibaren yol boyunca gördükleri onu fazlasıyla üzer. Her yer perişandır. Anadolu yerle bir olmuştur. Halk yollarda aç bilaç yürümektedir. Köylerini terk etmek zorunda kalan halk kabileleri yolları doldurmuştur. Kafkas Cephesi'nin muharebeler dışındaki iki gerçeği vardır: İşgaller nedeniyle köylerini terk etmek zorunda kalan halkın göç katarları... Diğeri ise cepheye intikali yapılan, belki birçoğu geri gelmeyecek erlerin oluşturduğu kabileler... Nereye gitmektedir bunca insan? Nasıl beslenecektir? Kalacak yerleri var mıdır? Birçoğu kadın ve çocuklardan oluşan bu insanlar nasıl hayatta kalacaktır? Bu sorular Hüseyin Hüsnü Efendi'nin zihninde dönüp durur. Artık kendi yarasını unutmamıştır, acılarını hissetmemektedir. Canını, evlatlarını ve birkaç parça eşyasını kurtarmak için cephe hattından uzaklaşmaya çalışan biçare halkla, o halkın namus ve izzetini korumak için cepheye akan erlerin kabilelerini Hüseyin Hüsnü Efendi hiçbir zaman unutamayacaktır. Bunlar, zihnine kazınmış fotoğraflara dönüşür. Çok kötü şeyler olmaktadır, sanki mahşerin bir provasası yapılmaktadır. Akşama kadar sürecek bu meşakkatli ve güneş altındaki yolculuk, gurup vakti, Erzurum Ağır Mecruh Hastanesi'nin kabul çadırında son bulur. Hastane, Erzurum Sultanisi'nde kurulmuştur. Hüseyin Hüsnü Efendi burada muayene edilir. Daha sonra bir hasta koğuşuna yatırılan Hüseyin Hüsnü Efendi ertesi gün ameliyata alınır. Şarapnel parçasının çıkarılması lazımdır; bu operasyon yapılırsa askerlerinin yanına dönebilecektir.

2.2.3. Murat Mihverinde (Sağ Cenah Grubu) 49. Alay

Türk Erkân-ı Harbiye'si (Genelkurmayı), Tortum civarındaki muharebeler sırasında meydana gelen büyük kayıpları telafi etmek için İran'a gönderilmekte olan 1. ve 5. Kuvve-i Seferiye ile Halep'te bulunan 36. Tümen'in 3. Ordu cephesine intikalini emredecektir. Ayrıca 3. Ordu emrinde "Sağ Cenah Grubu" teşkil edilerek komutanlığına rütbesi albaylığa terfi ettirilen 1. Kuvve-i Seferiye Komutanı Halil Bey atanır.⁴¹

Rus birliklerinin, nihai hedefi Erzurum'u işgal olan planlarının gereği olarak Erzurum'un kuzeyinde, Tortum tarafından, Mayıs 1915'in başında başlatmış oldukları taarruzlar, büyük fedakârlıklarla 18 Haziran'da durdurulur. Rus birliklerini takip eden 3. Ordu, Vihas-Tetmaç-Arapgediği hattına kadar ilerler. Ruslar, bu sefer 22 Haziran'da, Erzurum'un güneyinde, Murat Nehri istikametinde ve Van Gölü'nün kuzeyindeki Ahlat'a taarruza geçer.⁴² Bu yeni Rus taarruzu karşısında Sağ Cenah Grubu'ndaki birliklerin yeterli olmaması ve Tortum tarafında taarruzların durması üzerine 3. Ordu'nun emri ile 9. Kolordu birliklerinin, Aras Nehri'nin güneyine hareket ederek Dazlak Yaylası hattında hazır olması istenir.⁴³

Hüseyin Hüsnü Efendi'nin Erzurum'da "Ağırmecruh Hastanesi'nde" tedavisinin ne kadar sürdüğü kesin olarak bilinmiyor. Ancak hastaneye sevki, tedavi sürecinin başlaması, sevk edildiyse Ilıca'daki nekahethanede bekleyeceği süreler dikkate alındığında, 17. Tümen'in tüm alaylarıyla katılacağı bu yeni harekâtın başlangıcında bulunmadığı düşünülebilir.⁴⁴ Pek tabii ki yarasının durumu nedeniyle 3. Ordu Sağ Cenah Grubu'ndaki (Murat Mihveri)

⁴¹ 3 ncü Ordu Harekâtı, Cilt II, Birinci Kitap, s. 699.

⁴² 3 ncü Ordu Harekâtı, Cilt II, Birinci Kitap, s. 704-705.

⁴³ 3 ncü Ordu Harekâtı, Cilt II, Birinci Kitap, s. 724.

⁴⁴ 3 ncü Ordu Harekâtı, Cilt II, Birinci Kitap, s. 726.

harekâta katılmamış olsa bile, Kasım 1915'e kadar 49. Alay'ın bu bölgede olduğu gerçeği de göz önünde bulundurulduğunda ve ordunun yetişmiş personele duyduğu ihtiyaçtan dolayı harekâtın ilerleyen kısmına katıldığını söylemek en doğru yaklaşım olacaktır.

9. Kolordu'nun 50. ve 82. alaylardan oluşan ilk kademesi, 12-13 Temmuz'da, güneye hareket eder. 49. Alay'ın da 15-16 Temmuz'da Hasankale'de olması istenir. 28. Tümen'in emrine verilen 49. Alay, Rus taarruzlarına karşı başarılı bir savunma yapacak, çekilen Rus birliklerini takip ederek 25-26 Temmuz'da Malazgirt'e girecektir. Rus birlikleri, Karaköse'nin kuzeyi-Eleşkirt hattına kadar atılsa da Murat Mihveri'ndeki harekât, Rusların Batarof Grubu'nun karşı taarruzu ile Türk birliklerin Ahlat-Malazgirt hattının batısına çekilmesi ile sonuçlanır.⁴⁵ 6 Ağustos'ta yaşanan Kılıçgediği'ndeki muharebelerde 49. Alay, tekrar 17. Tümen emrinde Karasu sırtlarını, kuzeye karşı savunur. Hüseyin Hüsnü Efendi, Anadolu'nun sarp dağlarını, ovalarını karış karış dolaşır. Daha önce görmediği bu yerleri öğrenmiş olur. 8. Alay, Ağustos'ta büyük bir yenilgi alır, Alay Komutanı Binbaşı Ali Rıza Bey şehit olur. Muharebelerin sonunda, 10 Kasım'da, 17. Tümen, Çatalviran-Vagadir-Ekrek bölgesine çekilir.⁴⁶ Türk Erkân-ı Harbiyesi, Çanakkale Cephesi'nin tahliyesinden sonra birliklerin bir kısmını Kafkas Cephesi'ne nakledip 1916 baharında genel bir taarruz planlar. Bu planlar çerçevesinde Çanakkale'den ilk tahliyenin başladığı gün, 25 Aralık'ta, 3. Ordu Komutanlığı'na hazırlıklara başlamasını emreder.⁴⁷

Diğer taraftan Rus Kafkas Ordusu Komutanı General Yüdeniç, Müttefiklerin Gelibolu Yarımadası'nı tahliye edeceklerini, Ekim 1915'te Türk Erkân-ı Harbiyesi'nden önce öğrenir. Ayrıca, tahliyeden sonra birliklerin bir kısmının da Kafkas Cephesi'ne sevk edileceği istihbaratı kendisine ulaşır. Generalin düşüncesi, bu takviye birlikler cephe hattına gelmeden Türkleri, bir askerî harekât beklemeyecekleri bu mevsimde, baskın bir "kış taarruzu" ile, Çanakkale ya da başka bir cepheden intikal ettirilecek birliklere de bir dayanak noktası bırakmadan mağlup etmektir. Taarruz için seçilen zaman, Ortodoks Hristiyanların Paskalya Bayramı günü, yani ocak başıdır. Taarruzun ilk hedefi, Aras Vadisi-Çilligöl Dağı istikametinde Türk cephe hattının zayıf noktasından başlanarak, hâkim arazileri en kısa sürede ele geçirecek bir yarma harekâtı ile Köprüköyü'nün işgal edilmesidir.⁴⁸ Böylece Erzurum'un işgali önünde zayıf müstahkem mevki haricinde başka bir engel kalmayacaktır. Esasında Erzurum, tarih boyunca birkaç kez Rusların hedefi olmuştur. Ruslar, Erzurum'u ilk kez 1828-1829 Osmanlı Rus Savaşı'nda ele geçirmiş 1829 Edirne Anlaşması ile bölgeden çekilmiştir. 1877-1878 Osmanlı Rus Harbi'nde de (93 Harbi) Ruslar tarafından tekrar taarruza uğramıştır.⁴⁹

⁴⁵ 3 ncü Ordu Harekâtı, Cilt II, Birinci Kitap, s. 877.

⁴⁶ 3 ncü Ordu Harekâtı, Cilt II, Birinci Kitap, s. 722-829.

⁴⁷ 3 ncü Ordu Harekâtı, Cilt II, Birinci Kitap, s. 869.

⁴⁸ 3 ncü Ordu Harekâtı, Cilt II, Birinci Kitap, s. 871-873.

⁴⁹ Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, Kafkas Cephesi 3 ncü Ordu Harekâtı, Cilt. II, İkinci Kitap, Genelkurmay Başkanlığı, Ankara, 1993, s. 52.

Şimdi Erzurum son bir kez daha Rus tehdidi altındadır. 3. Türk Ordusu, bir yıldan fazla bir süre muharebe etmekte olduğu Ruslar karşısında hem mevcudunun büyük bir kısmını kaybetmesi hem de gelen ikmal erlerinin yeterli sayıda ve eğitilmiş olmaması nedeniyle kuvvet bakımından da dengesizdir. Ayrıca ulaşım imkânının yeterli olmaması nedeniyle Çanakkale Cephesi'nden sevk edilecek birliklerin de zamanında gelmesi beklenmemektedir.

2.2.4. Kış Taarruzu: Erzurum Düşerken

Rusların, Çanakkale'den Kafkas Cephesi'ne takviye birlikler intikal ettirilmeden yapacakları kış taarruzunun planları da hazırdır: Öncelikle, askerin kış şartlarında yapılacak bir harekât için ihtiyacı olan tüm imkânlar sağlanmaya çalışılır. Askerler için beyaz kamuflaj elbiseler dikilir, yeni çizmeler dağıtılır. Donma tehlikesine karşı askerlerin yanında iki odun taşınması da zorunlu kılınır. Taarruzda hava şartları da dikkate alınacak, hava durumunun tespiti için meteoroloji istasyonları kurulacaktır. Birlikler geceleri takviye edilirken gündüz vakti taktik gereği bazıları geri çekilir. Ayrıca, taarruz için 3. Ordu'nun en zayıf noktası seçilir. Ruslar, tüm hazırlıklarını Erzurum'un işgali için yapmaktadır.

10 Ocak 1916 tarihinde, Rusların Kafkas Ordusu, gece 00.40'ta, 10. Türk Kolordusu 34. Piyade Tümeni'ne taarruza geçer. Taarruz, 13 Ocak'ta tüm 9., 10. ve 11. Kolordu cephelerine yayılır. Özellikle, Azap'ta yoğunlaşan muharebeler, kışın şiddetiyle zayıflığı artırır. Hasankale'de bulunan 49. Alay'ın, 850 muharip erle 11. Kolordu 34. Tümen emrinde Karabıyık'a hareketi emredilir. 49. Alay, bir kez daha cephe hattındadır.⁵⁰ Hüseyin Hüsnü Efendi, yeniden Ruslarla karşı karşıya gelir. Bir yıl önce, Bardız Yaylası'nda bölüğünün maruz kaldığı soğuğu hatırlar. O soğukta hem kendisinin hem de emrindeki askerlerin çektiği sıkıntılar gözünde canlanır. Ruslar olanca güçleri ile bir avuç Mehmetçiğe taarruz eder.

Taarruzların en yoğun olduğu 11. Kolordu cephesinde, 15 Ocak'ta, cephe hattı yarılr. 3. Ordu Komutanı, 22.45'te yarılan bu taarruz noktasındaki 34. Piyade Tümeni'nin batıya çekilişini, aşağıdaki hazin ifadelerle anlatır:

“Bugün 15 saat kadar devam eden, bir benzeri tarihte ender görülen pek kanlı ve şiddetli bir muharebe sonunda Koziçan Tepesi, son fişğini attıktan sonra ikinci süngü hücumunu da kabul ederek, bütün maddi ve manevi olanaklarını da kullanarak komutan, subay ve erlerden nice aziz evlatlarını 2.800 rakımlı bir tepenin ve plastonun bir metre kalınlığındaki karları içerisine, Allah'ın rahmetine teslim ettikten sonra binlerce Rus ölüsü üzerine basarak 34. Piyade Tümeni saat 20.40'ta Koziçan tepesini bırakarak...”⁵¹

Ordunun namusunu koruyan, milletin bu hazin halinin şahitlerinden binlerce subay ve erden biri de Mülazım-ı Evvel Hüseyin Hüsnü Efendi'dir. Hüseyin Hüsnü Efendi'nin 49. Alay'ı da Rus taarruzunun neredeyse tüm yükünü çeken 34. Tümen emrinde geri çekilir. Zayıflatlar o kadar artar ki çekilmekte olan tümenin mevcudu tabur seviyesine iner. Bölüklerde ise on, on beş er ancak kalmıştır.

⁵⁰ 3 ncü Ordu Harekâtı, Cilt II, İkinci Kitap, s. 15, 18.

⁵¹ 3 ncü Ordu Harekâtı, Cilt II, İkinci Kitap, s. 27.

Osmanlı Ordusu için durum daha da zorlaşır. Subay ve er seviyesindeki askerlerin azalması, direnişi ve savunmayı zora sokar. Bu yüzden, cephe hattında, kolordular çekilme hazırlığı yaparken Erzurum'da eli silah tutan halkın da savunmaya katılması istenir. Erzurum Valisi Tahsin Bey, halkın oluşturacağı kuvvetlerin başına Müdafaa-yı Millî Komutanı unvanı ile görevlendirilir. Sivas ve Tokat'taki talimgâhlarda eğitim gören acemi erlerin eğitim heyetleri ile Erzurum'a acele hareketleri istenir.⁵²

Ordudaki zayıflık fazladır. Bütün bu gayretler ve ordunun mevcut imkânlar ile takviyesi yeterli gelmez; 3. Ordu Komutan Vekili Mirliya Abdülkerim Paşa, ordunun selameti için birliklerin Erzurum'a çekilme emrini 16 Ocak 13.20'de vermek zorunda kalır. Çekilme emrine, *"Acı bir onur verici anı. Çünkü bütün ordu namusunun gerektirdiği yiğitliği, tarihlere altın harflerle yazılacak derecede gösterdi. En sonunda bu kararı verdi."* ifadelerini mavi mürekkepli bir kalemle yazar.⁵³ Bu sözler, komutanın ordunun hakkını verdiği cümlelerdir.

Rusların hedefi Erzurum'dur. Erzurum Müstahkem Mevki de savunma için hazırlanmaya başlanır. 3. Türk Ordusu on gündür, *"tarihin en büyük cesaret ve fedakârlığını göstererek, adım adım vatan topraklarını muhafaza ederek ve her bir kara taşın yanında kahraman evlatlarından birini 'şehit bekçi' olarak bırakarak tarihin en büyük muharebelerini"* yapar; şimdi ise kendisinin üç katı kadar kuvvet karşısında Hasankale'nin batısına çekilir.⁵⁴ 3. Ordu Komutanının amacı, bu çekilme ile, *"Höyükler cephe-i müstahkemesinde (savunma için hazırlanmış mevzide)"* savunma yapmaktır. Böylece, *"Erzurum'u bir avuç asker ile tarihin ve milletin namusunun en büyük safhalarını göstermek ve tekrar etmek üzere"* sarsılmaz bir iman ile savunmayı düşünür.⁵⁵ 3. Ordu Komutanı, her ne kadar Hasanbaba Dağı-Ziyarettepe hattında savunma kararı almış olsa da aynı gün birliklerin bu hattan da çekildiklerini saat 21.15'te öğrenir. 18 Ocak saat 23.30'da ordunun tamamının *"selameti için Erzurum'a çekilmesi emrini"* vermek zorunda kalır.⁵⁶

Çekilen, sadece ordu değildir. Hasankale-Erzurum yolu, arabaları ile göç eden binlerce biçare insan ile doludur. Yolda birbiri ardı sıra dizilmiş cılız öküzlerin çektiği, üzerinde eşyanın ya da çocukların olduğu kağnıların ardında yürüten kişiler, ordu birliklerinin de çekilmesini zora sokmaktadır. Hüseyin Hüsnü Efendi, bu hazin manzaranın bir benzerine Tortum'da da şahit olmuştu. Şimdi, aynı duyguları yeniden yaşar. Bu seferki manzara daha da vahimdir. Erzurum'a giden yol, doğudan batıya bir sel gibi akmaktadır. Yıllar sonra Hüseyin Hüsnü Efendi, torunlarına, üzerinde yaşadıkları bu topraklar için milletin hangi bedeller ödediğini, bu manzaraları anlatarak aktaracaktır. Belleğinde bu denli taze duran bu görüntüler, onu ciddi derecede etkilemiştir.

⁵² 3 ncü Ordu Harekâtı, Cilt II, İkinci Kitap, s. 31, 34.

⁵³ 3 ncü Ordu Harekâtı, Cilt II, İkinci Kitap, s. 32.

⁵⁴ 3 ncü Ordu Harekâtı, Cilt II, İkinci Kitap, s. 42.

⁵⁵ 3 ncü Ordu Harekâtı, Cilt II, İkinci Kitap, s. 46.

⁵⁶ 3 ncü Ordu Harekâtı, Cilt II, İkinci Kitap, s. 48-49.

19 Ocak'ta Türk birlikleri Erzurum Müstahkem Mevkiine çekilir, savunma hazırlıklarına başlar. Tüm bunlar olurken olası bir geri çekilme durumunda, hükümet evrakının gizli bir şekilde Erzincan'a taşınmasına çoktan başlanır. Hükümet erkânının nakli de düşünülür ancak halkın paniği dikkate alınarak bundan vazgeçilir.

Diğer taraftan Ordu Komutanı Mirliya Mahmut Kâmil Paşa, İstanbul'dan hareket ederek, 29 Ocak'ta Erzurum'a dönerek, 3. Ordu Komutanlığı görevine başlar. Mahmut Kâmil Paşa İstanbul'dayken 3. Ordu'ya takviye isteğine olumlu cevap vermeyen Enver Paşa, "*Ruslar tazyik ederse Sivas'a kadar*" çekilebileceğini söyleyecektir.⁵⁷

2.2.5. Son Taarruz ya da Erzurum'a Veda

1 Şubat 1916'da, Rus Ordu Karargâhını Erzurum'un doğusunda bulunan Hasankale'ye nakleden Kafkas Ordusu Komutanı General Yüdeniç, 3. Ordu'nun toparlanmasına fırsat vermeden, elde edilen başarıdan faydalanarak Erzurum'a taarruz etmek ister. Yüdeniç, taarruz planının gizliliğini temin için telgraf ile izin almaz, bizzat Tiflis'e giderek Başkomutanı Grandük Nikola Nikolayeviç ile görüşür; amacını, yapılan hazırlıkları, Osmanlı ve Rus askerlerinin mevcut durumunu anlatır.⁵⁸ Grandük Nikolay Nikolayeviç, Yüdeniç'in sorumluluğu üstlenmesi kaydı ile taarruza izin verir.⁵⁹

Milletin ve askerin büyük bir kısmı, vatanını müdafaa için cephede kanını akıtırken şahsi hesaplarını önde tutarak ordudan firar edenler de vardır. Her ne kadar genelde aileleri çevre köylerde olan askerler firar etse de bu firarlar, Erzurum Müstahkem Mevki için hayati önem arz edecektir. Siyasi mülahazalarla ağır topçu subayı Trabzonlu Üsteğmen Rıfat, atlı olarak, 3 Şubat 1916'da Nebihan Tabyası'ndan firar ederek Rus tarafına kaçır. Ruslara Türk topçusunun bilgilerini vermek sureti ile firarın yanında bir de ihanet edecektir.⁶⁰

Erzurum'un düşmesiyle sonuçlanacak Rus taarruzu 11 Şubat'ta başlar. Öğlen 12.00'den akşam 08.00'e kadar devam eden topçu ateşinden sonra Rus piyadeleri, Erzurum Müstahkem Mevkiine taarruza geçer.⁶¹ 12 Şubat sabahı Erzurum'un doğu ve kuzeydoğusunda bulunan Dolangez Tabyası ve 29. Tümen tarafından savunulan Çobandede Tabyası işgal edilir.

Yoğun bir şekilde taarruza devam eden Rus güçleri karşısındaki üç kolordunun cephelerinin savunulması artık imkân dâhilinden çıkar. 14 Şubat'a gelindiğinde, cepheden 3. Ordu Komutanlığı'na iyi haberler gelmemektedir. Tüm ihtiyatlar cepheye intikal ettirilse de üstün Rus kuvvetleri karşısında cephe tahkim edilemez. Şivışli'de bulunan 49. Alay tekrar

⁵⁷ 3 ncü Ordu Harekâtı, Cilt II, İkinci Kitap, s. 78, 80.

⁵⁸ Ramin Sadıkov "Birinci Dünya Savaşı'nda Erzurum'un İşgali: Rus Basını ve Literatürüne Göre İşgalin Rusya'da ve Dünyada Yankılanması", *Osmanlı Araştırmaları*, LV (2020), s. 293.

⁵⁹ 3 ncü Ordu Harekâtı, Cilt II, İkinci Kitap, s. 66.

⁶⁰ 3 ncü Ordu Harekâtı, Cilt II, İkinci Kitap, s. 80. Üsteğmen verdiği bilgiler karşısında "20.000 ruble para ve güvenlik şartı isteyen üsteğmenin arzusu yerine getirildi, Rus Karargâhı derhal onun şartlarını kabul ederek söylediği bilgileri not aldı", Sadıkov "Birinci Dünya Savaşı'nda Erzurum'un İşgali...", s. 302.

⁶¹ 3 ncü Ordu Harekâtı, Cilt II, İkinci Kitap, s. 87.

Müdüğe'deki 34. Tümen emrine verilir.⁶² Diğer taraftan 3. Ordu Komutanı, General Prejevalski komutasındaki II. Türkistan Kolordusu'nun, Kargapazarı dağlarının önemli bir geçiş noktası olan Tafta geçidi ile şehrin güneyinde bulunan Palandöken Dağ silsilesindeki geçiş noktası olan Palandöken Tabyası'nı işgal ettiği haberini alır. Ruslar ilerler ve 3. Ordu Komutanı önemli bir karar aşamasındadır: Ya savunmaya devam edecektir ya da Erzurum'un tahliyesi emrini verecektir.

Diğer taraftan, Rusların Tafta geçidinden ilerlemesi, Erzurum'un Gürcükapısı istikametini savunan 10. Kolordu'nun savunma hattının düşme tehlikesiyle karşı karşıya kalmasına yol açar. 10. Kolordu'nun batıya çekilmesi ise 9. ve 11. kolorduların geri çekilme yolunun kapanması anlamına gelir. Erzurum'da da 1-2 günlük erzak kalır. Tüm bunlarla birlikte, bu iki kolordunun esir olması, Erzurum'un batısında memleketi Rus istilasından koruyacak başka bir kuvvetin olmaması anlamına gelir. Tüm bu durumları değerlendiren Ordu Komutanı Mahmut Kâmil Paşa, 14 Şubat akşamı saat 20.00'de, orduyu Erzurum'un 14 km batısına, Ilıca hattına çekme emrini verir, durumu ise Tarsus'ta bulunan Enver Paşa'ya bildirir.⁶³

Artık 49. Alay'a verilen 34. Tümen'in komutasına girme emrinin bir anlamı kalmaz. Alayın yeni görevi, Süngerîç Tepe'ye çekilerek ileri karakol kurmaktır. Tümenin kalan birlikleri ise artçı kuvvet vazifesi ile Erzurum'u en son terk eden birliklerden olacaktır.⁶⁴ Alay, çekilen birlikleri takip edecek, gerektiğinde çekilen birliklerin selameti için muharebe de edecektir.

3. Ordu'nun Erzurum'u tahliyesi 15 Şubat sabahı başlar. Aynı gün öğleden sonra tahliyeyi öğrenen Rus Ordu Komutanlığı, 16 Şubat'ta şafakla birlikte 1. Kafkas Kolordusu ile 39. Rus Piyade Tümeni'ni Erzurum istikametine harekete geçirir; Abdülkerim Paşa komutasındaki 3. Ordu artçı birlikleri, İstanbul kapısından Erzurum'u terk ederken Rus birlikleri, 16 Şubat saat 07.00-07.30 arası Kars kapısından şehre girer.⁶⁵

Türk Ordusu Erzurum'dan önce Ilıca'ya, daha sonra da Dumanlıdağ-Yapraklıdağ (Aşkale) genel hattına çekilir. Muharebeler ordu için büyük bir yıkım olur. Erzurum'u müdafaa eden üç kolordunun toplam muharip piyade mevcudu 10.507, Karadeniz sahilinden Van Gölü'ne kadar tüm 3. Ordu'nun mevcudu ise 26.990'dır.⁶⁶ Başkumandanlık, hızlı bir şekilde Fevzi Paşa (Çakmak) komutasında 5. Kolordu (10. ve 13. Piyade Tümenleri) ile 3. Ordu'nun takviyesini kararlaştırır.⁶⁷

Aşkale'deki savunma hattının Rus taarruzlarını karşılamada yeterli olamayacağının anlaşılması üzerine, 23 Şubat'ta, 3. Ordu'nun daha batıda Cibice mevziine çekilmesi kararlaştırılır. Erzurum'un düşmesi, Enver Paşa'nın sevk ve idarede 3. Ordu Komutanı

⁶² 3 ncü Ordu Harekâtı, Cilt II, İkinci Kitap, s. 106.

⁶³ 3 ncü Ordu Harekâtı, Cilt II, İkinci Kitap, s. 107-108.

⁶⁴ 3 ncü Ordu Harekâtı, Cilt II, İkinci Kitap, s. 111.

⁶⁵ 3 ncü Ordu Harekâtı, Cilt II, İkinci Kitap, s. 113.

⁶⁶ 3 ncü Ordu Harekâtı, Cilt II, İkinci Kitap, s. 127.

⁶⁷ 3 ncü Ordu Harekâtı, Cilt II, İkinci Kitap, s. 134.

Mirliva Mahmut Kâmil Paşa'nın 23 Şubat'ta görevden affını istemesi ile sonuçlanır. 27 Şubat'ta istifası kabul edilen Mahmut Kâmil Paşa'nın yerine Çanakkale Cephesi'nde Seddülbahir Grubu Komutanlığını yapan Trakya'daki 2. Ordu Komutanı Mehmet Vehip (Kaçi) Paşa getirilecektir. Vehip Paşa, İstanbul'dan hareket etmeden önce, “3. Ordu'dan Bayburt – Cibice – Kığı ve Çapakçur gedik ve boğazlarını” her neye mal olursa olsun tutmasını ister.⁶⁸

Tuzla çayından ilerleyen Rus birlikleri, 14 Mart'ta, Mamahatun'u (Tercan) işgal eder.⁶⁹ Mamahatun'un işgalinden sonra Türk Ordusu birlikleri Karasu Nehri'nin batısına yerleşir. Cephe hattında nispi bir sessizlik vardır. Ordu, haziran başında planlanan genel karşı taarruz için eksikliklerinin ikmali ile meşguldür. Geri çekilen birliklerden biri de 49. Alay'dır. Alay, saat 14.00'te Soygi'ye yaklaşır, akşama kadar da Höbek Dağı ve civarına ulaşır.⁷⁰ Höbek Dağı, Hüseyin Hüsnü Efendi'nin hayatında unutamayacağı mekânlardan biri olacaktır. Çetin mücadelelerin yapıldığı bu bölge, askerlik olgusunu, Hüseyin Hüsnü Efendi'ye tam olarak hissettirir. Karasu Nehri'nin batısına çekilen 3. Ordu'da, 13 Nisan'da yeniden bir yapılanma olur: Ordu, üç mıntıka komutanlığına ayrılır: 1. Mıntıka (Bingöl'den Van Gölü'ne kadar) 16. Kolordu bölgesi, Komutanı Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa'dır. 2. Mıntıka 9., 10. ve 11. Kolordular bölgesi, Komutanı Yusuf Ziya Paşa'dır. 3. Mıntıka 5. Kolordu cephesi olup Karadeniz sahilinden Karasu Nehri'nin kuzeyine kadar uzanan bölgedir Komutanı Fevzi (Çakmak) Paşa'dır.⁷¹

9. Kolordu cephesinde sükûnet hâkimdir. Bununla birlikte 3. Mıntıka cephesinde Rusların Kop Dağı'nı ele geçirmek amacı ile başlattıkları taarruzlar, Nisan 1916'ya kadar devam eder. Kop Dağı Ruslar tarafından işgal edilmiş olsa da daha sonra istirdat edilecektir. Bu hadiselerle eş zamanlı olarak Rusların, Trabzon'a, Fırtına Deresi'nden başlattıkları taarruzlar, 17 Nisan'da Trabzon'un işgali ile sonuçlanır.⁷²

3. Ordu, nisan ve mayıs aylarını kısmi olarak karşı taarruz hazırlıklarıyla geçirir. 23 Mayıs'ta 2. Mıntıka 13., 29. ve 17. piyade tümenlerinin başlattığı Mamahatun'a taarruz başarı ile gelişir. 30 Mayıs 1916'da Rus 15. Kafkas Alayı şehrin doğusuna çekilmek zorunda kalır. Mamahatun, tekrar Türklerin eline geçer. Bu taarruzun ana unsurlarından biri de 49. Alay olur. Alay, Höbek Dağı'ndan katıldığı taarruz sonrası Haçköy ve Ağba Müfrezeleri arasındaki Kalecik – 2.250 rakımlı Ağba Dağı hattında 2.050 rakımlı tepenin ele geçirilmesi ve tahkimi ile görevli olacaktır.⁷³

⁶⁸ 3 ncü Ordu Harekâtı, Cilt II, İkinci Kitap, s. 137-138.

⁶⁹ 3 ncü Ordu Harekâtı, Cilt II, İkinci Kitap, s. 152, 154.

⁷⁰ 3 ncü Ordu Harekâtı, Cilt II, İkinci Kitap, s. 154-155.

⁷¹ 3 ncü Ordu Harekâtı, Cilt II, İkinci Kitap, s. 162-163.

⁷² 3 ncü Ordu Harekâtı, Cilt II, İkinci Kitap, s. 191, 199.

⁷³ 3 ncü Ordu Harekâtı, Cilt II, İkinci Kitap, s. 235, 239.

2.3. İkinci Esaret: Krasnoyarsk

2.1. Höbek Baskını (Temmuz) ve Esaret

3. Türk Ordusu'nun Mamahatun'un (Tercan) alındığı genel taarruzunun başarısı uzun sürmeyecektir. General Yüdeniç'in 2 Temmuz'da başlattığı karşı taarruz, Erzurum'un düşmesi gibi Erzincan'ın Rus işgaline uğraması sonucunu ortaya çıkaracaktır. Türk Genelkurmayı, Rus taarruzunu başlangıçta fazla önemsemez; 3. Ordu'nun Trabzon'u geri almak üzere yaptığı taarruzu örtme faaliyeti olarak değerlendirir.⁷⁴

Rus taarruzu hızlı bir şekilde gelişir. Her ne kadar Türk tahkimatları sağlam olsa da uzun süre bu taarruza kuvvetlerin azlığı nedeniyle dayanamayacağından Mamahatun'u boşaltan 2. Mıntıka (9., 10. ve 11. kolordular), Karasu'nun batısına, Höbek, Kötür hattına çekilmek zorunda kalır.⁷⁵ 49. Alay tekrar Höbek Dağı'nda eski mevzilerine yerleşir. 9. Kolordu'nun çekildiği cephe ise Yusufun Komu-Höbek Dağı-Kötür Köprüsü hattıdır.⁷⁶

Kolordu, Rus birliklerinin 14 Temmuz günü ağırlık merkezi Akdağ-Höbek Dağı olabilecek kuşatıcı taarruzunu bekler.⁷⁷ 9. Kolordu'nun bu değerlendirmesi doğru çıkar. Kolordu cephesinin sağ kanadında Rus kuvvetlerinin hareketleri artar. Cephenin Sağ Cenah Müfrezesi'nin savunduğu Akdağ, 13 Temmuz akşamı gece yarısı saat 23.30'da Rusların eline geçer. Durmaksızın ilerlemesine devam eden Ruslar, Höbek Dağı'ndaki 17. Tümen birliklerine baskın bir taarruza geçer. Tümen Komutanı, taarruz eden Rus birliklerinin 14 piyade taburu ve 3 süvari bölüğünün bulunduğunu Kolordu Komutanına bildirerek takviye ister. Kolordu Komutanı sayının abartıldığını, iki piyade alayının taarruz ettiğini düşünür. Aslında Rus taarruzu durdurulamaz. 14 Temmuz'u 15'ine bağlayan gece yarısından sonra Ruslar, Höbek Dağı'nı (baskın) taarruz ile sabaha doğru saat 03.30'da ele geçirir (Kroki 3). Geç de olsa Kolordu Komutanı çekilme emrini verir. Rusların bu gece baskınında geride yüzlerce şehit, yaralı ve çok sayıda esir bırakılır. Höbek baskınından sonra 17. Tümen'in muharip mevcudu 400'e, avcı taburunun ise 200'e düşer.⁷⁸

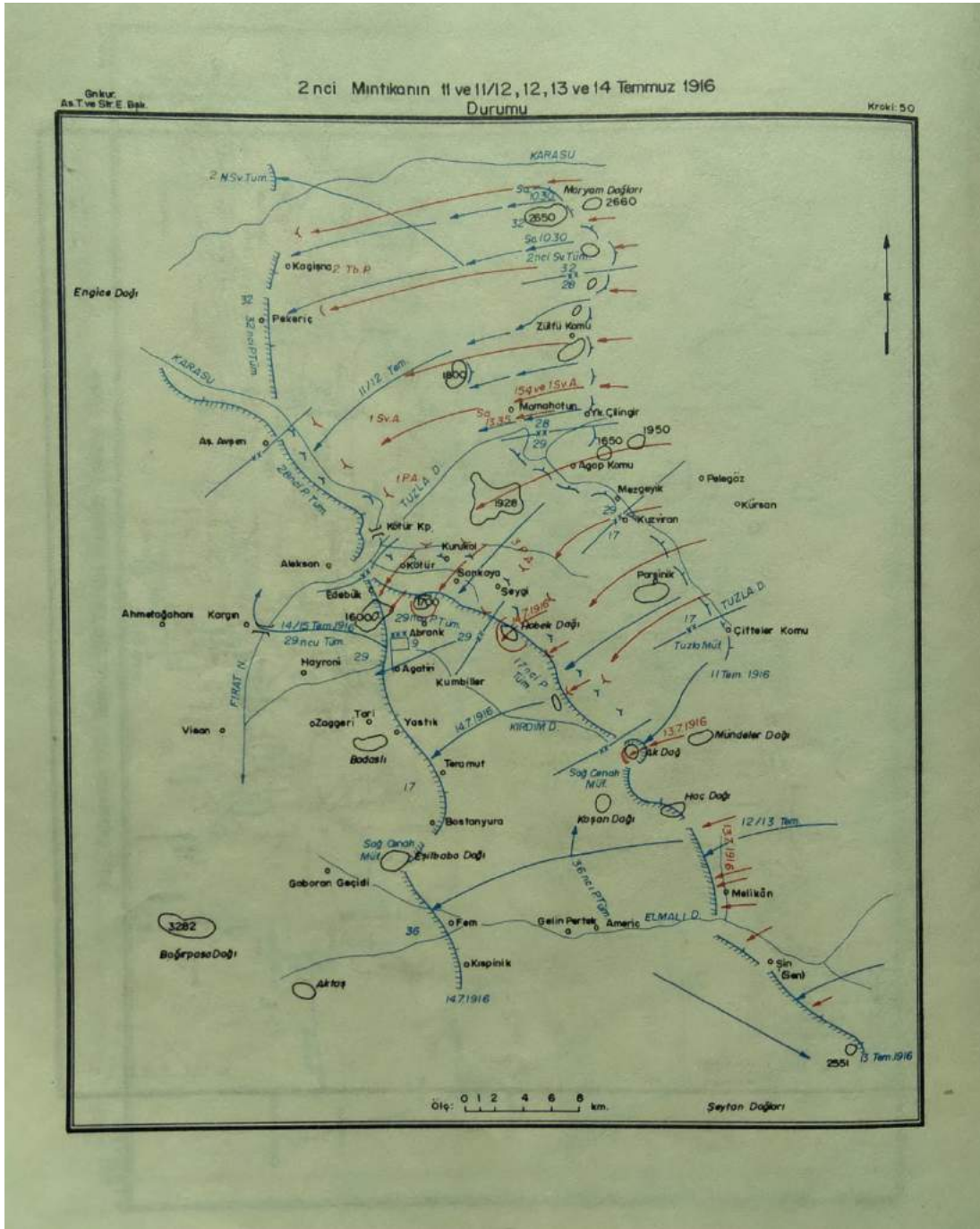
⁷⁴ 3 ncü Ordu Harekâtı, Cilt II, İkinci Kitap, s. 294.

⁷⁵ Nilüfer Hatemi, Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükleri, Cilt 1, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2002, s. 411.

⁷⁶ 3 ncü Ordu Harekâtı, Cilt II, İkinci Kitap, s. 300-303.

⁷⁷ 3 ncü Ordu Harekâtı, Cilt II, İkinci Kitap, s. 306.

⁷⁸ 3 ncü Ordu Harekâtı, Cilt II, İkinci Kitap, s. 308-310.

3'ncü Ordu Harekâtı, Cilt II, İkinci Kitap, Kroki 50.

Kroki 3: 13-14 Mayıs Rus Taarruzları (Höbek Dağı Baskını)

Fotoğraf 11: Höbek Dağı, Mamahatun (Tercan) Erzincan.

2.2. Sarıkamış Yolunda

Rus taarruzu çok hızlı gelişir, Kolordu Komutanının çekilme emri (ki geç verilmiştir) tüm birliklere ulaştığında bazıları için geç kalınmıştır. 17. Tümen'den çekilme emri doğal olarak geç gelir, 49. Alay'a ve doğal olarak da Hüseyin Hüsnü Efendi'nin bölüğüne emir geldiğinde çekilmek için geç kalınır. Savaş, daha da şiddetlenmiştir çünkü. Hâlbuki Akdağ cihetinden seri top ve tüfek sesleri gelir. Hüseyin Hüsnü Efendi, emir erini Tabur Komutanına gönderip durum hakkında bilgi almak ister ama gönderdiği er geri gelemez. Bu durum, onu daha da müteyakkız olmaya sevk eder. Her an, her şey olabilir. Her ihtimale karşı askerlerine hazırlıklı olmaları, her ne pahasına olursa olsun mevzilerini terk etmemeleri gerektiğini hatırlatır. Artık her şeyi hesap etmek, düşmanın hangi yönden geleceğini öngörmek ve tabur ya da alayla haberleşemese de kendine göre tedbirler almak durumundadır. Biraz daha dayanabilirlerse sabahın olması yakındır. Bu düşüncelerle bölüğünün çoğu yığma taşlar ile hazırlanmış siper hattını dolaşırken bir anda güneydoğu istikametinden tüfek sesleri gelmeye başlar.

Emir verip ateş açtırır, yoğun ateşe karşı erlerinin ateşi bir fayda sağlamaz. Etrafı kuşatılır, geri çekilme imkânı da kalmaz. Her şey bir anda olup bitmiş, kendisinin ve erlerinin etrafında bir anda Rus askeri sarmıştır. Ne yapacağını şaşırır. Durum ciddidir; iki seçenek vardır: Ya sonuna kadar savaşıp şehit düşeceklerdir ya da esirliği kabul edeceklerdir. Hüseyin Hüsnü Efendi, ikinci defa esaret ile karşı karşıya kalır. Bu sefer, durum farklıdır, direnmek ve savaşmak neredeyse imkânsızdır. Teçhizat, silah, yiyecek bakımından sıkıntılar yaşayan bölüğün üst birimlerle iletişim kurması da imkânsızdır. Bu yüzden, ivedilikle karar verilmesi gerekir, esir olmamak için başta biraz dirense de artık yapılacak başka bir şey kalmıştır. “*Teslim ol Turko, el baş*” diye seslenen bir Rus askerinin gür sesi duyulur. Bu ses, akıbetin ne olacağını da gösterir aslında. Ölmenin memlekete şimdilik bir faydası yoktur, ölünce bir nefer daha azalmış olacaktır. Oysa yaşamak, esirlikten kurtulduktan sonra memlekete faydalı olmak anlamına gelmektedir. Yurt için sağ kalabilmek şehit olmaktan

daha iyidir. Elleri başlarının üstünde, birkaç saat önce öldürmek için ateş açtıkları düşmanının insafına kendilerini bırakmaktan başka çareleri kalmaz. Bu durum, her ne kadar incitici olsa da başka çare yoktur. Düşman güçlüdür, Osmanlı askeri her bakımdan dezavantajlıdır. Yapılacak tek şey, hayatta kalıp millete hizmet etmeye çalışmaktır.

Hüseyin Hüsnü Efendi'nin Kafkas Cephesi'ndeki vatan hizmeti, 14 Temmuz 1916 sabahı Höbek Dağı'nda gün doğmadan esaret ile son bulur (Belge 30). Sakız'da, şanlı bir mücadeleden sonra bir anlaşma ile teslim olmuşlardır. Bu sefer farklıdır, ansızın ve beklenmedik bir şekilde Türk'ün kadim düşmanı Ruslara esir düşeceklerdir. Askerlikte bazen kaçınılmaz durumlar söz konusu olur ve buna tabi olmak durumunda kalınır. O da böyle bir durumla karşı karşıya kalmıştır.

Esirlik zordur; bunun nedeni, esir olanın kaderinin düşmanın elinde olmasıdır. Ölüm de söz konusu olabilir başka durumlar da... Bu yüzden esir askerleri neyin beleyeceği bilinmez. Hüseyin Hüsnü Efendi ile emrindeki askerler de başlarına ne geleceğini bilmez. Manzara içler acısıdır. Henüz şafak sökmeden süngülü Rus askerleri arasında Höbek Dağı eteklerinden Akdağ istikametine yürümeye başlarlar. Bu manzara, onun ve emrindeki askerler için can yakıcı bir durumdur. Höbek Dağı eteğinde, bir tarafta 17. Tümen 49. Alay'dan birçoğunun simasına aşına olduğu şehit arkadaşlarının cenazeleri, diğer tarafta onların esir arkadaşları... Esir olmak, düşman askerinin emirlerine tabi olmak iç yakarken bir yandan da silah arkadaşlarının şehit edildiğini görmek Hüsnü Efendi'yi daha da üzer. Komutan olduğunu, askerlerinin moralini yüksek tutmak zorunda olduğunu bilen Hüseyin Hüsnü Efendi, kendisi gibi esir olan bölük efradını teselli etmeye çalışır. Aslında onun da teselliye ihtiyacı vardır. Kendisini de bir endişe almaya başlamıştır. Acaba ne olacak, başlarına ne gelecektir? Bu esaret ne zaman bitecek? Vatanın durumu hakkında bilgi alabilecekler mi? Aileleri ne durumdadır? Akdağ'a yaklaşırken güneş ufukta hayli yükselmiştir. İcini yiyip bitiren bu düşünceler gecenin karanlığını örten gün ışığı ile uzaklaşır. Şimdi nispeten daha rahattır.

Akdağ civarında toplanan esirlerden subaylar, arabalarla, "*Kara Halil-Karabıyık*" hanlarına sevk edilir. Başka birlikler de Ruslar tarafından esir edilmiştir. Aralarında tanıdığı, Harbiye'den arkadaşları da vardır. Rus doktorlar tarafından ilk muayeneleri yapılan esirlerin birbirlerine teselli vermekten başka yapacakları bir şey de yoktur. Dayanışma ve birliktelik bu dönem de en fazla ihtiyaç duyulan hislerdir. Esirler, kayıtları yapıldıktan sonra Rus muhafızlarının refakatinde tekrar arabalarla Erzurum'a sevk edilir. Adım adım savunarak, birçok arkadaşını şehit vererek çekildikleri bu yerleri Rus işgalinde görmek yüreklerine başka acılar verir. Ama yapabilecekleri bir şey de yoktur. Mamahatun (Tercan), Aşkale, Ilıca ve Erzurum... Birkaç ay öncesine kadar çekilmek zorunda kaldıkları bu yollardan, yine Erzurum'a, bu sefer esir ve süngülü Rus askerlerinin arasında, arabalarla giderler.

Akşam Ilıca'da kalan katile, sabah erken bir vakitte, Erzurum sokaklarından geri çekilemeyen biçare halkın hüznünlü bakışları arasından, birkaç gün kalacakları Erzurum Mekteb-i Sultanisi'ne varırlar. Bir zamanların eğitim yuvası, şimdi esirlerin tutulduğu yer haline gelmiştir. Bu, çok üzücü bir durumdur. En son yaralanınca geldiği Erzurum'da sokaklarda şimdi Rus askerleri dolaşmaktadır. Yüzlerce yıl İslam beldesinin nişanesi olmuş,

Çifte Minareli Medrese'nin kapısında Rus nöbetçiler vardır. Sonradan öğreneceği üzere medrese, Mehmetçiğin başına yağdırılan cephanenin konduğu cephane haline getirilmiştir. Sorgu ve diğer işlemler için Erzurum'da birkaç gün tutulan esir subaylar, daha sonra Sarıkamış'a doğru yine arabalar ile nakledilir. Hüseyin Hüsnü Efendi'nin bundan sonraki esaret yolculuğu uzun ve meşakkatli olacak, Hamamlı'dan başlayan yolculuk Sibiry'a da Krosnayarsk esir kampında bitecektir.⁷⁹

Esir kafilesi, Hasankale, Köprüköy, Azap köyü ve Karaorgan üzerinden Sarıkamış'a yol alır. Kafile, Azap köyünde dinlenmek üzere duraklar. Hüseyin Hüsnü Efendi, 34. Tümen emrinde birçok arkadaşını toprağa verdiği, Şehitler Deresi olarak da adlandırılacak Azap Deresi boyunca arkadaşlarının ruhuna bildiği duaları gayr-i ihtiyari okur, içi bir volkan ateşi gibi yanmaktadır. Bir yandan şehit olan arkadaşlarını düşünmekte, diğer yandan başlarına nelerin geleceğini... 6 Ağustos 1916 yazında, Sarıkamış'a girdiklerinde, Bardız Yaylası'nda Sarıkamış için yaptığı muharebeleri hatırlar. Uğruna binlerce Mehmet'in bir kurşun bile atamadan beyaz örtüler altında kaldığı bu şehre, Sarıkamış'a, şimdi esir olarak getirilir. Sarıkamış'ta şehit olan askerleri düşünür, onların hangi ihmallere bağlı olarak yaşamlarını yitirdiklerini hatırlar. İçindeki eza duygusu, bu yüzden daha da artar.

Şehir bir askerî merkezdir. Etrafındaki Allahuekber Dağları çam ormanları ile kaplıdır. Havası temizdir ve insana yaşama hazzı verir fakat esir bir askerken bunların hiçbirini düşünemez. Arkadaşlarından duyduğu bu ormanlık alandaki muharebeleri zihninde canlandırmaya başlarken kafile tekrar hareket ettirilir. Şimdi, gidilen yer Sarıkamış'ın birkaç kilometre doğusundaki Hamamlı köyüdür.

2.3. Rusya İçlerine Yolculuk

Bir ay kadar kaldıkları bu yerde 10 Eylül Pazar sabahı, hazırlanmaları emredilir. Haftalardır devam eden belirsizlik ve fısıltıların etkisiyle büyüyen bir endişe vardır: Yoksa kurşuna mı dizileceklerdir? Hakikat biraz sonra anlaşılır. Uzun, çileli esaret hayatının yeni safhası başlayacaktır. Rus Çarlığı, Kafkas Cephesi'nde aldığı esirleri önce Bakü'ye, oradan da Moskova yoluyla iç Rusya ve Sibiry'a gönderir.

⁷⁹ Hüseyin Hüsnü Efendi ile aynı esir kampında esaretini geçirenlerin yazdığı hatıralarda verilen bilgiler ile aile hafızasında nakledilenler büyük oranda benzerlik göstermektedir. Bu nedenle bu bölümün yazımında ailede nakledilen hikâyeler ile ilgili eserler ve hatıralara başvurulmuştur. Bu eser ve hatıraların başlıcaları ise şunlardır: Cemil Kutlu, *I. Dünya Savaşı'nda Rusya'daki Türk Savaş Esirleri ve Bunların Yurda Döndürülmeleri Faaliyetleri*, Doktora Tezi (Basılmamış), AÜ Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürlüğü, Erzurum 1997, s.32; Halil Ataman, *Esaret Yılları: Bir Yedek Subayın I. Dünya Savaşı Şark Cephesi*, Yay. Haz. Ferhat Ecer, İstanbul 1990, s.104; Miralay Arif, *Sarıkamış'tan Krasnoyarsk'a Esaret Hatıralarım*, Haz. Serkan Erdal, Hasan Demirci, Kitabevi İstanbul 2019, s. 75 vd; Hüsamettin Tuğaç, *Bir Neslin Dramı*, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1975, s. 123; Yücel Yanıkdağ, "Ottoman Prisoners of War in Russia, 1914-22", *Journal of Contemporary History*, Vol. 34, No. 1 January. 1999. s. 70-71; Ergun Hiçyılmaz, *Esir Kampları: Bana Biraz Hürriyet Yollar Mısın?* Bilge Karınca Yayınları, İstanbul, 2010, s. 32; Lokman Erdemir, *Rusya'da Esir Bir Zabıt Vekili: Hafız Şaban Efendi ve Günlüğü*, Serander, Trabzon 2016, s. 14.

لیسته نومروسى ۱۳۱
صهره نومروسى ۷۶۹
روسیه ۶۹

حسبه ضعیف به صادره

مذهبى اسلام سنه ۱۳۷۰

مملکتی قفقازیه دیار کاکلیه بخت به صادره

رتبیسى ملازم اول

قطعه سى ۱۳۷۰ ط ۷۰ ک ۷۰ ق ۷۰

عمل و تاریخ اسارتی جوهره ۱۳۷۰/۷/۱۳

حال صحی صحت در

عمل موقوفیت صادره قاضیه ۱۳۷۰/۸/۱۳

قطعه سى ۱۳۷۰ ط ۷۰ ک ۷۰ ق ۷۰

۱۳۷۰/۸/۱۳

۰۰۱۰۳۳

KA 1033.

Liste Numerosı:	: M. 369	
Sıra Numerosı:	: 69	Rusya
	: Hüseyin Hüsnü Efendi bin Sadık	
Mezhebi	: İslam	
Memleketi	: Kastamonu'da Posta katipliğinden mütekâid pederi Sadık	
Efendi		
Rütbesi	: Mülazım-ı Evvel	
Kıtası	: Alay 49, Tabur 2, Bölük 6 Kumandanı	
Mahal ve tarih-i esareti	: Höbek, 1 Temmuz [1]332 [14 Temmuz 1916]	
Hal-i Sıhhati	: Sıhhattedir.	
Mahalli Mevkufiyeti	: Sarıkamış'ta 6/8/[19]16	
	: [06 Ağustos 1916] Tiflis'te,	
	: bi'l-âhire Kostroma şehrinde, 28 Mayıs [1]333 [28 Mayıs 1917] M. 469/73 Krasnoyarsk	

Belge 5: Hüseyin Hüsnü Efendi'nin esareti ilgili bilgilerin yazılı olduğu kart.

Hamamlı köyünden sabah başlayan yürüyüş, öğle vakti Sarıkamış İstasyonu'nda son bulur. Bu yürüyüş de çilelidir. Yorgunluk değildir Türk askerlerini yoran ve bunaltan; esirlik psikolojisidir. İstasyonda büyük bir kalabalık vardır. Son taarruzla birlikte esir olan yüzlerce er ve erbaş vagonlara bindirilmiş ya da bindirilmektedir. Hüseyin Hüsnü Efendi ve arkadaşları da pencereleri yukarıda olan tahta vagonlardan birine yerleştirilir. Güneş ufka yaklaşmaya başlar, az sonra kızılılaşacaktır güneş. Son yolcuları da bindikten sonra tren hareket eder. Yeni bir yolculuk başlar. Trenin ilk uğrayacağı istasyon, bir saatlik mesafedeki Selim İstasyonu'dur. Tren, Selim köyünde durmadan akşam Kars'a varır. Hâlâ Türk topraklarındadır askerlerimiz, bununla teselli olurlar fakat ilerleyen günlerde Rus topraklarına gideceklerini de bilirler. Geceyi Kars'ta geçiren esirlerin yolculuğu sabah erkenden başlar. Tren, Gümrü, Tiflis, Gence üzerinden 16 Eylül'de Bakü'ye varır. Bakü'de kendilerini yabancı hissetmezler. Esirler Bakü'de birkaç gün kalır. Rus muhafızların nezaretinde, hamamlara gitmeleri ve kendilerini bekleyen uzun yolculukta lazım olacak ihtiyaçlarının temini için çarşıya çıkmalarına izin verilir. Bu izin, onların rahat bir nefes almasını sağlar. Kısmi de olsa özgürlük duygusunu yaşarlar.

Bakü'den hareket eden tren, Hazar Denizi kıyısından kuzeye doğru, Derbent, Mahaçkale, Grozni, Petrovskova'dan geçerek 20 Eylül gün battıktan hemen sonra Rostov'a ulaşır. Rostov'a yaklaşırken vagon pencerelerinden artık minareleri göremezler. Her şey değişmeye başlar. İklim, bitki örtüsü, kültür, insan yüzleri... Türk ve Müslüman köyleri geçilir, coğrafya değişir. Esirler geceyi Rostov'da trende geçirirler. Sabah da trenden inmelerine "zaman yok" denilerek izin verilmez. Ancak birkaçının, Bakü'den aldıkları çaydanlıklarında çay demleyebilmeleri için sıcak su almalarına izin verilir. Bu bile onları mutlu eder. Çok vakit kaybetmeden tren sabah hareket eder; şimdi Moskova yolundadırlar. Yol boyunca artık her şey değişir. Bu değişiklikler, yeni bir hayatın başladığının net işaretidir. Kendilerini kaderin kollarına teslim etmek, içinde bulundukları şartlara uyum sağlamak durumunda hissederler. Belirsizlik, tüm benliklerini sarar.

2.4. Kostroma (Kosturma), Makaryef Günleri

Tren 4 gün sonra, 25 Eylül akşamı Moskova'ya varır. Esir kafilesi, tutsaklar için özel olarak oluşturulan kampta 10 gün kadar kalacaktır. Ancak kaldıkları yerlerin şartları iyi değildir. Müttefik askerlerden Avusturya-Macaristan subayları battaniye gibi ihtiyaçlarını karşılama konusunda onlara yardımcı olur. 10 gün kadar kaldıkları bu kamptan, 5 Ekim sabahı, yine önceden haber verilmeksizin başka bir yere nakledilmek üzere hazırlanmaları istenir. Hazırlıklarını yapan esirlere tayınları dağıtılır. Öğlene doğru yürümeye başlayan kafile istasyona getirilerek trenlere bindirilir. Trenin yeni hedefi Kostroma'dır (Belge 5). Hüseyin Hüsnü Efendi de kendisine verilen yolluğu (kara ekmek ve birkaç adet zeytin) çantasına koyar. Yine akıbetleri üzerine düşünür, bu yüzden sabah o hengâmede bir şeyler yemeye fırsat bulamaz. Böyle bir ortamda aslında yemek de istemez; öğlene doğru artan açlık hissini bu ekmek ve birkaç zeytin ile yatıştıracaktır. İştahı yoktur fakat ayakta durmak zorundadır. İki gün sonra tren, Volga Nehri'nin kıyısında, Goneşna (Kineşma!) iskelesinde esirleri indirir. İskelede pek çok insan vardır, elbette ki Ruslar çoğunluktadır. Hüseyin Hüsnü Efendi ve arkadaşları, artık yabancı bir memlekette yaşamlarını, en azından bir süre de olsa sürdüreceklerini fark etmişlerdir.

Volga Nehri'ndeki iskelede kendilerini bekleyen vapura binen esir subaylar için bu tanıdık bir manzaradır. Hüseyin Hüsnü Efendi'nin aklına İstanbul Boğazı gelmiştir. Boğazın büyüğü, renkliliği, üzerindeki çeşit çeşit vapur, gemi ve kayıklar... Galata Köprüsü'nü düşünür birden, köprünün üzerinden geçen insanları, ellerindeki şemsiyeleri, birbiriyle konuşmalarını, balıkçıları... Bu manzara, onu çok duygulandırır. Volga Nehri, İstanbul Boğazı gibi güzel ve görkemlidir ama memleket gibi kokmamaktadır suyu. Boğazın genzi yakan, koklayanı zamandan koparan ve kendinden geçiren kokusu yoktur. Çünkü yabancıdır bu toprakların, çünkü onun esiridir. Esaretin yabancılıkla birleşmesi, memleket özleminin de bir taraftan baskın bir duygu olarak öne çıkması, kendini bu güzel manzaraya daha da uzak hissetmesine neden olur. Volga, üzerinde gemilerin gidebileceği kadar büyük bir nehirdir. İstanbul Boğazı'na da "*Nehr-i Azim*" denilmiyor muydu? Nehr-i Azim'in kalbe huzur veren, pek çok şaire ilham olan güzelliğini hayal ederek yol alırken acaba memleketime dönebilecek miyim diye düşünmeden edemez. Memleket, onun için İstanbul Boğazı'ndan ibaret bir yer olur. Memleket, varlığıyla sadece zihinseldir, somut olarak üzerinde yaşanmıyordur. Bir taraftan da gerçekten memleketine dönüp dönemeyeceğini düşünür. Cevabını en çok aradığı soru da budur. Trenle yolculuk yapmaktan bıkmıştır, trenin sesi kulaklarında uğuldamaktadır. Bu manada, vapur yolculuğu, onun için daha nezih ve rahatlatıcı olacaktır. Aslında günlerdir trenle yapılan yolculuktan sonra, vapur güvertesinde sahili seyrederek yapılan bu yolculuk, esaret şartlarında o ve arkadaşları için güzel bir sürpriz olmuştur.

Vapur, ertesi gün, Krasnoyarsk'a sevk edilene kadar kalacakları Makaryef'te (Makariyevo) iskeleye yanaşır; vapurdan indirilerek 30'ar kişilik gruplara ayrılan esir Türk subayları, şehrin muhtelif yerlerindeki binalara yerleştirilir. Hüseyin Hüsnü Efendi ve arkadaşları, sırayla, bir silahlı er nezaretinde şehre çıkabileceklerdir. Ayrıca kendilerine 50 Ruble de aylık verilir. Bu şehirde, kısmi bir özgürlük ortamı bulunur. Kendilerine göre bir yaşam kurabilirler en azından. Kış aylarında şehrin şartları çok olumsuzdur. Bu olumsuzluk, insanların yaşamlarını ciddi derecede kısıtlar, yaşamı felç eder. Şehre geldikten birkaç hafta sonra kış bastırmış, kar her yeri kaplamış, Volga Nehri de donmuştur. Artık ulaşım araçları kızaklardır. Yaşam durmuş ve şehrin dış dünyayla ilişkisi kesilmiştir.

Tekdüze geçen bu esaret hayatı, bir Şubat sabahı Rus askerleri tarafından uyandırılmaları ile son bulur. Yeniden hazırlık başlar. Nereye sevk edileceklerdir? Kendilerini ne gibi bir yaşam beklemektedir? Kısacası belirsizlik ortamı vardır. Esirlik dönemine bakıldığında, belirsizlik hiç geçmemiştir. Belirsizlik, zihinlerini meşgul eden sorular... Çok geçmeden durum anlaşılır: Sibirya'ya sevk edileceklerdir. Eşyalarını hazırlayan esirler, kaldıkları binanın önünde kendilerini nakletmek için bekleyen kızaklara bindirilirler. Hüseyin Hüsnü Efendi ilk kez bir kızakla seyahat edecektir ve bu seyahat da onun için ilginç bir deneyim olacaktır. Kızaklarla iki gün sürecek yolculuğun bir gecesinde yöre halkının evinde kalır.

Hava çok soğuktur, esen rüzgâr Sarıkamış'taki gibi yolculuğu dayanılmaz hale getirmektedir. Hüseyin Hüsnü Efendi, Sarıkamış'ta beyaz örtünün altına bıraktığı arkadaşlarını, ailesini düşünerek yol alır. Kostroma'dan defalarca mektup yazmış, henüz bir cevap alamamıştır (Belge 34, 35). Kızaklar, birkaç saat sonra Teba/Neya (Nijniy) tren İstasyonu'na varır. Esirler kızaklardan indirilerek istasyonun izbe salonuna alınırlar.

2.5. Krasnoyarsk Günleri

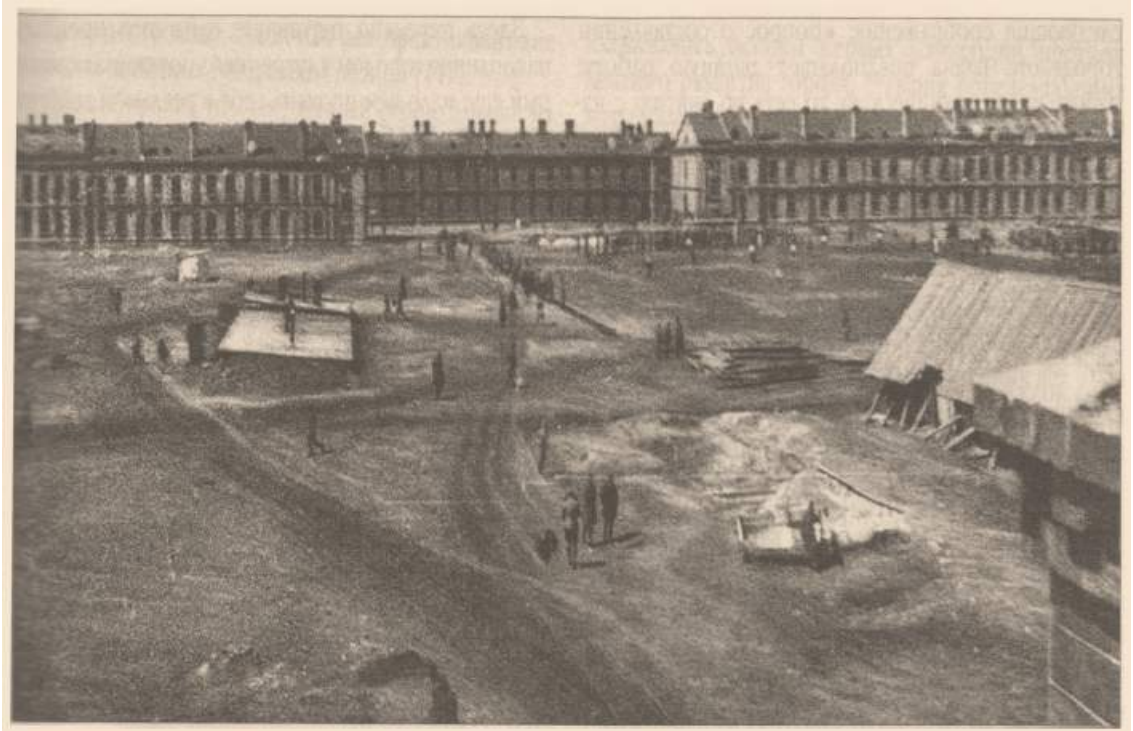
Esaret hayatının kısa ve görece rahat dönemi çabuk geçer ama onlar bunun farkında değildir. Şimdi gidecekleri yer Sibiryadır. Birkaç saat sonra bindirildikleri tren, ardı ardına Rus şehirlerine, Kazan, Çelyabinsk, Omsk, Tomsk, Nikolayesky'ye uğrayarak ve doğuya doğru yol alarak 1 Mayıs 1917 akşamı Krasnoyarsk İstasyonu'na varır (Belge 5).⁸⁰ Hüseyin Hüsnü Efendi, 15 Mart'ta Tayga'da, istasyon büfesinde Rus Çarı'nın devrildiği haberini duyar. Rusya karışmaya başlamıştır. Bu durum kendinde o an için bir ümit oluştursa da sabah henüz hava aydınlanmadan uyandırıldıklarında yine kendi gerçeği ile esaret ile yine yüzleşir. Ancak yönetimin değişmesi, kısa bir zaman içinde durumlarında değişiklik meydana getirmeyecektir. Harp henüz bitmemiştir ve yeni yönetiminin nasıl hareket edeceği belli değildir. Önemli olan harbin sona ermesidir.

Esirler, sabaha doğru hava aydınlanmadan trenden indirilirler; arabalarda eşya, kendi etraflarında süngülü askerlerle yürümeye başlarlar. Çevrelerinde sarı saçlı, mavi gözlü, soğuk yüzlü, bakışları sırtlanlara benzeyen pek çok Rus askeri vardır. Geniş ve uzun caddelerden, alaca karanlıkta yürüyerek geçen kabile, şehrin 5 km kuzeydoğusundaki kampa varır. Tek sıra halinde kampın girişinde bir süre bekleyen esirler, Rus askerleri tarafından kontrol edildikten sonra içeri alınarak kamp idari binasının önünde tekrar sıraya alınırlar. Esir Türk askerleri gruplar halinde içeriye alınarak kayıt işlemleri yapılır. Kafilenin kampa gelmesi ile Türk esirlerin sayısı 400'e ulaşmıştır.

⁸⁰ Esareti ile ilgili kartta, 28 Mayıs 1917'de kampta olduğu belirtilmektedir. Kampa geldiği zaman belirlenememiştir. Aileden gelen bilgilerde, yolda devrim olduğu haberini aldığı bilgisi göz önüne alındığında Krasnoyarsk yolunda olduğu anlaşılmaktadır (HN).

Fotoğraf 12: Krasnoyarsk.

Osipov, s. 72.

Fotoğraf 13: Krasnoyarsk Esir Kampı (Askeri Şehir) XX yüzyıl başı.

Osipov, s. 74.

Fotoğraf 14: Krasnoyarsk Esir Kampı (Askerî şehir) binalarından bir pavyon.

Kamp, Orta Sibirya’da Yenisey Nehri’nin kuzey doğusunun sağ kenarında, düz bir arazide kuruludur. Bir kilometrekare alan üzerinde, etrafı tahtadan 100-200 metrede bir nöbetçi kulübelerinin bulunduğu tahta duvarlarla çevrili, 160 kadar pansiyondan oluşur. Kampta, askerlerin kaldığı koğuşların yanında, subayların aileleri ile kalabileceği 2, 3 ve 5 odalı, tuvaleti ve mutfakı ayrı olan kısımlar da vardır. Kamptaki esir subayları bu tip binalarda kalacaktır.⁸¹

Hüseyin Hüsnü Efendi de arkadaşları ile bu odalardan birine yerleştirilir. Kendilerinden önce kampa getirilmiş Türk askerleri de vardır. Bu askerler, kampa alışmıştır, bu yüzden gelen askerler biraz da olsa şanslıdır. Çünkü kendilerini karşılayacak, onları bilgilendirecek, neler yaparak vakit geçirebileceklerini onlara anlatabilecek insanlar vardır. Esaret yaşamında bu çok önemlidir. Sarıkamış’ta esir olan 29. Tümen Komutanı Albay Arif Bey, kampta Türk subaylardan sorumludur ve onları karşılar ve teselli eder. Çok değerli bir asker olan Arif Bey, yeni gelen askerlerle bizzat ilgilenir ve onlara belli konularda yardımcı olmaya, onların gereksinimlerini karşılamaya çalışır. Bu da başta Hüseyin Hüsnü Efendi olmak üzere tüm Türk askerlerini rahatlatır.

⁸¹ Cemil Kutlu, “Krasnoyarsk’ın Ölüm Kampından Yatılı Üniversiteye Dönüşmesi”, *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 32, Erzurum 2007, s. 247-248; Miralay Arif, *Esaret Hatıralarım*, s. 75 vd.; (Fotoğraf 12, 13; Kroki 4; Belge 5, 6).

Esasında 30. ve 31. Rus Sibirya Avcı Alayları ile 8. Sibirya Topçu Tugayı için yapılan kamp, âdete küçük bir (askerî) şehri andırır. Bu nedenle Ruslar, bu tip kışlalara, “askerî şehircik” anlamına gelen “*voennyi gorodok [военный городок]*” ismini verir. Burada alışveriş yapabilecekleri bir dükkân, hamam, gazino, lokantanın yanında bir de revir vardır. Burası her ne kadar kamp da olsa askerler belli gereksinimlerini karşılayabilir. Ruslar, subaylara 50 ruble, binbaşı ve üzeri rütbelilere de 75 ruble aylık verir. Başta bu miktar yeterlidir ancak Ekim 1917’de Bolşeviklerin yönetimi alacağı ikinci devrimden sonra maaşlar, değerini yitirmeye başlayacaktır.

Kampın kuruluşundan itibaren esir askerlerden 100 kadarı, başta tifüs olmak üzere, çeşitli hastalıklardan dolayı yaşamlarını yitirir. Kampta vefat edenlerin büyük bir kısmı Alman ve Avusturya-Macaristan ordularına mensup olup 60 kadarı da Türk’tür. Büyük kısmı şehrin mezarlığına defnedilen bu esirler için dört bir tarafına Türkçe, Almanca ve Macarca ithaflar yazılmış bir de anıt dikilir. Anıtın Türkçe ithafı, “*Müttefik Alman, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı Orduları zabitanından Krasnoyarsk’da vefat edenlere arkadaşlarının ithafı 1330-113 [1914-1915]*” ifadesi yazılıdır (Belge 6). Hüseyin Hüsnü Efendi, izinle şehre gittiği bir gün bu anıtı da ziyaret eder.⁸² Derin derin iç çeker ve kim bilir kimin evladı olan bu askerler için dualar okur. Kendilerinin de benzer bir akıbetle karşılaşmamaları için dualar eder.

⁸² *Harp Mecmuası*, Mayıs 1333, Sayı 19, s. 302; Kutlu, “Krasnoyarsk’ın Ölüm Kampından”, s. 250.

Harp Mecmuası Sayı 19.

Belge 6: Krosnoyarsk'ta vefat eden esirler anısına dikilen anıt.

Bir esir için en zor olan, geride bıraktığı sevdikleri ile haberleşememek, onlara durumunu bildirememek, onlardan haber alamamaktır. Bu kamptaki Türk askerleri de benzer durumdan mustariptir. Kastamonu’da ikamet eden babası Sadık Efendi’ye yazmış olduğu mektup ve kartpostallar ulaştırılmaz. Krasnoyarsk’tan Hilâl-i Ahmer Cemiyeti’ne, 7 Eylül 1917 tarihinde yazdığı yazıda, Kastamonu’da mukim pederine bir buçuk senedir “*yüzü aşkın mektup gönderdiğini, hiçbirisine cevâb alamadığını*” beyan ederek ailesinin durumu hakkında bir inceleme yapılmasını ve kendisine bildirilmesini ister. Ailesini çok merak eder. Bu tetkik, onu meraktan kurtaracak ve esirlik hayatındaki zorlukları azaltacaktır. Böylece kendisine, *merâktan kurtarılıp büyük bir iyilik edilecektir*. Hüseyin Hüsnü Efendi’nin bu talebi, pederi Sadık Efendi’ye 2 Ocak 1918 tarihli bir yazı ile bildirilir, Sadık Efendi de buna, 3 Şubat 1918 tarihli, “*bir buçuk senedir gönderdiği mektupların ve 1 Ağustos 1917’de gönderdiği paranın oğluna ulaşmadığını, mümkün ise teslimini istediği*” bir yazı ile cevap verir. Yazısını iki adet de kart ekleyerek Hilâl-i Ahmer Cemiyeti’ne gönderir (Belge 35).

Esaret hayatı bazen sıkı önlemlerle bazen de Rusya’nın iç karışıklıklarına göre görece bir serbestlikle geçer. Kendilerine göre farklı meşgaleler bulurlar. Özellikle esirler arasında dil öğrenimi yaygın bir uğraşı halini alır. Ve bu uğraşı onlar için çok da faydalı olur. En fazla rağbet gören dil ise Almancadır. Hüseyin Hüsnü Efendi de boş durmaz, bu süre zarfında Almanca öğrenir. Esaret kampının vazgeçilmezleri arasında futbol müsabakaları ve tiyatro başta gelmektedir.

Kampta, devrin şartlarına göre, esirlerin sosyal hayatlarını devam ettirebilecekleri imkânlar ve serbestlik vardır. Bu durum, esirliğin görece daha iyi geçmesini sağlar. Kamp içinde serbestçe hareket eden esirler, Rus kamp yönetiminin onayı ile el yazısı gazeteler de çıkarabilmektedir. Böylece yazı faaliyetleri yapıp düşünce dünyalarını zenginleştirirler. Dünyada meydana gelen siyasi gelişmeler, kamp hayatı, kamptaki sosyal ve dini faaliyetler gibi hususlar ve vefatlar, bu çıkarılan gazetelerin ele aldığı konuların başında gelmektedir. Bunların en önemlisi *Vaveyla* ve *Kurtuluş* adlı gazetelerdir. Bu gazeteler içinde Hüseyin Hüsnü Efendi’nin en çok takip ettiği ise *Vaveyla*’dır.⁸³

⁸³ *Vâveyla*, 1331-1334 [1915-1918], El Yazması, TBMM Kütüphanesi, No: YZ70; Musa Gümüş, “Vâveylâ Gazete/Mecmuası’na Göre I. Dünya Harbi’nde Kafkas Cephesi Ve Kafkaslarda Genel Durum (1915-1918)”, *Tarih ve Kültür Eksenindeorta Aras Havzası Uluslararası Sempozyumu*, Ankara 2018, s. 347.

۱۴ نيسان ۱۳۳۳ جمعه

نومرو ۶۹ ۳۶۵

سین پیر ایله
قاسینو یار سوت
شهرنده ایلرا اردو کاهنه
انتشار ایدر هقته لک
۳۱ محرم ۱۳۳۳

دور کردونله بوان بهجتده اولدر نهاد
بویله ادوار کورمه مش اولسه کون ماضی معاد
اویله بر عهد حماسه که وجود دولتی
عاقبت تأیید ایدوب مظلوم لر الدی مراد
وصفقی اعلام مشکدر او علوی صحنه ناک
سرقسر رایات استقلال ایلله طولمش بلاد
تحتی افلا که نشیبه ایلسه ک غازیمزاک
نامرطقوز رسم جلوسک سایی عالمی نثراد
ککچه بنیاد وطن اعضا سنه چو کمن ظلام
بوخسوفدن صکره لمع بدر انور مستزاد
بروقت محقر فتورالود ایدی عثمانیان
بعد زین ایتسه نه وار اسلامه هکس انقیاد
نوریا تاریخ جوهرله یازخا قانک
قومی ناجی مالکی محیی سیف انور له رشاد

روح جاوید نفتح ایلله طلعت قلوب امته
نور جمالیله همایتدی تنون آفاق شاد
منتشر اقطار دورا دوره اسلام عسکری
بریغین اجل افه قارش صفتونار مثل پولاد
اشکابه مأیوس یاخون سیل آسبوکون
زیت مصباح بقا ایقاد ایدر ده اتحاد
حق فائق ملتک سرنامه غراسی در
عزت واجلا لخی توقیر ایدر اهل سواد
بات وهیب قدر تلک پرتو فشان ابحالنه
ایتمش احسان شانی سردار لر اوکارب العباد
جلوة تقدیر اسارت غم ییمز عارف بوکا
عن قریب راه صفا بخشا اولور البت کشاد

۱۳۳۵

TBMM KUTUPHANESİ

Belge 7: Vaveyla gazetesi, 18 Nisan 1333 [1917] Sayı 69.

O dönemde kullanılan Jülyen takvimine göre 23 Şubat 1917'de [8 Mart 1917] başlayan, bu nedenle “Şubat Devrimi” olarak tarihe geçecek ihtilalden sonra Rusya'da yeni hükümeti Aleksandr Krensky kurar. Devrimin getirdiği hürriyetler esirler için bir umut ışığı olsa da gerçekte yeni bir değişim olmayacaktır. Yeni hükümet, Rusya'nın içinde bulunduğu durumu düzeltemeyecek, ülke her geçen gün daha fazla bir belirsizlik içine sürüklenecektir. Fakat 6 ay sonra durum bir miktar değişir. Ekim 1917'de Krensky Hükümeti'nin Bolşeviklerin başını çektiği ikinci bir devrimle düşürülmesi, esirler için yeni bir dönemi başlatır. Şimdi Bolşevikler (Sosyalistler) yönetimi ele geçirmiştir, otoritelerini tüm Rusya'ya yaymaya çalışmaktadır. Savaşa devam etmek istemeyen Bolşevikler, 3 Mart 1918'de Birest-Litovsk Anlaşması'nı imzalar. Bu durum esirler arasında vatana dönüş umudunu artırır. Zaten artık esaret hayatı da tahammül edilemeyecek raddeye gelir. Öncelikle esirlerden hasta ve malul olanlar memleketlerine gönderilir. Arif Bey'in de içinde olduğu bir grup malul esir, 24 Mayıs 1918'de Petrograd'a (Saint Petersburg) hareket eder. Ancak bazı olaylar, esirlerin yurtlarına dönmelerine engel olur. 4 Mayıs 1918'de, Rusya'daki Çek lejyonlarının Çelyabinsk şehrinde başlatmış olduğu isyanın Beyaz Kuvvetler tarafından desteklenmesi ile yayılması, esirlerin memleketlerine dönmelerini geciktirir.⁸⁴ Esirleri taşıyan trenlerin ilerlemesi artık zorlaşır. Birçok esir bu nedenle eski kamplarına dönmek zorunda kalır. Bu durumdan Albay Arif Bey'in de bulunduğu kabile etkilenir, tren Omsk'da durdurulur. Esirler, daha sonra Sibirya Hükümeti tarafından, kış başlangıcında tekrar Krasnoyarsk'a getirilir.⁸⁵ Gelen haberler ve Arif Bey'in dönüşü, esirlerin vatana dönme ümidini kırar ve dönüşleri meçhul bir zamana ertelenir.

Diğer taraftan bu yeni dönemin verdiği serbestlik ve kamp kontrolünün zayıflaması esirlerin hayatlarını kolaylaştırır. Kamp, ihtilalden sonra, önce Menşeviklerin daha sonra da Bolşeviklerin kontrolüne geçer. Kampların kontrolünün zayıflaması ve Rusya içindeki karışıklıklar ise esirlerin firar ederek memleketlerine dönebilme imkânını kolaylaştırır. Elbette yurda dönmek için kullanılan bu yöntem riskler de barındırmaktadır. İzinle şehre gidip gelebilen esirler, yerel Müslümanların da yardımı ile firar etmeye başlar. İmkânı olanlar firarlarını kolaylaştıracak sahte pasaportlar ya da kimlik belgeleri de temin edebilmektedir.

2.6. Esaretten Dönüş ya da Firar

Rusya'da, Bolşeviklerin ihtilali ve iç savaştan istifade eden binlerce Türk esiri, bulundukları kamplardan firar edip değişik yolları kullanarak Anadolu'ya ulaşmaya başlar. Firar eden arkadaşlarının kendilerine gönderdiği kartlar da kampa gelir. Hüseyin Hüsnü Efendi de 1919 yılının ilk aylarında firarı düşünmeye başlar. Esirlikten kurtulmak ve yurda dönmek için bir plan yapmak gerekir. Bunun için de gerekli hazırlıklar yapılmalıdır. Bu arada kampta esir Türk subaylarının sayısı 70-80'e kadar düşer. Birçoğu Sibirya'nın daha doğusundaki kamplara, özellikle Vetluga'ya nakledilir. Kamplardaki esirlerin daha doğuya nakledilmeye başlanması birçok arkadaşının firar etmesi cesaretini iyice artırır. Firarın nasıl olacağı, hangi yolun kullanılacağı, firarını kolaylaştıracak belgelerin hazırlanması meselesi ve kış

⁸⁴ Kutlu, “Krasnoyarsk'ın Ölüm Kampından”, s. 259.

⁸⁵ Arif Bey, s. 111-112.

mevsiminin yaklaşması üzerine Hüseyin Hüsnü Efendi firarını sonraki bahara erteler. Eğer bu dönemde firar ederse daha da olumsuz durumlarla karşılaşabilir.

Artık zamanı gelmiştir. Hüseyin Hüsnü Efendi, 1919 baharında kamptan bir arkadaşıyla beraber firar eder. Daha fazla beklemesi durumunda ise kendisi de Sibiry'a'nın daha doğusuna nakledilebilir ki bu firarının daha da zorlaşması anlamına gelir. Planını tamamlar. Şehre gidip geldiğinde, tanıştığı Kazanlı Müslümanlardan birinin evinde birkaç gün misafir olur. Burada kendisi için sivil bir kıyafet edinir, böylece kaçmak daha kolay olacaktır. Ev sahibi ile birlikte iki gün sonra tren istasyonuna gider. Mihmandarları, o ve beraber kaçmaya çalıştığı arkadaşı için biletleri alır ve onları trene bindirir. Bundan sonra kendi başlarındadır ve bu da olumsuz durumlarla karşı karşıya kalabilecekleri anlamına gelir. Tren hareket ettiğinde Hüseyin Hüsnü Efendi ve arkadaşının içi içine sığmaz, önce Kazan'a gidecek, oradan da bir yolunu bularak Anadolu'ya geçilecektir. Talih kendisine yol verir, istasyonda bir sıkıntı da yaşanmaz. Zaten Rusya, büyük bir karışıklık içindedir ve birkaç firari, kimsenin de umurunda değildir. Hüseyin Hüsnü Efendi ve arkadaşı, 2 yıl önce geldikleri istasyonlardan tekrar geçerler. Bazen treni değiştirmek zorunda kalırlar ve günlerce istasyon civarında gelecek treni beklerler. Kaçış yolculuğu maceralıdır.

Son bindikleri tren, Kazan Tren İstasyonu'na hızını azaltarak yaklaştığında arkadaşı ile etraftaki hareketliliği fark eder. Bir yandan da silah sesleri gelir. Plana göre tren henüz perona yanaşmadan trenden atlamaları gerekir. Vagonun zeminden yüksek penceresinden bakarak hızlı bir şekilde en uygun yeri ve zamanı kararlaştıran iki arkadaş, hızlıca vagonun tahta kapısını olanca kuvvetleri ile çekerler ve diğer yolcuların şaşkın bakışları arasında trenden aşağı atlarlar. Hüseyin Hüsnü Efendi dengesini kaybedip yere yuvarlansa da hemen toparlanır, arkadaşıyla hızlıca uzaklaşır.

Uygun bir yerde, istasyonda ve çevrede olup bitenleri izleyen iki arkadaş, isabetli bir karar vermiştir aslında. Zira eli silahlı askerler, yolcular inmeden kapıları tutarak vagonlarda arama yapmaya başlarlar. Trenden atlamak iyi bir tercihtir çünkü trenden atlamasalar yakalanabilirlerdi. Bulundukları yerde biraz dinlendikten sonra şehrin kalabalığına karışan Hüseyin Hüsnü Efendi ve arkadaşı, Tatarların yaşadığı mahalleyi bulurlar. Kendilerine kimin yardım edeceğini önceden öğrenmişlerdir. Esasında Krasnoyarsk'da iken firar edenlere yardım ettikleri konuşulan birkaç ismi araştırırlar. Hayvan Tüccarı Tahsin Efendi'nin dükkânını bulurlar. Tahsin Efendi onları evinde misafir eder.

Bir yandan da Bolşevikler ile Beyaz Ruslar arasında savaş devam eder. Kazan, şimdilik Beyaz Rusların kontrolünde olsa da Bolşevikler ilerler ve günden güne Rusya'da kontrolü de alırlar. Bu durumda seyahatin tehlikeli olacağı, Kafkaslarda da durumun henüz düzelmediği ifade edilerek Kazan'da bir süre daha beklemeleri tavsiye edilir. Firardan sonra aylar geçer, kış mevsimi de yaklaşır. Rusya'daki iç savaş da şiddetini artırır. 1919 kışını Kazan'da geçirmeye karar veren Hüseyin Hüsnü Efendi ve arkadaşı, İslam Cemiyeti'nin de yardımı ile bir yere yerleştirilirler. Anadolu'da neler olup bittiğini de takip ederler. Anadolu'da da durum iyi değildir aslında.

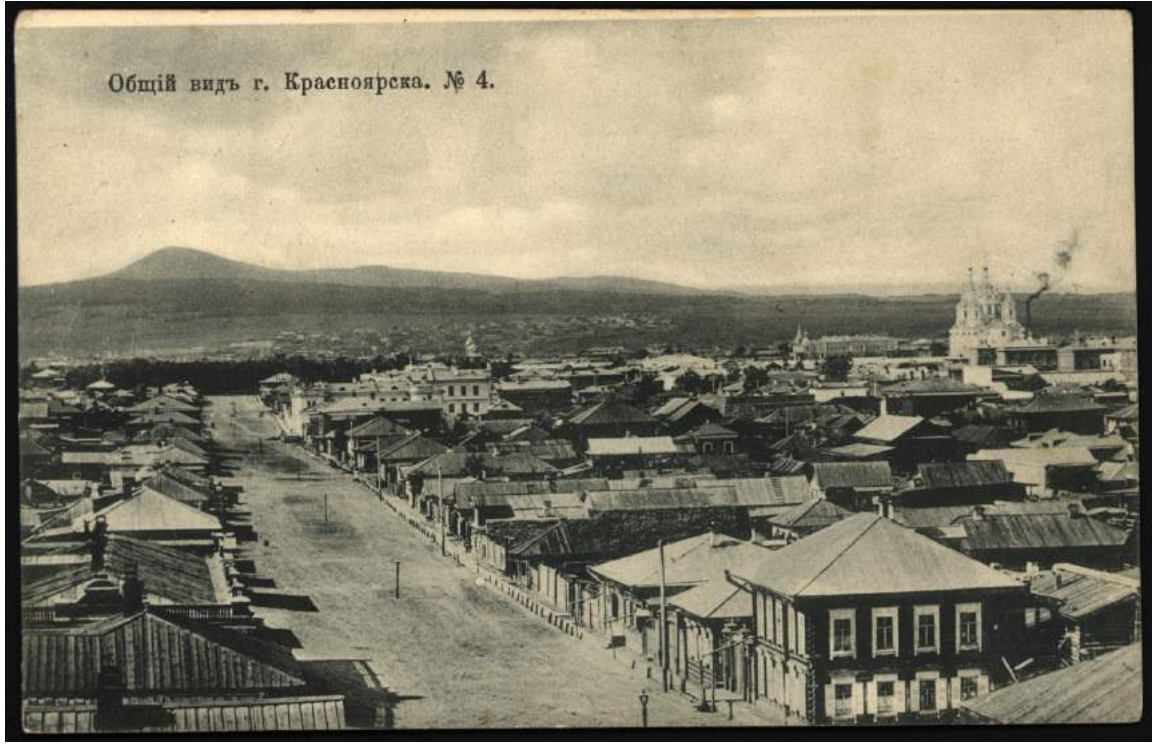
Osmanlı Devleti 31 Ekim 1918’de Mondros Mütarekesi ile savaştan çekilir. Hüseyin Hüsnü Efendi, uzun ve meşakkatli firardan sonra Kazan’a vardığında 15 Mayıs 1919’da İzmir’e bir direnç olmadan Yunanlıların asker çıkardığını ve işgalin başladığını öğrenir. İşgale başlayan sadece Yunanistan değildir. Anadolu’nun her bir tarafında işgal teşebbüsleri vardır. Asıl acı olan ise hükümetin bu işgaller karşısında sessiz kalmasıdır. Hüseyin Hüsnü Efendi, Osmanlı’nın bu durum karşısında herhangi bir girişimde bulunmamasını çok garip karşılar. İstanbul’dan kilometrelerce uzakta olsa da memleketin içinde bulunduğu durumun bu denli tepkisiz ve sessiz karşılanmasına üzüdür.

Kış geçer, bahar gelir. Gazetelerden de siyasi olayları takip eden Hüseyin Hüsnü Efendi, kendisi için İranlı tüccarlardan Hüseyin adıyla pasaport da ayarlar. Arkadaşı gelmemeyi düşünür, uygun başka bir zamanı beklemeyi tercih eder. Onun adı artık İranlı tüccarlardan Hüseyin’dir. Hüseyin, İran’da çok kullanılan bir isimdir. Önce Bakü’ye, oradan da Anadolu’ya geçmeyi planlar. Bunun için ilk önce Hazar Denizi kıyısındaki Astarhan’a giden bir vapurdan bilet alır, haziran sonunda vapura biner, birkaç hafta sonra Bolşeviklerin kontrolündeki Astarhan’a varır. Her ne kadar kimliğini değiştirmiş olsa da yakalanmaktan korkar. Burada birkaç gün kaldıktan sonra başka bir vapurla Bakü’ye gider. Bakü, Bolşevikler, İngilizler ve Türkler arasında üç ayrı bölgeye ayrılmıştır. Türk bölgesinde bir süre kalan Hüseyin Hüsnü Efendi için memleket özlemi ağır basar. Krasnoyarsk’tan firar ettikten sonra Kazan’da gazetelerden Erzurum ve Sivas’ta kongrelerin yapıldığını okur. Çok sevinir buna, yeni bir girişimde bulunulmaktadır Anadolu’da. Osmanlı Hükümeti kayıtsız kalsa da Mustafa Kemal Paşa’nın (Atatürk) çabaları onu mutlu eder. Bu durumu Kazan’da, Anadolu yolunun açılmasını bekleyen diğer arkadaşları ile uzun uzadıya tartışır. Bakü’ye geldiğinde, bir an önce Anadolu’ya geçmesi gerektiğini anlar. Zira vakit kaybetmenin anlamı yoktur; kararlıdır Anadolu’ya geçmeye.

Ağustos 1920 sonrasında, Bakü’den başka bir sahte kimlikle Tiflis’e, oradan da Batum’a geçer. Batum’dayken Trabzon’a gidecek olan bir vapurdan bilet alır; birkaç saat sonra mavi sularından Karadeniz’in yükselen dağlarını gördüğünde içi içine sığmaz. Çok mutlu olur. Artık memleketinin topraklarını görmüş, esaret hayatı bitmiştir. Hava açık ve sakindir. 6 yıl önce, 1914’te Trabzon’da Bölük Komutanı olduğu günleri hatırlar. Hatıralar, bir bir canlanır zihninde. Koskoca 6 yıl... Neler neler yaşanmıştır 6 yıl boyunca! Bir devir bitmiş, yeni bir devir başlamıştır. Osmanlı Devleti, birkaç kişinin hesapsız-kitapsız hayalleri yüzünden mahvolmuş; Suriye çöllerinde, Allahuekber Dağları’nda binlerce ana gözü yaşlı, evlat öksüz ve yetim kalmıştır. Bu düşünceler ve öfke içini kemirirken vapur Trabzon Limanı’na yaklaştığında tarih 1920 yılı Eylül’ünün 16’sıdır.

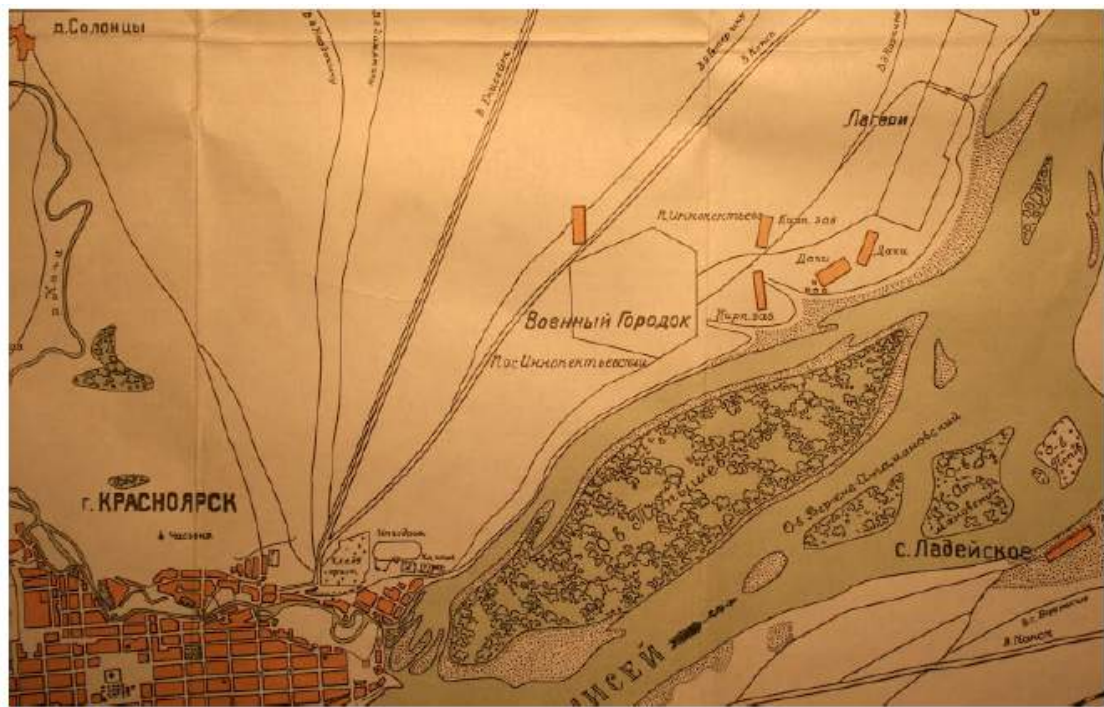
Hüseyin Hüsnü Efendi yaşadığı 4 yıllık esaret hayatını, askerlik dosyasına konulacak terceme-i hayatında, “*Esaretim Sibirya’da geçti. [1]336 [1920] senesi on altı Eylül’ünde firaren İstanbul’a uğramaksızın Anadolu’ya iltihak ettim*” şeklinde ifade ettiği bir cümle ile kayda geçirir (Belge 28). Doyasındaki başka bir belgede ise “*15 Eylül sene [13]36’da [1920] Rusya’dan esaretten (firaren) Trabzon*” limanına çıktığı belirtilir (Belge 29).

Hâlbuki emeklilik döneminde evlatları ve torunlarına anlattığı, İtalyan Harbi ile başlayıp Bursa’da son bulacak askerlik ve esaret hayatına dair hatıratının Krosnayarsk’ta geçen esaret ve firar günleri, birkaç cümleden daha fazla acı, ıstırap ve hüznü barındırır. Pek çok şey yaşanmıştır bu dönemde ve bunlar, hiçbir zaman unutulacak hatıralar arasında değildir. Her anlatılışında yeniden yaşanır; esaret hayatında yaşadıklarını hiçbir zaman unutmaz.

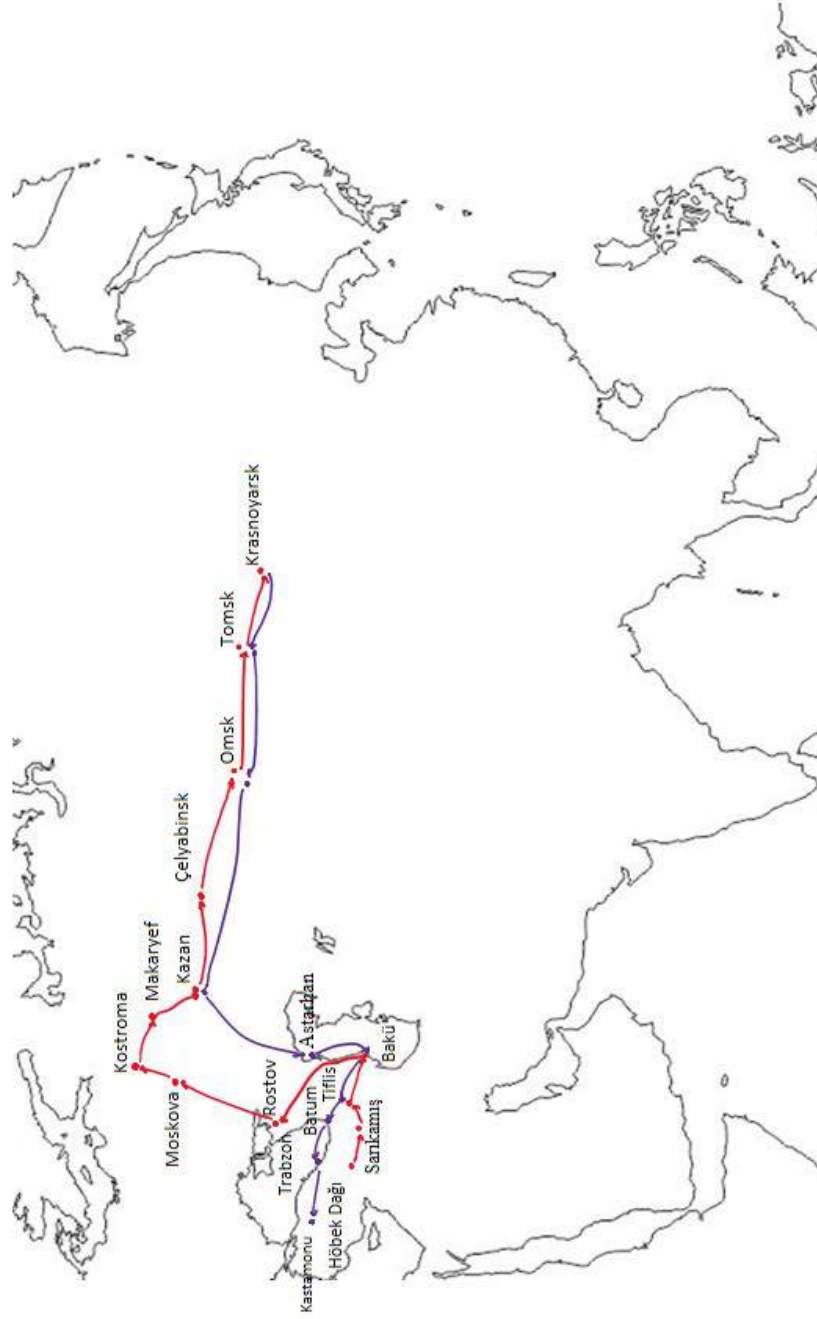

<https://hdl.loc.gov/loc.ndlpcoop/mtfxph.npc00871>

Fotoğraf 15: Krosnoyarsk şehrinin genel manzarası.

Kroki 4: Yenisey Nehri kenarında Krasnoyarsk esir kampının krokisi (1923).
<https://memorial.krsk.ru/Articles/2010/2010Shubnikova/0.htm>

Kroki 5: Hüseyin Hüsnü Efendi'nin Rusya esaretinden firarı.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MİLLÎ MÜCADELE'DE HÜSEYİN HÜSNÜ EFENDİ

Türk tarihinin en önemli hadisesi İstiklal Harbi'dir. İstiklal Harbi, Türklerin, emperyalizme boyun eğmeyeceklerini gösterdiği bir destandır. 19 Eylül 1918 günü, Nablus'ta Yıldırım Orduları Grubu cephesinin düşmesi üzere 7. Ordu'nun önemli bir kısmını Halep'in kuzeyine çeken ve burada bir savunma cephesi kuran Ordu Komutanı Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'nun sınırlarında düşmanı durdurmayı başarır. 31 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi sonrası orduların terhisine karşı çıkar, bu nedenle Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığı'ndan alınır. İstanbul'a dönen Mustafa Kemal Paşa, bir grup vatansever arkadaşıyla muhtemel işgallere karşı tedbirler düşünmeye başlar. Kendisinin İstanbul'dan Samsun'a gelmesi (19 Mayıs 1919) ve müteakip faaliyetleri hep bu gayretlerin birer sonucudur.

Amasya Tamimi (22 Haziran 1919), Erzurum (23 Temmuz- 7 Ağustos 1919) ve Sivas (4-11 Eylül 1919) kongreleri, Büyük Millet Meclisi'nin (23 Nisan 1920) açılması henüz işgaller başlamadan İstanbul'da bir grup vatansever subayın kararlı girişimlerinin sonucudur. 1920 yılı sonuna gelindiğinde, Ankara bütün millî kuvvetlerin altında toplandığı bir şemsiye vazifesini görmeye başlar.

3.1. Anadolu'ya Çıkışı ve Millî Ordu'ya Katılışı

Trabzon'a gelen Hüseyin Hüsnü Efendi, askerlik şubesine giderek esaretten döndüğünü ilgili makamlara bildirir. Trabzon'da birkaç gün kalan Hüseyin Hüsnü Efendi, memleketin içinde bulunduğu durumu anlamaya ve kavramaya çalışır. Bakü'de iken Anadolu'da başlayan istiklal mücadelesini takip ediyordu zaten. Anadolu'daki yeni harekete uzaktan destek veriyor, Anadolu'ya dönüp harekete katılmak istiyordu. Birkaç arkadaşı ile burada beklemenin bir anlamı olmadığını, Anadolu'nun kendilerine ihtiyacı olduğunu konuşur, Anadolu'ya geçmenin yollarını arar. Kazan'dayken Anadolu'da başlayan Millî Harekete katılmaya karar vermiştir. Bu yüzden Bakü'ye gelmiş, burada da vakit kaybetmeden Anadolu'ya geçmiştir.

Ailesini çok özlemiştir. Arkada gözü yaşlı bıraktığı babasını görmek, elini öpmek ister. Onların yanında olmak, onlara dokunabilmek ve onlarla konuşabilmek en büyük emelidir. Baba ocağından ayrılalı altı yıl olmuştur. Birkaç defa zar zor ailesinden haber alabilmiş ancak yazdığı onlarca mektubun cevabı gelmemiştir. Bu yüzden ailesinin neler yaptığını merak etmektedir. Birkaç gün sonra, kendi durumu belli oluncaya kadar izinle baba ocağı Kastamonu'ya geçmeye karar verir. Onların sağlıklı olup olmadığını görmek ister. Bundan sonra Millî Mücadele'ye dâhil olacaktır.

Esasında bu birkaç gün dahi ona esarete kaldığı günlerden daha fazla gelir. Bir an önce arkada gözü yaşlı bıraktığı validesini görmek, ellerini öpmek istemektedir. Annesini çok özlemiştir. Trabzon'dan denizden gitme imkânı olmadığından hiç vakit kaybetmeden

karayolu ile Kastamonu'ya varır. Akmesic'teki baba ocağına vardığında hiç beklemediği acı haber ile karşılaşır. Annesi Ayşe Şerife Hanım, 1 yıl önce, 8 Ağustos 1919'da; babası Sadık Efendi ise annesinin vefatından 40 gün sonra, 17 Eylül 1919'da vefat etmiştir. Esaret hayatında sürekli olarak düşündüğü, özlemini çektiği anne ve babasını kaybetmiştir. Bu olay, derin bir hayal kırıklığı yaratır. Ne yapacağını bilemez, uzun süredir görmediği anne ve babasını görmek, onlarla hasret gidermek isteyen Hüseyin Hüsnü Efendi, ailenin kalan üyeleri ile görüşür.

Birkaç hafta baba evinde kalan, kardeşleri ve akrabaları ile hasret gideren Hüseyin Hüsnü Efendi, kardeşi İsmail Hakkı Efendi ile zaman geçirir. Kardeşi, kendisi askerde olduğundan silahlı altına alınmamıştır. Ancak Hüseyin Hüsnü Efendi'nin işbaşı yapma vakti gelmiştir. 31 Ekim 1920'de kapı çalınır; gelen erlerden biri, askerlik şubesinde beklediğini kendisine tebliğ eder. Öğleye doğru askerlik şubesine giden Hüseyin Hüsnü Efendi'ye, kendisinin *Kastamonu ve Bolu havalisi Kumandanlığı Muamelat-ı Zatiyesi*'e (özlük işleri) memur olarak 2 Teşrin-i Evvel [1]336'de [2 Ekim 1920] atandığı bildirilir (Belge 31). Yaşadığı bunca olaydan yorulan ve ruhsal olarak da bunalan Hüseyin Hüsnü Efendi yeni görevine gitmek için hazırlanır. Yaşamında yeni bir sayfa açılmıştır.

3.2. Bolu ve Kastamonu Havalisinde

Hüseyin Hüsnü Efendi'nin Millî Mücadele'deki ilk görevi, Giresun'da Topal Osman Ağa komutasında kurulan 47. Alay'ın 3. Tabur'unun komutanı olmasına kadar devam eder. Göreve başladıktan birkaç gün sonra, 10 Teşrin-i Evvel [1]336 [Ekim 1920] tarihinde Yüzbaşı rütbesine terfi eder (Belge 30). Sadece rütbesi yükselmemiştir, aynı zamanda sorumlulukları da artmıştır. Bu durum, onun Millî Mücadele'de farklı görevler üstleneceği anlamına da gelir. Yüzbaşı Hüseyin Hüsnü Efendi'nin bu ilk görevi, Anadolu'daki millî hareketin en önemli şehirlerinden biri olan Kastamonu ve çevresindedir. İnebolu'dan başlayıp Ankara'ya, oradan da Batı Cephesi'nin muharebe alanına kadar uzanan güzergâhın kontrolünü yapan komutanlıkta görevlidir. Söz konusu güzergâhtan, başta İstanbul'dan kaçırılan silah ve harp malzemesi ile asker sevkiyatı yapılmaktadır. Bunun dışında, Doğu Cephesi'nden ve Karadeniz üzerinden gelen dış yardımlar da buradan cepheye sevk edilmektedir. Kısacası burası kritik bir noktadır. Bunun için de görev detayları değişmiştir. Bir diğer önemli husus da şudur: Bu komutanlık, Batı Cephesi'nin insan kaynağının olduğu önemli bir bölgedir.⁸⁶ Asker alımı ve askerlerin Batı Cephesi'ne sevki, bu bölgenin görev alanındadır.

3.3. 47. Alay ve Hüseyin Hüsnü Efendi

30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi'nden sonra Anadolu adım adım işgal edilmiştir. İtilaf Devletleri'nin 7 Mayıs 1919'da aldıkları karar doğrultusunda Yunanistan, 15 Mayıs 1919'da İzmir'e asker çıkarır. Batı Anadolu'nun Yunanlılar tarafından işgal edilmesi ile eş zamanlı olarak Doğu Karadeniz'de Rumlar, Pontus Devleti kurmak amacı ile isyan ve çetecilik faaliyetlerine başlar. Yurdumuz hem iç hem de dış düşmanlar tarafından tehdit

⁸⁶ Hüsnü Özlü, "İstiklal Savaşı'nda Bir Yol: İstiklal Yolu ve Kastamonu Bölgesindeki Lojistik Faaliyetlerin Değerlendirmesi", *Savunma Bilimleri Dergisi*, Kasım 2019, Cilt 18/2, Sayı 36, s. 159-162.

edilir. Mütareke sonrasında, Anadolu'nun farklı noktalarındaki işgallere karşı bölgesel olarak başlayan ilk protestolar, İzmir'in işgali ile ulusal bir boyut kazanacak ve halk vatanını ve namusunu korumak üzere silaha sarılacaktır. Artık işgalcilere karşı başlayan mücadele (savaş) "millî" bir hüviyet kazanmaya başlar. Anadolu'nun her bölgesindeki işgallere karşı, "halkın hiçbir makamdan emir almadan, yalnız millî vicdanından emir alarak, silaha sarılmak" sureti ile oluşturduğu Kuvâyi Milliye hareketinin etkin olduğu bölgelerden biri de Karadeniz'dir. Anadolu, kurtuluş hareketini başlatmıştır ve liderini beklemektedir. O lider de 19 Mayıs 1919'da Samsun'da vazifesine başlar. Artık Osmanlı'nın iktidar sahibi olmadığı halk tarafından anlaşılmıştır ve Mustafa Kemal Atatürk etrafında toplanılmaya başlanmıştır.

Karadeniz'de hedefi Pontus Devleti kurmak olan Rum çetelerin işgal, şiddet ve katliamlarına karşı Trabzon'da, 19 Şubat 1919'da *Trabzon Muhafazaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti* kurulur. İzmir'in işgalinden bir hafta sonra, 22 Mayıs 1919'da toplanan olağanüstü kongresinde cemiyet, Rum çetelerine ve işgallere karşı kamuoyu oluşturmak için mitinglerin yapılması, tüm doğu illerinin katılımı ile bir kongre toplanması ve silahlı mücadele kararı alır.⁸⁷ Alınan kararlardan biri de "tehcir" suçlaması ile kaçak durumda olan Topal Osman Ağa ile temasa geçilmesidir. Böylece, silahlı grubu (çetesi) olan Topal Osman'ın gücünden istifade edilecektir. Cemiyet, bu çerçevede Topal Osman'ı Giresun'a getirmenin yollarını araştırmaya başlar. Haziran 1919 ortalarında, Giresun Taş Mektep'e Rumların Pontus bayrağını çekmesi, Topal Osman'ın gelişinin yolunu açmıştır. Milisleri ile şehre giren Topal Osman, bayrağı indirir; Rumlar üzerinde baskı kurularak İstanbul Hükümeti'nce de bağışlanır.⁸⁸

Artık Osman Ağa, Kuvâyi Milliye'nin bir parçasıdır. Topal Osman'ın Millî Mücadele'de aktif rol almasına giden yolu açan husus ise, Samsun'a çıkarak millî uyanış hareketini başlatan Mustafa Kemal Paşa ile görüşmesi olacaktır. Giresun ve çevresinde, Pontusçu Rumlara karşı etkin bir mücadeleye girmesi, halk arasında da şöhretini artırmıştır.

Mustafa Kemal, Havza'ya geldiğinde Topal Osman'a haber göndererek görüşmek isteğini belirtir. Mustafa Kemal, Topal Osman'ın faaliyetlerini destekler. Yapılması gereken, askerî bir eğitimi olmayan Topal Osman'ın silahlı güçlerinin (çetesinin) askerî bir birlik haline getirilmesidir. Sadece Topal Osman değil, Millî Mücadele'ye dâhil olan pek çok Kuvâyi Milliye grubunun askerî bir disipline kavuşturulması, emir-komuta zinciri içinde hareket etmelerinin sağlanması lazımdır. Bu amaçla, 42. ve 47. Giresun alayları kurulur. Askerlerinin çoğu Kuvâyi Milliye'den olan bu iki alayın subayları, asker kökenli kişilerden atanır. Bu subaylar, dağınık ve disiplinden yoksun birlikleri derleme, toparlama vazifesi görecekler. Bu kişilerden biri de esaretten Trabzon'a gelerek Millî Mücadele'ye katılan Bolu ve Kastamonu Havali Komutanlığı'nda "Muamele-i Zatiyye" memuru Hüseyin Hüsnü Efendi'dir. Esasında Yüzbaşı Hüseyin Hüsnü Efendi, Topal Osman ile 2 Kasın 1920'de

⁸⁷ Ergün Aybars, "Trabzon Muhafaza-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti ve Ali Sait Paşa Tedkik Heyeti" *Tarih İnceleme Dergisi*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fak. Yayınları, Yıl 1984, *Cilt II, Sayı 1*, s. 163.

⁸⁸ Hüseyin Tatlı, *Osman Ağa ve Giresun Alayı'nın Milli Mücadele'deki Yeri (1919-1923)*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara 1996, s.44.

Kastamonu'ya geldiğinde tanışmıştır. Topal Osman, Havalı Komutanı Muhittin Paşa'yı ziyaret etmiş, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nce misafir edilmiştir.⁸⁹

3.3.1. Hüseyin Hüsnü Efendi Giresun'da

Hüseyin Hüsnü Efendi'nin Giresun'a geçişi, "20 Nisan [1]337 [1921] tarihinde Giresun Alayına tayini" ile olacaktır. "Giresun'a muvasalat ettiğinde Giresun Alayının (47. Alay) 3. Taburu kumandanlığına tayin edilerek" bu taburu "yeniden teşkil" edecektir (Belge 28). Bu yeni görev onun hayatına yön veren bir başka önemli aşama olacaktır. Çünkü askerlik, emri altındaki erleri, belli bir amaç doğrultusunda disipline etmek ve yönlendirmektir. Hüseyin Hüsnü Efendi de daha önce serazat savaşan ve mücadele eden, bu yönleriyle de Millî Mücadele'ye ciddi katkıları bulunan bir Kuvâyi Milliye grubunu, emir-komuta zincirine uyan askerler haline getirecektir.

Millî Mücadele sırasında Ankara Hükümeti'ni en çok meşgul eden olaylar iç ayaklanmalardır. Bu ayaklanmaların bastırılması, maddi, manevi güç ve kaynak israfına neden olurken Yunan ilerlemesinin durdurulmasında Batı Cephesi birliklerinin ikmalini de zorlaştırır. Ayrıca askerî güçlerin boşa zaman harcamasına da neden olur. Bu isyanlardan en önemlisi Koçgiri ve birlikte hareket eden diğer aşiretlerin isyanıdır. En kötüsü de isyan edenlerin işgal güçlerinin ekmeğine yağ sürdüğünü fark etmemesi, hatta kimilerinin işgal güçlerinin menfaatleri doğrultusunda çalışmasıdır.

3.3.2. İç İsyanların Tenkili ve 47. Alay

3.3.2.1. Koçgiri İsyanı ve 47. Alay

İsyan, 9 Aralık 1920'de kurulan Nurettin Paşa komutasında, karargâhı Amasya'da olan Merkez Ordusu tarafından bastırılır.⁹⁰ Merkez Ordusu emrindeki birliklerden biri de Binbaşı (Topal) Osman Ağa komutasındaki Giresun Alayı'dır. 16 Nisan 1921'de Topal Osman Ağa, komutasında bir piyade taburu ve gönüllü müfrezesi ile Merkez Ordusu'na katılmak üzere Giresun'dan Ümit Vapuru ile önce Samsun'a⁹¹ oradan da Refahiye'ye gelir.⁹²

Hüseyin Hüsnü Efendi'nin 47. Alay'ın 3. Tabur'unu yeniden teşkil ettiği sıralarda Koçgiri İsyanı'nın tenkilinin ilk safhası biter, ikinci aşaması başlar. Kendisinin de ifade ettiği üzere, 20 Nisan'da, 47. Alay'ın 3. Tabur'unu yeniden düzenlemeye başlar. Bir diğer husus da kurulan bu taburun şehrine gelmesi ihtimali karşısında Ordu Mutasarrıfının 19 Mayıs 1921 tarihli Merkez Ordusu'na yazdığı yazıdır. Yazıdaki, "Taburun Ordu'ya geleceği haberinin halkta kötü tesir yarattığı" ifadeleri, Hüseyin Hüsnü Efendi'nin 3. Tabur'unun isyanın tenkiline katılmadığını gösterir.⁹³

⁸⁹ Yılmaz Tezcan, *İstiklal Savaşı ve Kastamonu*, Harp Akademileri, İstanbul 1996, s. 108.

⁹⁰ *Türk İstiklal Harbi: İstiklal Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921)*, Cilt 6, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, Ankara 1974, s. 145-147; Tatlı, *Osman Ağa ve Giresun Alayı...*, s. 64; Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, Cilt II, Ankara 1973, s. 629.

⁹¹ Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü: (Açıklamalı Kronoloji): TBMM'den Sakarya Savaşına (23 Nisan 1920-22 Ağustos 1921)*, Cilt 3, Öğretmen Dünyası Yayınevi, Ankara 1982. s. 484.

⁹² *İstiklal Harbinde Ayaklanmalar*, s. 266. Tatlı, *Osman Ağa ve Giresun Alayı...*, s. 4.

⁹³ Tatlı, *Osman Ağa ve Giresun Alayı...*, s. 146-147.

Osman Ağa komutasındaki müfreze, 29 Nisan'da, İmranlı'nın kuzeyinde 400 kişilik aşiret kuvvetleri ile çarpışır, 20 ölü veren aşiret kuvvetleri çekilir.⁹⁴ İsyan, 24 Mayıs'ta bitme aşamasına gelir. 17 Haziran'da aşiret reisi Halid Bey'in kardeşi Alişan ile 12 asi liderinin teslim olması ve Sivas'a gönderilmeleri ile isyan tamamen tenkil edilmiştir.

3.3.2.2. Pontus İsyanı ve 47. Alay

Merkez Ordusu bu sırada Koçgiri İsyanı'nı bastırarak, Pontusçulara karşı Samsun, Ordu, Tokat ve Amasya bölgelerinde silah toplama ve asileri yola getirme harekâtına devam etmektedir.⁹⁵ Hüseyin Hüsnü Efendi'nin, "15 Mayıs sene [1]337'den [1921] 21 Temmuz sene [1]337 [1921] tarihinde" Sakarya Muharebesi'ne iştirak edeceği süreçte görevi, kendi ifadesi ile "Pontus 'isyanının te'dib ve tenkil'i" olur (Belge 28).

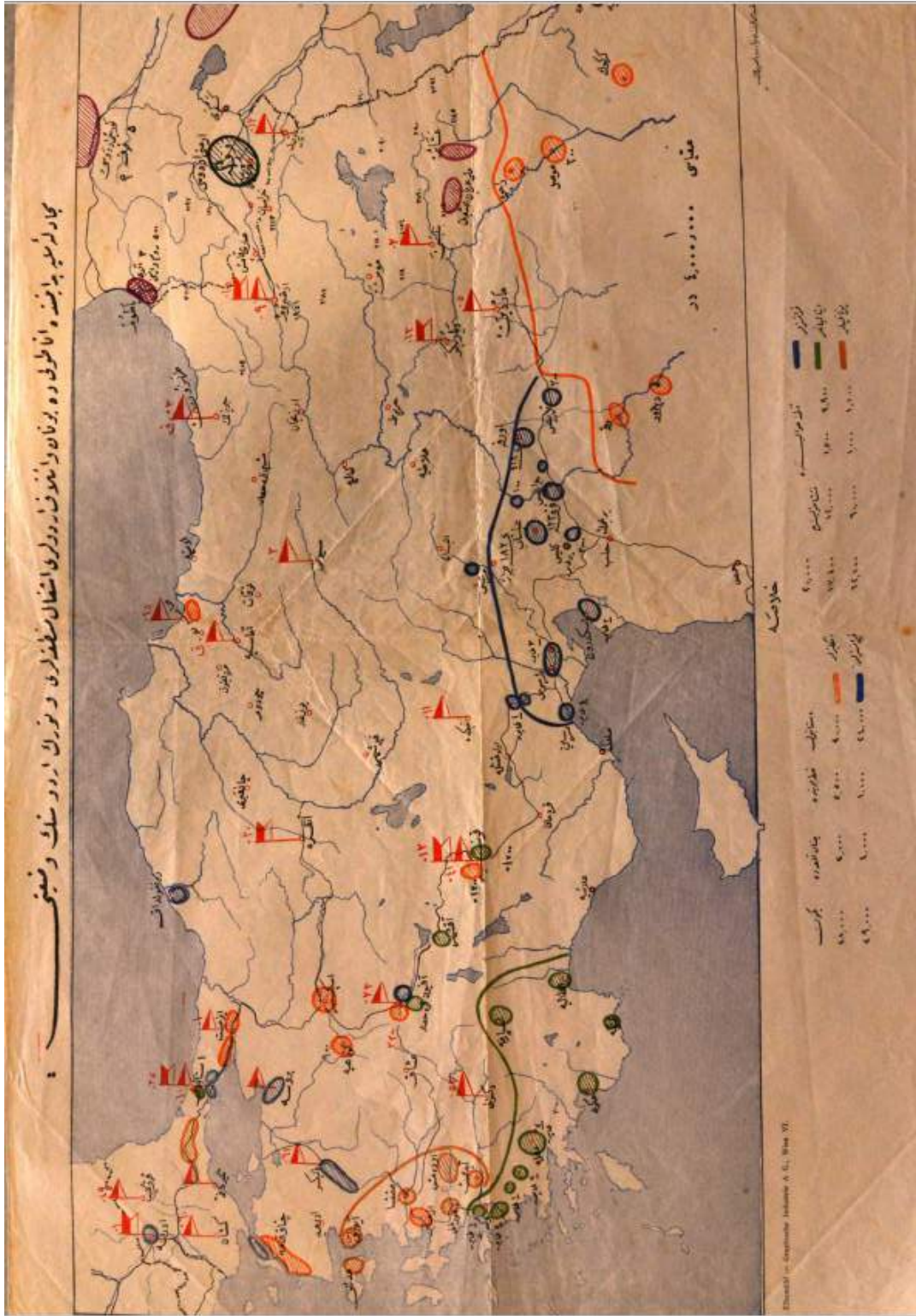
Sakarya Muharebesi'ne iştirak etmek için Samsun'dan Ankara'ya hareket ettiği bilgisi de bu sırada Samsun civarında olduğunu göstermektedir. Tenkil harekâtı, ilk olarak 26 Aralık 1920'de Büyük Millet Meclisi'nin aldığı, Rumların elinde bulunan silahların toplanması ve amele taburları için yaşı müsait olanların silahlaltına alınmak üzere askere çağrılması kararı sonrası başlar.

Silahların toplanması emrine karşı çıkan çok sayıdaki Rum, Bafra'daki Nebyan Dağı'na çıkarak isyancı çetelere katılır. Çetelere katılan Rumlardan geri dönenlerin affedilecekleri ilan edilmesine rağmen yapılan çağrıya uyulmadığı görülür. 1921 yılının Şubat ve Nisan ayları içerisinde, Nebyan Dağı'na iki askerî harekât düzenlenerek Mayıs sonlarına doğru çetelerin büyük bir kısmı dağıtılır.

1921 yılı Mayıs'ında, perakende Pontus çetelerine karşı Ordu, Tokat, Giresun ve Samsun bölgelerinde mücadele eden Hüseyin Hüsnü Efendi, Sakarya Muharebesi arifesinde Ankara'ya gelecektir.

⁹⁴ Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*. Cilt 3, s. 499.

⁹⁵ *Türk İstiklal Harbi: Batı Cephesi: Sakarya Meydan Muharebesinin Başlangıç Dönemindeki Olaylar ve Harekât*, 2. Cilt, 5. Kısım, 1. Kitap, s. 55.

Mücadele-i Milli'ye Bidayeti'nde Anadolu'da bulunan İtilaf orduları işgal mintikaları ve Türk Ordusu'nun vaziyeti.

Belge 8: Millî Mücadele'de Anadolu'daki işgal ve Türk Ordusu. *Hüsnü Oğuz Aydemir Arşivi.*

3.4. Sakarya Muharebesi

Türk Milleti, Mondros Mütarekesi sonrası istiklalini yeniden elde etmek için üç cephede mücadele etmek zorunda kalacaktır: Doğu, Güney ve Batı cepheleri. 15 Mayıs 1919'da İzmir'e çıkarak Batı Anadolu'yu işgale başlayan Yunan Ordusu, "*reddeden ve imzalayanlarla kabul edenleri vatan haini*" sayan Ankara Hükümeti'ne Sevr Antlaşması'nı kabul ettirmek maksadıyla, Eskişehir ve Afyon'u ele geçirerek Ankara'ya ulaşmak için 6 Ocak 1921'de ileri harekâta başlar.

20.000 kişilik Yunan Küçük Asya Ordusu'nu, Batı Cephesi Komutanlığı'na yeni atanmış Albay İsmet (İnönü) komutasındaki 6.000 kişilik Türk Ordusu, 11 Ocak'ta Eskişehir'in batısında, bugün "İnönü" olarak adlandırılan bölgede sert bir direnişle durdurur. Yunan Ordusu, 31 Mart 1921'de, bir daha İnönü önlerinde, Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa⁹⁶ komutasındaki Türk Ordusu tarafından geri püskürtülür. Yunan Ordusu'nun İnönü önlerinde kısa aralıklarla iki kez durdurulması, Yunanistan tarafında uzun soluklu bir hazırlık sürecine gidilmesini zorunlu kılar.

Üç aylık yoğun hazırlık döneminden sonra, 10 Temmuz 1921'de, Papulos komutasındaki Yunan Küçük Asya Ordusu, demiryolu ulaşımını ele geçirmek ve Ankara'ya ulaşmak amacıyla 23 Mart'tan itibaren kuzeyden Eskişehir, güneyden Afyon üzerinden yeniden taarruza geçer. Kütahya ve Eskişehir Muharebeleri (10-24 Temmuz 1921) sonrasında Eskişehir, Kütahya ve Afyon gibi stratejik önemi bulunan büyük şehirleri işgal eder. Mustafa Kemal Paşa, Yunan kuvvetlerinin harekât sürecinde karşılaşılabilecekleri muhtemel sıkıntıları da en iyi şekilde değerlendirir, Sakarya'nın doğusunda bozkırda, ana ikmal noktalarından uzak bir ordunun mukadderatını görür. Mustafa Kemal Paşa, "*Ordunun kuvvet ve durumu düşmanı yenmeye yeterlidir. Düşmanın içinde bulunduğu güçlüklerden de yararlanılacağını*" belirterek "*Anayurdun harîm-i ismetinde*" boğacak planı harekete geçirerek ve her şeyden önce daha fazla kayıp vermemek için 24 Temmuz'da orduya Sakarya Nehri'nin doğusuna çekilme emrini verir.⁹⁷

Bundan sonra Büyük Millet Meclisi, mevcut durumun düzeltilmesi, birliklerin savunma düzenlerinin alınması gayreti içinde olacaktır. Bu yeni hazırlık sürecinde, 3 Ağustos'ta, Batı Cephesi ana eksen, İzzettin (Çalışlar) Bey komutasında 1., Albay Selahaddin (Adil) Bey komutasında 2., Yusuf İzzettin (Met) Paşa komutasında 3., Albay Kemalettin (Sami) Bey komutasında 4., Albay Fahrettin (Altay) Bey komutasında 5., Albay (Deli) Halid Bey komutasında 12. Grup olmak üzere altı gruptan oluşur. Bu kuvvetlerin toplamı, bağımsız 15. Tümen de dâhil 17 piyade tümeni (50 piyade alayı-ikisi milis, 167 piyade taburu, 472 piyade bölüğü), 4 süvari tümeni ile 1 süvari tugayı (toplam 19 süvari alayı) ve 17 topçu alayından ibarettir.⁹⁸ Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa, Batı Cephesi Komutanı ise İsmet Paşa'dır.

⁹⁶ Albay İsmet Bey, I. İnönü Muharebelerinde gösterdiği başarıdan dolayı Mirliya (Tuğgeneral, Paşa) rütbesine yükseltilecektir.

⁹⁷ *Sakarya Meydan Muharebesi...*, 2. Cilt, 5. Kısım, 1. Kitap, s. 87.

⁹⁸ *Sakarya Meydan Muharebesi...*, 2. Cilt, 5. Kısım, 1. Kitap, s. 57.

Ordu birliklerinin çekilmesi ile birlikte gerçekleşen firarlar, kaybedilen araç ve gereçler, her şeyden önemlisi orduda oluşan moral bozukluğunun bir an önce giderilmesi gerekir. Bu şartlar altında, Büyük Millet Meclisi'nde, bu olumsuzlukların da baskısı altında uzun ve hararetle müzakereler yapılır. Meclis oturumlarında Mustafa Kemal Paşa'ya karşı muhalif olanlar seslerini Meclis kürsüsünden, "*Ordu nereye gidiyor; millet nereye götürülüyor? Bu harekâtın elbette bir mesûlû vardır; o nerededir? Onu göremiyoruz. Bugün elîm hâlin, feci vaziyetin âmil-i hakikisini ordunun başında görmek isterdik.*" diyerek yükseltmeye başlar.⁹⁹

4 Ağustos'ta, bir milletvekilinin "*Mustafa Kemal Paşa'nın ordunun başına geçmesi*" önerisi üzerine Meclis Başkanlığına bir önerge veren Mustafa Kemal Paşa, kendisine gösterilen yakınlığa teşekkür ettikten sonra, "*ordunun maddi ve manevi kuvvetini*" arttırmak için "*Büyük Millet Meclisi'nin haiz olduğu salahiyetin*" 3 ay süreyle kendisine verilmesi şartıyla Başkomutanlığı (Başkomutanlık) alabileceğini bildirir.¹⁰⁰

Meclis, 5 Ağustos 1921 tarihinde Başkomutanlık Yasası'nı çıkararak sahip olduğu askeri yetkileri Mustafa Kemal Paşa'ya üç ay süreyle devreder:

"Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Başkomutanlık Tevcihi Hakkındaki Kanun

Madde 1. Millet ve memleketin mukadderatına bilfiil vaziülyed yegâne kuvveti âliye olan ve azasından her birinin Kanun-u Esasi ve Teşkilât-ı Esasiye Kanuniyle hukuk ve masuniyet-i teşriyesi tabiatıyla mahfuz ve şahsiyeti maneviyesi Başkomutanlığı haiz bulunan Türkiye Büyük Millet Meclisi kuyud-u âtiye ile Başkomutanlık vazife-i fiiliyesine kendi reisi Mustafa Kemal Paşa'yı memur eylemiştir."¹⁰¹

Mustafa Kemal Paşa, Meclis'te, "*Efendiler, zavallı milletimizi esir etmek isteyen düşmanları mutlaka yeneceğimiz hakkındaki güven ve inancım bir dakika olsun sarsılmamıştır. Bu dakika, bu kesim inancımı yüksek heyetimize karşı, bütün millete karşı ve bütün dünyaya karşı ilân ederim.*" şeklinde hitapta bulunur.¹⁰²

Hemen göreve başlayan Başkomutan'ın karargâhı şimdilik Ankara'dadır. Ankara'da bir hafta kalan Mustafa Kemal Paşa, ordunun yeniden düzenlenmesi için gereken aynı ve nakdi imkânı oluşturma gayreti içine girer, 7-8 Ağustos 1921'de, "*Tekâlif-i Milliye Emirleri*"ni yayımlar. Çanakkale, Bitlis ve Diyarbakır'da tanıdığı Anadolu insanlarından, bedeli daha sonra ödenmek üzere son bir defa daha maddi ve manevi fedakârlık beklenir.

3.4.1. 47. Alay Ankara'da

Eskişehir ve Kütahya'nın düşmesinden sonra ordu birliklerinde yeni bir düzenlemeye gidilir. Merkez Ordusu kuruluşunda olan 16. Tümen'in Tokat, Çorum, Sivas, Bünyan, Erbaa, Ladik,

⁹⁹ Atatürk, *Nutuk*, c. II, s. 206.

¹⁰⁰ TBMM Gizli Celse Zabıtları: 17 Mart 1337 (1921)-25 Şubat 1337 (1922), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Cilt 2, İstanbul 1985, s. 157-162; Atatürk, *Nutuk*, c. II, s. 207-208.

¹⁰¹ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Cilt 2, s. 177.

¹⁰² Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü* 3, s. 617-618.

Amasya bölgelerinde bulunan 47., 48. ve 49. piyade alayları ile 5. Hücum Taburu, 18. Tümen'i teşkil etmek üzere, Ağustos 1921'de Batı Cephesi'ne hareket ettirilir.¹⁰³

Hüseyin Hüsnü Efendi, memleketin içinde bulunduğu bu zor durumda “22 Temmuz [1]337'de [1921] Sakarya Harbine iştirak etmek üzere Samsun'dan Ankara'ya hareket” eder (Belge 28). Birkaç ay önce kurduğu, Giresun, Ordu, Samsun civarlarında Pantuşçu Rum çetelerine karşı mücadele ettiği taburu ile şimdi onların azmettiricisi Yunanlıların istilasına karşı Sakarya Nehri'nin doğusunda, kâh Mangal Dağı'nda kâh Çal Dağı'nda şanlı bir mücadeleye başlayacaktır. Balkan Harbi'nde, Sakız Adası'nda şehit olan arkadaşlarının, esir olarak Kefelenyo'da geçirdiği günlerin hesabını soracaktır. Ankara yolculuğu, onun hayatının en heyecanlı yolculuğu olur. Daha farklı yerler görecektir, Millî Mücadele'de etkin olarak yer alacak ve dahası askerî anlamda kendisini geliştirecektir.

Ankara'da toplanmakta olan ve 42. ve 47. Giresun piyade alaylarıyla bir dağ topçu takımı ve bir süvari bölüğünden oluşacak şekilde kuruluşu değişen 18. Piyade Tümeni'nin, Zülfaal (Solfasol) köyü ile Ankara-Çankırı yolu arasındaki bölgede 4 Ağustos 1921 tarihinde toplanması emredilir.¹⁰⁴

5 Ağustos 1921 tarihinde 47. Piyade Alayı, Tümen Süvari Bölüğü ve bir Dağ Topçu Takımı Kılıçköy'e ve 6/7 Ağustos'ta da Kayaş'a; 42. Piyade Alayı ise Yahşihan'daki konaklama yerine ulaşır.¹⁰⁵ Binbaşı (rütbesi verilen) Topal Osman Ağa komutasındaki Giresun 47. Alayı, 9 Ağustos'ta Ankara'ya ulaşmıştır. Alay, Büyük Millet Meclisi önünde bir geçit töreni de düzenler.¹⁰⁶ Topal Osman törende, “Ben sağ ayağımı harpte sakat ettim. Bu sefer de her iki ayağımı tamamiyle kayıp ve mahvetsem bile sedye üzerinde çalışarak düşmanı denize dökünceye kadar bu adamlarımla çalışmaya ahdettim.” diyecektir.¹⁰⁷ Bu, Türk askerinin kararlılığını ve vatan savunmasında her şeye rağmen bulunacağını gösteren bir olgudur. Askerimiz, her zorluk ve güçlüğe mukavemet edecek güçte ve psikolojik hazırlıktadır.

O gün geçit töreninde heyecanını gizlemeyeceklerden biridir Hüseyin Hüsnü Efendi. Atlattığı onca badireden sonra şimdi milletin gerçek temsil makamında, Mustafa Kemal Paşa'nın huzurunda, çoğu Karadeniz'in gözü pek uşakları ile milletin namusunu muhafaza edeceklerinin sözünü vermektedir.

11 Ağustos 1921 tarihi itibarıyla Ankara civarında toplanan 18. Tümen (lağvedilmeden) iki gün önce, 42., 47., 31. alaylar, Süvari Bölüğü, ikişer toplu iki kudretli dağ bataryası, istihkâm bölüğü, sıhhiye müfrezesi, ekmekçi takımının; 2.916 tüfek, 11 ağır ve 12 hafif makineli

¹⁰³ Sakarya Meydan Muharebesi..., 2. Cilt, 5. Kısım, 1. Kitap, s. 55.

¹⁰⁴ Sakarya Meydan Muharebesi..., 2. Cilt, 5. Kısım, 1. Kitap, s. 165.

¹⁰⁵ Sakarya Meydan Muharebesi..., 2. Cilt, 5. Kısım, 1. Kitap, s. 171.

¹⁰⁶ Sarıhan, Kurtuluş Savaşı Günlüğü 3, s. 624

¹⁰⁷ Tatlı, Osman Ağa ve Giresun Alayı..., s. 47, 63.

tüfek, 4 topun harekete hazır olması istenir. Ufak tefek eksiklikler olmakla beraber tümen yürüyüşe hazır hale getirilir.¹⁰⁸

12 Ağustos 1921 tarihinde, 18. Tümen ile 8. Tümen'in değiştirilmesi hakkında 12. Grup Komutanının önceki gün kendisine yaptığı teklifi Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, 12. Grup'un ihtiyata alınmasını önemli ve hatta lüzumlu görse de cepheye yerleşmiş ve yapacakları görevleri öğrenmiş bulunan her üç tümenin geriye alınmasını düşmanın ileri hareketinin başladığı bir sırada yanlış bulacaktır. Bununla birlikte Giresun'dan gelen alayları 12. Grup emrine verme düşüncesindedir. Bu durum karşısında Grup Komutanına iki tercih sunar:

“Osman Ağa'nın (Topal Osman) bir süvari bölüğü, bir batarya ve kuvvetli muharip erlerden kurulu olan alayı ile yine kuşetli bulunan Hüseyin Avni Bey'in 42. Alay'ını 8. Tümen'le karşılık olarak emrinize vermek ki, siz bu alayları ya emrinizdeki tümenlere ekleyerek dörder alaylı yaparsınız ya da grup emrinde ihtiyat olarak bulundurursunuz.”

“Yusuf İzzet Paşa'nın emrindeki İhtiyat Gurubu komutasını üzerinize alıp 18. Tümen'in üç alayını da emrinize alırsınız. Bu alaylardan ikisini bu grubu teşkil eden 23. ve 4. Tümenlere verirsiniz. Osman Ağa alayı bağımsız kahr.”

Başkomutanlığın bu emrine karşı 12. Grup komutanı, *“Grup Komutanlığı'nın yaptığı teklifin düşman harekâta başlamadan önce yapıldığı, şimdi yapılacak bir yer değiştirmesinden daha çok düşmanın istifade edeceği, bu nedenlerle şimdiki durumun muhafazasını”,* daha sonra uygun görülmesi halinde *“8. Tümen ile 18. Tümen'in her üç alayının değiştirilmesi”*ni ister.¹⁰⁹

Henüz kurulma aşamasında olan tümenin bir kısım birlikleri Ankara'da (Sincan köyü) toplanır, bir kısmı da yolda iken 13 Ağustos 1921'de lağvedilir. Tümenin 31. Piyade Alayı 23. Tümen'e; 42. Piyade Alayı 4. Tümen'e verilirken 172. ve 132. alaylar lağvedilmiştir. Tümen'in 47. Piyade Alayı bağımsız olarak Batı Cephesi emrinde Sincanköy'de bırakılır.¹¹⁰ Sakarya Muharebesi sırasında 47. Alay, bağımsız olması nedeni ile ihtiyaç duyulan her bölgede kullanılacaktır. Bu Hüseyin Hüsnü Efendi'ye, neredeyse savaşın kaderinin tayin edildiği her cephede bulunma imkânı verecektir. Kısacası bu görev onun için bir dönüm noktasıdır. Yeni bir devletin kurulma arifesinde gerçekleştirilen mücadelelerde aktif görevler alacak, savaşta türlü yararlılıklar gösterecektir. Evet, Hüseyin Hüsnü Efendi memleketin geleceğinin şekilleneceği muharebelerin şahidi olur.

¹⁰⁸ Sakarya Meydan Muharebesi..., 2. Cilt, 5. Kısım, 1. Kitap, s. 221.

¹⁰⁹ Sakarya Meydan Muharebesi..., 2. Cilt, 5. Kısım, 1. Kitap, s. 230-231.

¹¹⁰ Sakarya Meydan Muharebesi..., 2. Cilt, 5. Kısım, 1. Kitap, s. 56, 237.

21 Ağustos 1921 tarihinde, Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa, 12. Grup Savunma Bölgesi'ni dolaşır ve 47. Alay'ın 12. Grup emrine verilmesi hakkında şöyle bir değerlendirme yapar:

“23. ve 57. Tümenlerle 47. Alay'ın Sivri'de toplanacaklarını öğrenmiş bulunuyorum. Düşmanın Tarlabayırı, Yassitepe kesimine de ciddî bir taarruzu beklenebileceğinden, ihtiyat tümenlerinden birisinin Sarıhalil ya da Yenimehmetli'de bulundurulması gerekir. Sivri'de bulunacak ihtiyatlar bu kesim için uzaktır. Burada bulunacak tümen, gereğinde yine sol kanada vaktinde yetişebilir.”¹¹¹

1. Grup Komutanı, 21 Ağustos saat 16.30'da 23. ve 24. tümenler ve Osman Ağa Alayı ile, ertesi gün öğlene kadar Haymana'da bulunmak üzere emir alır.¹¹² 1. Grup, emir ve kuruluşunda bulunan 47. Alay (lağvedilen 18. Tümen'e ait) ile bir sahra obüs bataryası da Şihali üzerinden Kadıköy'e ve Grup Karargâhı, saat 21.00'de Basriköy'den Haymana'ya hareket eder.¹¹³ Hüseyin Hüsnü Efendi bozkırda muharebe alanına taburu ile yürür. Artık zaman gelmiştir, söz tutulmalıdır. Karadeniz'in yağız delikanlıları birkaç gün önce Büyük Millet Meclisi'nde verdikleri sözün gereğini yapmak için yola çıkmışlardır. Amaçları, yurt savunmasında üstün başarılar göstermektir. Alay ertesi gün Haymana'ya 11.20'de ulaşır. 47. Alay'ın taburlarından biri 12. Grup emrinde kalır.¹¹⁴

50 km kadar uzun bir yürüyüş ile cephesinin kuzey kanadından güney kanadına intikal eden bu grup, 23. Tümen'le Kadıköy'de, 24. Tümen, bağımsız 47. Alay, Obüs Taburu ve Grup Karargâhı ile Haymana'dadır.¹¹⁵ Muharebeler başlamadan hemen önce 1. Grup Karargâhı ve 23. Tümen Haymana'da, 24. Tümen ve 47. Piyade Alayı (Osman Ağa Alayı) Haymana'nın güneyinde Kızilkoyunlu'dadır.¹¹⁶ Bu tümenler, Toydemir'le Mangal Dağı arasında lüzum görülecek mevzileri takviyeye yetişebileceği gibi, düşmanın kuşatma kolunun Mangal Dağı güneyinden kuzeydoğuya hareketine karşı kullanılabilecek bir durumda bulundurulacaklardır.

Yunan Ordusu, 23 Ağustos 1921 tarihinde, Türk savunma mevzilerine hücum etmeye başlar. Yunanlıların saldırdığı taraf, cephenin Mangal Dağı'nın bulunduğu sol tarafını teşkil eder. Mangal Dağı, Sakarya dirseğinin 40 km kadar doğusunda, Haymana'nın 25 km güneyinde, ana savunma çizgisine göre ileriye doğru çıkıntı yapan tek başına bir mevzidir. Bu özelliği güneye karşı görüş ve ateş üstünlüğü sağlar. Temürözü Deresi boyunca ilerleyecek bir düşman kuvveti, Türbe Tepe ve Mangal Dağı arasına kolaylıkla girebilse de Mangal

¹¹¹ *Sakarya Meydan Muharebesi...*, 2. Cilt, 5. Kısım, 1. Kitap, s. 318.

¹¹² İzzettin Çalışlar Giresun Alayı için şu ifadeleri kullanır: “47. Osman Ağa Alayı nizamiye alaylarımızdan çok farklı idi. Alay komutanı ve diğer subaylardan önemli bir kısmı milisti. Askerler ise Topal Osman Ağa tarafından özel amaçlar için toplattırılmış kişilerdi.” İzzettin Çalışlar, *İstiklal Savaşı Hatıraları Sakarya Meydan Muharebesi'nde 1'inci Grup*, Yay. Haz. Zekeriya Türkmen, Hülya Toker, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Ankara 2006, s. 13-14.

¹¹³ *Sakarya Meydan Muharebesi...*, 2. Cilt, 5. Kısım, 1. Kitap, s. 320-322.

¹¹⁴ Çalışlar, *İstiklal Savaşı Hatıraları Sakarya...*, s. 13-14.

¹¹⁵ *Sakarya Meydan Muharebesi...*, 2. Cilt, 5. Kısım, 1. Kitap, s. 333.

¹¹⁶ *Türk İstiklal Harbi: Batı Cephesi: Sakarya Meydan Muharebesi ve Sonraki Harekât*, 2. Cilt, 5. Kısım, 2. Kitap, Genelkurmay Başkanlığı, Ankara 1995, s. 7.

Dağı'nın hâkimiyeti altında derinliklere doğru ilerleyişini sürdürmesi imkânsızdır. Bu nedenle Yunanlıların bu dağı ele geçirmeden etkili bir kuşatma yapma imkânı da yoktur.¹¹⁷

3.4.2. Sakarya Meydan Muharebesi'nde 47. Alay Harekâtı

Başkomutan, Ankara'da hazırlıklarını tamamladıktan sonra karargâhını Alagöz'e taşır. Genelkurmay Başkanlığı ve Polatlı'daki Batı Cephesi Komutanlığı karargâhı da buraya nakledilir. 12 Ağustos'ta Başkomutan, Polatlı'daki Batı Cephesi Komutanlığı karargâhına gelerek Cephe Komutanı İsmet Paşa ile muhtemel Yunan harekâtını değerlendirir. Toplantıda, Yunan Ordusu'nun Sakarya Nehri'ne cepheden az bir kuvvet ayıracağı, asıl harekâtın ağırlık noktasının Türk cephesinin güneyine (soluna) olacağı kanaatine varılır. Yunan taarruzları da bu kanaati haklı çıkaracak şekilde gelişir.¹¹⁸ 47. Alay da cepheye intikalinden itibaren cephenin güney kesimindeki gruplar arasında vatan müdafaasına bilfiil katılacaktır.

Muharebelerin hemen başlangıcında Batı Cephesi Komutanlığı birliklerinin konuşlanışı şöyledir: Sakarya Muharebesi'nin önemli harekât alanı olan Mangal Dağı'nın batısında 3. Grup (8, 15 ve 7. Tümen), Mangal Dağı'nda 2. Grup (9, 5, 3. Kafkas ve 4. Tümenler), 2. Grup'un solunda ise 1. Grup (24. Tümen ve 47. Bağımsız Alay) vardır.¹¹⁹

3.4.3. Mangal Dağı Muharebesi

23 Ağustos, uzun süredir hazırlıklarını yapan Yunan birliklerinin tüm cephede taarruzu başlattığı gündür. Sabah erken saatlerde 1. Yunan Tümeni'nin Mangal Dağı'na taarruzu şiddetli bir rüzgâr ve yoğun bir yağmur altında başlar. Başlangıçta savunma başarılı da olur. Öğleye doğru değişen hava şartları, şiddetli yağmur, Türk mevzilerine doğru esen fırtına güçlüklerle yapılabilen kıta intikallerini sınırlandırır, hatta dondurur ve bu bölgede yapılan savunma ateşlerini etkisiz bırakır.¹²⁰

Bu olumsuz şartlardan istifade eden Yunan birlikleri, 5. Tümen mevzilerine bir kilometre kadar yaklaşır. “Göz gözü görmeyecek derecede bulutlarla kararıp loşlaşan ve kalın bir sis tabakası ile de örtülen Mangal Dağı ve çevreleri, fırtınanın uğultuları, yıldırımların zaman zaman aydınlattığı, top seslerinin gürültüleri ile” sarsılır. Kötü hava şartları, dağı savunan birliklerin görüş ve atış imkânını azaltır. Yunan taarruzları, akşam saat 21.30'a kadar tüm şiddetiyle devam eder. Gece 23.00'de 14. Alay'ın birliklerini geri çekmesi savunmanın esasını sarsar.

5. Tümen Komutanı Yarbay Kenan Dalbaşar, gece yarısına doğru 2. Grup karargâhına gelir ve “Tümenin bütün kuvvetiyle muharebeye girdiğini, fırtına ve yağmurla karışık karanlıkta boğaz boğaza muharebede kıtaların birbirine karıştığını, bütün ihtiyatlarını da kullanarak Mangal Dağı tepesinde tutunmaya çalıştığını, yarın için bir alay daha takviye verilmezse,

¹¹⁷ Sakarya Meydan Muharebesi..., 2. Cilt, 5. Kısım, 2. Kitap, s. 11-12.

¹¹⁸ Sakarya Meydan Muharebesi..., 2. Cilt, 5. Kısım, 1. Kitap, s. 85.

¹¹⁹ Sakarya Meydan Muharebesi..., 2. Cilt, 5. Kısım, 2. Kitap, s. 7.

¹²⁰ Kurtuluş Savaşı'nda Sakarya Meydan Muharebesi, Anıtlar ve Şehitlikleri, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2007, s. 43.

tümenin Mangal Dağı hattında da tutunamayacağını; birliklerin önemli zayiata uğradığını, birçok subayın yaralandığını, emir ve komuta düzeninin bozulduğunu” komutanına bildirir.

2. Grup Komutanı, 5. Tümen’i başka bir alayla takviye imkânı bulamadığından, ertesi gün düşmanın daha fazla kuvvetle Mangal Dağı’nı kuşatarak yapacağı taarruzlar karşısında kötü durumlarla karşılaşılabilceği, mevzideki topların da kaybedilebileceği düşüncesiyle sorumluluğu da üstlenerek tümenin mevziini terk etmesine müsaade eder, durumu da bir raporla Batı Cephesi Komutanlığı’na bildirir.¹²¹

Artık Mangal Dağı, düşman kuvvetlerinin eline geçmiştir. Bu durum Cephe Komutanı İsmet Paşa’nın öfkesini celp eder. 24 Ağustos 1921 öğleden önce, saat 11.45’te, 2. Grup Komutanı’na hitaben, *“Vazife-i namusu ifa etmeyen kıtaata cürümlerini bağışlamak haddimiz değildir. Mangal Dağı’nın terkine sebep olan hadise nedir? Bundan mesul olan hangi kumandan veya kumandanlardır? Makine başında ve her nevi muhaberata tercihen cevap beklerim.”* emrini göndererek dağı terk etme sebebini sorar.

Mustafa Kemal Paşa, Mangal Dağı’nın savunmasında yeteri kadar titizlik ve sebat göstermediği gerekçesiyle 5. Tümen Komutanını geçici olarak görevden alacaktır. Bu durum karşısında grup komutanlıklarına yazdığı yazıda ise, *“Hata eden her kim olursa olsun derhal kanuna çarpılmak için asla tereddüt edilmeyecektir.”* ifadeleri ile durumdan memnun olmadığını belirtir:

“Ordumuz, her yerde taarruz ve tedafüi olarak düşmana faik ve kim olduğunu ispat etmektedir. Hazırlığımız mükemmel ve tamamdır. Düşmanın Anadolu içerisinde behemehâl mahvolacağı muhakkak olan bu günlerde kıtaatımızın azami fedakârlık ve gayret göstermeleri gayri kabil-i ihmal bir mecburiyet ve hem de bir vazife-i diyanet ve hamiyettir. Hata eden her kim olursa olsun derhal kanuna çarpılmak için asla tereddüt edilmeyecektir. Bu emir, 5. Tümen’in bütün efrad ve zabitanı toplanarak kıraat (okunacak) ve tebliğ olunacaktır. Ve kıraat ve tebliğ olduğu Garp Cephesi Kumandanlığı’ndan bana bildirilecektir.

*Büyük Millet Meclisi Reisi, Başkumandan
Mustafa Kemal”¹²²*

Mangal Dağı’nda bu harekât olurken muhtemel Yunan kuşatmasına karşı 2. Grup ve Türk cephesinin sol kanadının korunması için 1. Grup emrindeki 24. Tümen ve Yüzbaşı Hüseyin Hüsnü Efendi’nin 47. Bağımsız Alayı’na saat 21.30’da Büyükgökgöz’e (Yenice Sındırın) hareket emri verilir. Mangal Dağı’nı geri almak için bir taarruz hazırlığı başlar. Batı Cephesi Komutanı, saat 13.00’de Genelkurmay Başkanlığı’ndan 1. Grup’un taarruzu hakkında görüşünü sorar. Genelkurmay Başkanlığı’nın, Cephe Komutanının kendisinden istediği mütalaası, *“Sol kanatta Albay İzzettin’in (Çalışlar) emir ve komutası altında süratle kuvvetli bir taarruz grubu hazırlanması hakkındaki ordu mütalaalarım ile aynı fikirdeyim”* şeklinde

¹²¹ Sakarya Meydan Muharebesi..., 2. Cilt, 5. Kısım, 2. Kitap, s. 13-14.

¹²² Sakarya Meydan Muharebesi..., 2. Cilt, 5. Kısım, 2. Kitap, s. 13; İsmet İnönü, *Hatıralar*, Yay. Haz. Sabahattin Selek, Bilgi Yayınevi, C. II, İstanbul 1985, s. 262.

başlar. İfadelerinin devamında, arazi üzerinde 1. Grup Komutanıyla birlikte yapılan incelemeler sonucunda düşünülen bu taarruzun başarılı olma ihtimalinin bulunduğu belirtilir. Yalnız bu taarruz, düşmanın bu grup cephesine beklenilen taarruzu kırıldıktan sonra bir karşı taarruz şeklinde olmalıdır.¹²³ Diğer taraftan, taarruz hazırlıkları da devam eder. 24 Ağustos saat 15.30'da verilen emir ile Cephe Komutanlığı, Mangal Dağı'nın alınması için yapılacak harekâta 1. Grup'a, 2. Grup'un solu (yan) ve gerilerini muhafaza vazifesi verecektir.¹²⁴

Tüm hazırlıklara rağmen 24 Ağustos sabahı 2. Grup, Mangal Dağı'na taarruz gücünü bulamaz ve düşmanın büyük kuşatmasını önleyen bu çok önemli kesim tamamı ile elden çıkmış olur.¹²⁵ Bu durumdan sonra yapılması gereken Yunan birliklerinin ilerlemesini önlemektir. Mangal Dağı'nı ele geçiren 1. Yunan Kolordusu'nun ilerlemesiyle Türk cephesinin sol kanattan kuşatılma tehlikesi ortaya çıkar. Bu ilerlemeye karşı 1. Grup yeniden harekete geçirilir. Bu amaçla saat 05.00'de Gökgöz'e (Sındıran, Yenice, Büyükgökgöz) varmış olan 1. Grup, 24. Tümen ve Hüseyin Hüsnü Efendi'nin birliği bağımsız 47. Alay ile Işıklı Boğaz'ın güneyine varır. Saat 13.00'de Cephe Komutanlığının taarruz hakkındaki mütalaasına ise 1. Grup, *"Tepeköy genel istikametinde düşmanın sağ kanadına grup sağ kanadının 2. Grup tarafından korunması şartı ile taarruzun yapılmasının uygun olacağı"* cevabı verilir. Bu durumda, Hüseyin Hüsnü Efendi'nin 47. Alay'ının emrine verildiği 2. Grup 4. Tümen'e ve Mangal Dağı doğusunda 24. Tümen'e, Köseaptallı üzerinden Yağcıkebir istikametinde taarruza hazırlanması emredilir.¹²⁶ Ertesi gün 25 Ağustos'ta, 4. Tümen, 42. Alay ve Topal Osman Ağa komutasındaki bağımsız 47. Alay ile Mangal Dağı doğusu istikametinde 24. Tümen de, Köseaptallı istikametinde taarruza başlar.¹²⁷ Taarruzlar etkili olamaz, düşmanın karşı koyması nedeni ile durdurulur. Buna mukabil, düşmanın iki tümen ile Mangal Dağı'nın kuzeydoğusunda geliştirdiği karşı taarruzunu durdurarak Mollamehmet çeşmesi Çekirge Yağcıkebir hattını ele geçirir.¹²⁸

¹²³ *Sakarya Meydan Muharebesi...*, 2. Cilt, 5. Kısım, 2. Kitap, s. 16, 24-26.

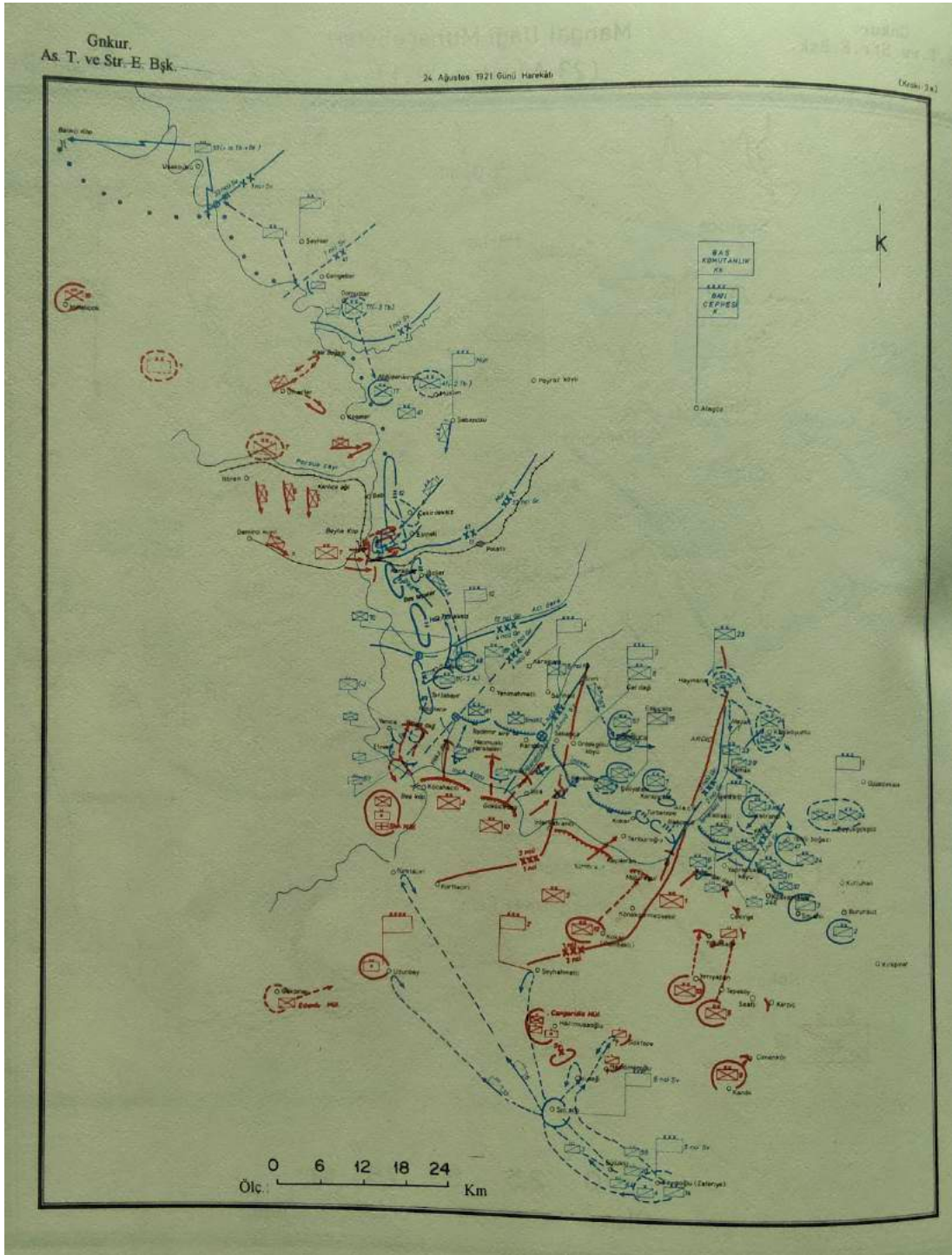
¹²⁴ *Sakarya Meydan Muharebesi...*, 2. Cilt, 5. Kısım, 2. Kitap, s.18; Çalışlar, *İstiklal Savaşı Hatıraları*, s. 15.

¹²⁵ *Kurtuluş Savaşı'nda Sakarya Meydan Muharebesi, Anıtlar ve Şehitlikleri*, s. 46.

¹²⁶ *Sakarya Meydan Muharebesi...*, 2. Cilt, 5. Kısım, 2. Kitap, s. 26-27.

¹²⁷ *Sakarya Meydan Muharebesi...*, 2. Cilt, 5. Kısım, 2. Kitap, s. 42.

¹²⁸ *Sakarya Meydan Muharebesi...*, 2. Cilt, 5. Kısım, 2. Kitap, s. 46; Çalışlar, *İstiklal Savaşı Hatıraları Sakarya...*, s. 22.

Sakarya Meydan Muharebesi..., 2. Cilt, 5. Kısım, 2. Kitap, Kroki 3a.

Kroki 6: Tarafların vaziyeti ve 47. Alay'ın hareketi (24 Ağustos 1921).

3.4.4. Sath-ı Müdafaa

26 Ağustos'ta 47. Alay tekrar 1. Grup emrine verilir.¹²⁹ Grup, beklenen düşman taarruzunda ordunun sol kanadını muhafaza edecektir. Grup Komutanı sık sık Cephe Komutanına rapor verir: Düşmanın gece de taarruzuna devam etmesi muhtemeldir. Bu nedenle, ordunun sol kanadı için gerekli tedbirlerin alınması istenir. Yunan Kolordu Komutanı Andreu da, *“Türklerin çekilmediği, aksine tuttukları mevzileri inatla savunduklarını”* belirtecektir.¹³⁰

26 Ağustos, Sakarya Muharebesi'nin en kritik tarihlerinden biridir. Başkomutan, gelinen tehlikeli durum karşısında o gecenin sabahı saat 07.00'de, Müdafaa-i Milliye Vekili (Milli Savunma Bakanı) Refet (Bele) Paşa'ya, muharebelerin Ankara'ya kadar intikal etme ihtimalinin bulunduğunu, bu nedenle Meclis'in ve Hükümet'in Ankara'da kalmasının tehlike arz edebileceğini beyanla Kayseri'ye naklinin gerektiğini bildiren telgrafı çeker. Çektiği ikinci telgraf ile bu naklin sebebini, üçüncü telgraf ile de naklin öğlenden sonra gelecek yeni emre kadar bekletilmesi gerektiğini ve nakil sürecinin de gizli tutulmasını ister. Ertesi gün 27 Ağustos'ta, Başkomutan, Yunan birliklerin genel taarruzunun Türk askerinin gayreti ile durdurulduğunu Refet Paşa'ya telgrafla bildirir.¹³¹ Ankara'nın taşınması emri durdurulsa da haber çoktan halk arasında yayılır, halkın bir kısmı şehri terk etmeye başlar.¹³²

Tüm cephelerde, özellikle 2. Grup'un çekilmesi ve bu harekâtın 1. ve 3. grupları etkilemesi üzerine Başkomutan, Sakarya Muharebesi'nin kaderini belirleyecek (esasından başından beri uygulayageldiği) taktiği, tüm orduya 27 Ağustos sabahı aşağıdaki emir ile bildirecektir:

*“Hattı müdafaa yoktur, sathı müdafaa vardır. O satıh, bütün vatandır! Vatanın her karış toprağı, vatandaşın kanıyla ıslanmadıkça, terk olunamaz. Onun için, küçük büyük her cüz-u tam (stratejik veya taktik görev için kurulmuş birlik), bulunduğu mevziden atılabilir; fakat küçük büyük her cüz-u tam, ilk durabildiği noktada, tekrar düşmana karşı cephe teşkil edip muharebeye devam eder. Yanındaki cüz-u tam çekilmeye mecbur olduğunu gören cüz-u tamlar, ona tabi olamaz. Bulunduğu mevzide nihayete kadar sebat ve mukavemete mecburdur.”*¹³³

27 Ağustos'ta, Yunan taarruzları tüm şiddetiyle devam etse de Türk birliklerinin savunması, taarruzları sonuçsuz bırakır. “Güzelce kale Muharebeleri” olarak adlandırılacak bu süreçte Yunan birliklerinin 48.000 kişilik bir kuvvetle 7 saat sürdürdükleri taarruz, 4. ve 23. Türk tümenlerinin ara hattına yoğunlaşmıştır. 4. Tümen emrindeki 42. Giresun Alayı hücumları püskürtse de zayıf. Bu durum karşısında imdatlarına Hüseyin Hüsnü Efendi'nin Tabur Komutanlığı yaptığı 47. Giresun Alayı yetişecek, ara hata 4. ve 24. tümenlerin ihtiyatı olarak yavaşıtılacaktır.¹³⁴

¹²⁹ Sakarya Meydan Muharebesi..., 2. Cilt, 5. Kısım, 2. Kitap, s. 49.

¹³⁰ Sakarya Meydan Muharebesi..., 2. Cilt, 5. Kısım, 2. Kitap, s. 58-61.

¹³¹ Sakarya Meydan Muharebesi..., 2. Cilt, 5. Kısım, 2. Kitap, s. 62-65.

¹³² Zeki Sarıhan, Kurtuluş Savaşı Günlüğü, Cilt 4, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1996, s. 11.

¹³³ Sakarya Meydan Muharebesi..., 2. Cilt, 5. Kısım, 2. Kitap, s. 65; Atatürk, Nutuk, Cilt II, s. 382. Sarıhan, Kurtuluş Savaşı Günlüğü, Cilt 4, s. 10.

¹³⁴ Sakarya Meydan Muharebesi..., 2. Cilt, 5. Kısım, 2. Kitap, s. 73; Selim Erdoğan, Sakarya: Türk Bitti Demeden Bitmez, Kronik Kitap, İstanbul 2020, s. 181.

Mustafa Kemal Paşa, bu son taktiği olan “*Sathı Müdaafaa*” harekât tarzının uygulanışını ve Sakarya Muharebesi’nin bu en kritik döneminde yaşananları şu şekilde anlatır:

“Meydan savaşı, yüz kilometrelik cephe üzerinde oluyordu. Sol kanadımız, Ankara’nın elli kilometre güneyine kadar çekilmişti. Ordunun yönü batıya iken güneye döndü. Arkası Ankara’ya doğru iken kuzeye verildi. Cephenin yönü değiştirilmiş oldu. Bunda hiç mahzur görmedik. Savunma hattımız kısım kısım kırılıyordu. Fakat kırılan her kısmın yerine en yakın bir mesafede derhal yeni bir savunma hattı kuruluyordu.”¹³⁵

Türk birlikleri, Başkomutan’ın emri gereği vatan toprağını adım adım savunur. Bu Yunan Ordusu’nu hem yıpratır hem de lojistik imkânlarından uzaklaştırır. Ankara’nın yolunun açılmadığı her geçen gün, Yunan Ordusu’nun düzenini bozar, askerde başarıya olan inancı azaltır.¹³⁶ Türk askeri, yeni devletin başkenti olacak Ankara’yı en iyi şekilde savunmaya çalışır ve başarılı olacaklarına dair inançlarını daima taze tutarlar. Yunanlılar çözmek için geldikleri Gordion düğümünde boğulur.¹³⁷ O gün Hüseyin Hüsnü Efendi’nin yirmi dört saat gözüne uyku girmez, giremez, kendisine düşen görevi en iyi şekilde yaparak askerini taarruza hazır tutar, taarruzlara katılır.

24. Tümen cephesinde taarruzlar çok şiddetlenir. Tümen Komutanı Ahmet Fuat (Bulca), Grup Komutanı İzzettin Bey’i arayarak “*Mevzilerin tümü ile düştüğünü, kıtaları da yeniden düzene sokma imkânının*” olmadığını söyler. Bu durum karşısında Haymana’daki 12. Grup’un, 1. Grup’u takviye etmek üzere hareket etmesi istenir; grup o gün hareket eder. Bu durumu, kendisinden bilgi istenen Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa da Başkomutan’a bildirir.¹³⁸ Cephe Komutanlığı’ndan 28 Ağustos’ta tüm gruplara gelen emir, “*Ordu, bulunduğu hattı kesin olarak savunacaktır.*” şeklindedir.¹³⁹ Bu kati emir, savunmanın mahiyetini belirler. Askerler gerekirse şehit olana kadar savaşıacak ama söz konusu hattın Yunan kuvvetleri tarafından aşılmasına izin vermeyecektir.

Bağımsız olan ve ihtiyaç durumuna göre cephe içinde yeri değiştirilen 47. Alay’a, tekrar 4. Tümen emrine girerek 25. Alay ve Meclis Muhafız Taburu ile birlikte Büyükgökgöz-Çalış yolunun geçtiği bölgeyi tutması emredilir. Muharebeler o kadar şiddetli ve kanlı geçer ki 4. Tümen’in hücum taburunda yalnız bir subay kalmıştır. Tümen emrindeki diğer 42. Giresun Alayı’nın komutanlığı yedek teğmene ve bölük emir ve komutası da bölük çavuşlarına kalır.¹⁴⁰ Alay Komutanı Hüseyin Avni Bey, topçu ateşi sırasında ağır yaralanarak Haymana Hastanesi’ne sevk edilir, tüm müdahalelere rağmen burada şehit olur.¹⁴¹

¹³⁵ Atatürk, *Nutuk*, c. II, s. 215.

¹³⁶ *Sakarya Meydan Muharebesi...*, 2. Cilt, 5. Kısım, 2. Kitap, s. 80.

¹³⁷ Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, Cilt 4, s. 13.

¹³⁸ *Sakarya Meydan Muharebesi...*, 2. Cilt, 5. Kısım, 2. Kitap, s. 85.

¹³⁹ *Sakarya Meydan Muharebesi...*, 2. Cilt, 5. Kısım, 2. Kitap, s. 80.

¹⁴⁰ *Sakarya Meydan Muharebesi...*, 2. Cilt, 5. Kısım, 2. Kitap, s. 92.

¹⁴¹ Erdoğan, *Sakarya*, s. 188-189; Çalışlar, *İstiklal Savaşı Hatıraları Sakarya...*, s. 41.

2. Yunan Kolordusu'nun, 1. Grup ve kendisine takviye olarak gelen 12. Grup birliklerine taarruzu hazin sonuçlara neden olur. Grup cephesi, 28 Ağustos'ta gelen takviye kıtalar ile ancak emniyet altına alınabilir. 29 Ağustos'ta, 47. Alay ve Meclis Muhafız Taburu cephe hattındadır.

Kroki 5: Sakarya Muharebesi 30-31 Ekim 1921 cephe hattı. Hüsnü Oğuz Aydemir Arşivi

Hüseyin Hüsnü Efendi, emri altındaki askerlere örnek olmak, onları yüreklendirmek ve vatan savunmasına en iyi şekilde dâhil etmek üzere Mangal Dağı'nda cephe hattına yürüyen askerine, “*Bu hat düşerse Haymana düşer, Haymana düşerse Ankara düşer. Bize bugün düşen son vazife vatanın, milletin namusu için bu toprağa düşmektir.*” der ve taburunun önünde hızlı adımlarla yürür. Yıllar sonra torunlarına, “*O gün Sakız'ı düşündüm. Anadolu'dan da belki birkaç birlik adaya çıkarılabilse idi keşke, o gün Yunan'a teslim olmak zorunda kalmazdık.*” ifadeleri ile serzenişte bulunur (Belge 34). Hüseyin Hüsnü Efendi, hâlihazırdaki savaşı yaşamaz sadece, aynı zamanda daha önce çektiği sıkıntıları da bu savaşla birlikte hatırlar.

30 ve 31 Ağustos günleri, Batı Cephesi'nde harekâtın esası, hatların düzeltilmesinden ibaret olur. Diğer taraftan, Yunanlılar da harekâtın başlangıcındaki hedeflerinden çok uzaktır. Çünkü Türk askeri çok iyi bir savunma yaparak Yunanlıların planlarını bozmuş ya da onları

farklı noktalarda yenilgiye uğratmıştır. Her iki taraf arasında cephe hattı artık belirginleşir. Cephe muharebelerin yoğunlaştığı yeni cephe ise artık Çal Dağı'dır.

3.4.5. Çal Dağı'nda Bir Destan

Sakarya Muharebesi'nde Yunan birlikleri, Türk cephesini kuzeyden kuşatma harekâtında başarısız olunca, 30 Ağustos'tan sonra Çal Dağı istikametinde taarruza geçer. Çal Dağı'nda bulunan 190. Alay ve cephe hattına sevk edilen birlikler (12. Grup Komutanı Albay Halid Bey komutasında kurulan Çal Dağı Cephe Komutanlığı), tüm gayretlerine rağmen, 2 Eylül'de Yunanlıların dağı işgal etmesine engel olamaz. Her ne kadar Çal Dağı'ndaki taarruzlar başarılı olsa da Yunan Küçük Asya Ordusu için yıpratıcı olacak, ordu taarruz kabiliyetini kaybedecektir.

Mustafa Kemal Paşa, AP Ajansı'na verdiği demeçte, *“Senelerce mücadeleye mecbur olsak bile Yunanlıları Anadolu'dan tard etmeye kesin olarak azmettik. Türkiye Türklerindir. Savaş pahalı iştir. Fakat elimizdeki silahları bıraktığımız zaman nasıl tamamen harap olacağımızı da biliyorum...”* derken aslında Türk milletinin bir ölüm kalım savaşı verdiğini de dünyaya ilan ediyordu.¹⁴² Hüseyin Hüsnü Efendi de bu vatan mücadelesine bir ömür adanarlardan biri olur. Atatürk'ün vatan savunması çerçevesinde oluşturduğu idealleri gerçekleştiren Hüseyin Hüsnü Efendi, Türk destanının yazılmasını sağlayan neferlerden biri olmuştur.

4 Eylül'e gelindiğinde Yunan Küçük Asya Ordusu'nun Komutanı Papulas, harekâtın devamından hiçbir fayda beklemediğini, *“Ankara'yı alma isteği felakete sebep olabilir. Bu felaket, bu zamana kadar elde edilen başarıların üzerinde de çok kötü etki yapar, siyasi durumun böyle bir hezimet göze almaya değer olup olmadığını bildirmenizi dilerim”* sözleri ile kabul eder, çekilmek ister.¹⁴³ Bunu sağlayan kişiler Mustafa Kemal'in emrindeki askerlerdir. Yunanlıların Büyük Yunanistan emellerini yok eden, ortadan kaldıran Hüseyin Hüsnü Efendi gibi nice kahraman vardır. Bu kahramanlar, vatanın savunmasını kendi canlarından daha aziz tutmuş ve tüm varlıklarını vatan yolunda harcamışlardır. Mustafa Kemal Paşa'nın planı başarılı olur, düşman *“Anadolu'nun harim-i ismetinde”* boğulmaya başlar. Bu da Türk Ordusu'nu savunmadan taarruz aşamasına geçirecektir. Yunan birliklerinin ilerleme kabiliyet ve morali bozulur, zafer ümidi kalmaz ki savaşın ve direnişin en önemli sonucu da budur. Bu durumu Yunan 2. Kolordu Komutanı Andreu da kabul ve itiraf eder:

*“Türklerin taktiği belli idi. Evvela bizi açılıp yayılmaya sevk ediyor, kayıplar verdiriyor ve müthiş cephe sarf ettirdikten sonra daha evvel hazırladığı mevzilere çekiliyordu.”*¹⁴⁴

3 – 6 Eylül günleri arasında bölgede önemli değişikliğe sebep olmayan taarruz ve karşı taarruzlar görülür. 6 Eylül 1921'de, 12. Grup, aldığı emir ile Yunan kuvvetlerine karşı Erif güneydoğusundan Çal Dağı genel istikametinde yapacağı karşı taarruz hazırlıklarını

¹⁴² Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, Cilt 4, s. 25.

¹⁴³ Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, Cilt 4, s. 28.

¹⁴⁴ *Sakarya Meydan Muharebesi...*, 2. Cilt, 5. Kısım, 2. Kitap, s. 124.

sürdürür. 7 Eylül'den itibaren taarruz avantajı Türk tarafına geçer. Hüseyin Hüsnü Efendi'nin 47. Alay'ı, bu sefer 12. Grup emrinde Çal Dağı'nın istirdadı harekâtına katılır.

3.4.6. Zafer: Yunan Birlikleri Çekiliyor

9 Eylül Cuma günü, Zafertepe'de Kazım Bey'in (Özalp) karargâhında, Türk komuta kademesi, ertesi gün yapılacak genel taarruzun kararını almak üzeredir.¹⁴⁵ Türk birliklerinin ağır baskısına dayanamayan Dua Tepe'deki 7. Yunan Tümeni, öğleye doğru çekilmeye başlar ve Dua Tepe, nihayet 14.50'de 15. Tümen'in 38. Alayı ve 1. Tümen'in bir kısım birlikleri tarafından yapılan kanlı süngü hücumları ile geri alınır.

Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa ve Cephe Komutanı İsmet Paşa, Dua Tepe'nin doğusundaki Tarassut Tepe'den (kolordu gözetleme yeri) büyük bir heyecan içinde muharebeleri izler. 15. Tümen'in Çal Dağı'na yaptığı taarruzu dürbünüyle izleyen Başkomutan, *"Şimdi göreceksiniz... Bu iş burada bitiyor. Kahraman çocuklarım benim..."* diyerek Sakarya Muharebesi'nin Türk'ün talihini değiştirdiğini ilan edecektir.¹⁴⁶ Mustafa Kemal'in kahraman çocuklarından biri olan Hüseyin Hüsnü Efendi, Sakarya'daki destanın öne çıkan kahramanlarından biri olur.

Artık ilerleme, taarruz vakti Türklerindir. 10 Eylül 1921 günü saat 08:00'den itibaren Türk genel karşı taarruzu başlar. 12. Grup, Çal Dağı istikametinde ilerler. Ancak düşmanın etkili savunmasından dolayı başarılı olamaz. Yunan topçularının yoğun ateşleri karşısında Çal Dağı kuzeydoğusundaki tepelere yerleşen 11. Tümen, bir taburu hariç eski mevzilerine dönmek zorunda kaldı.¹⁴⁷ O gün bütün cephe boyunca sadece Dua Tepe ele geçirilebilir. Bu, Türk milletinin Viyana'dan başlayan ve Ankara'ya 70 km kadar yaklaşan bir bölgeye kadar devam eden genel geri çekilmesinin durduğu, ileri hareketinin başladığı andır. Kısacası, bu an bir milattır.

O gün, Hüseyin Hüsnü Efendi de Sakız'ın hesabının sorulacağı günün yakın olduğunu hisseder. Türk Ordusu'nun taarruzu ve mütakiben başlayan takip harekâtı ise Hüseyin Hüsnü Efendi için yeni bir dönemin başlangıcını ifade etmektedir. Alayı ile birlikte Çal Dağı'na sel gibi ilerler. Birkaç gün önce onlarca arkadaşının şehit olduğu dağın, şimdi onların eline geçmesine az kalmıştır. O gün güneş Türk Ordusu'nun üzerine farklı doğar. Türk Ordusu, kararlılığı ve çabalarıyla durumu kendi lehlerine değiştirecektir.

10 Eylül gecesi, göğüs göğüse, boğaz boğaza çarpıştıkları işgalci, fırsat düşkün Yunanlıların "Ankara" hayalleri, Dua Tepe'de Türk iman ve azmi karşısında erir, Türk milletinin ayyıldızlı bayrağı bu tepeye dikilir. O gün, Yunan birliklerinin de çekilme harekâtı başlar. İhtiyaç olmayan birlik ve ağırlıklar Sakarya Nehri'nin batısına geçirilir.¹⁴⁸

¹⁴⁵ Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, Cilt 4, s. 39.

¹⁴⁶ *Sakarya Meydan Muharebesi...*, 2. Cilt, 5. Kısım, 2. Kitap, s. 132.

¹⁴⁷ *Sakarya Meydan Muharebesi...*, 2. Cilt, 5. Kısım, 2. Kitap, s. 252.

¹⁴⁸ Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, Cilt 4, s. 41.

Cephenin diğer kesimlerinde yaşanan gelişmelerin aksine Kartal Tepe bölgesinde durum değişmez. Dua Tepe'nin ele geçirilmesiyle birlikte, saat 13:00'ten itibaren 1. Tümen de taarruza katılır. Çetin ve şiddetli Yunan savunması karşısında Mürettep Kolordu birlikleri, Çekirdeksiz'in batısı – Dua Tepe'nin batısı – Ezineli – Kartal Tepe'nin kuzey yamaçları – Kara Tepe'nin doğusu – Eski Polatlı kuzeydoğusu hattına kadar ilerlerler.

11 Eylül 1921 gününün ilk saatlerine kadar devam eden taarruzlar sonunda 17. Tümen, Kartal Tepe'nin doğu eteklerine ulaşır. Saat 03.00'te, düşman, takviye ettikleri birlikleri ile Kartal Tepe ve Kara Tepe'ye karşı taarruza başlar. 17. Tümen, Kartal Tepe'deki düşmanın inatçı savunması ve karşı taarruzları neticesinde, 57. Tümen'in de hareketlerine uyarak saat 13.00'te, Üçpınar – Polatlı genel hattına çekilmek zorunda kalır. Saat 15.00'te 17. Tümen, Kara Tepe'ye taarruz eden 57. Tümen ile koordineli olarak yeniden Kartal Tepe'ye taarruza başlar. Taarruzlar karşısında Yunan birlikler eski mevzilerine çekilmek zorunda kalırlar.

12 Eylül 1921 günü, Yunan 7. ve 3. tümenlerinin çekilmeye devam etmeleri üzerine Mürettep Kolordu Komutanlığı, 1. Tümen'i Kartal Tepe'ye, 17. ve 23. tümenleri Kara Tepe – Eski Polatlı hattına taarruzla görevlendirilir. Kartal Tepe'ye taarruz eden 1. Tümen, tepeyi savunan 16. Yunan Alayı'nı çok çetin muharebeler sonucu Beştepeler istikametine geri çekilmek zorunda bırakır. Özellikle tümenin 5. ve 3. alaylarının inatla tekrarladıkları süngü hücumları sonucu, saat 20.10'da, Kartal Tepe düşmandan temizlenir.

Sakarya Muharebesi'nin 21. günü, Yunanlılar bütün önemli mevzilerini bırakarak nehrin batısına geçme çabasına düşer. Cephenin batı bölümlerinde Yunan siperleri boşaltılır. 12 Eylül sabahı, düşmanın çekilişinin görülmesi üzerine Çal Dağı'na bir keşif müfrezesi gönderilir, keşif sonucu Çal Dağı'nın boş olduğu anlaşılır. Yunanlıların çekilmeye başladığının öğrenilmesi üzerine Türk Ordusu'na, saldırılarını şiddetlendirmesi emredilir. Bu emir doğrultusunda 11. Tümen, öğleyin Çal Dağı'nı ele geçirir. Böylece kanlı çarpışmalarla elden çıkmış olan Çal Dağı bir muharebe olmadan Türk Ordusu'nun eline geçecektir.¹⁴⁹

Bu başarı sonucu İsmet ve Fevzi paşaların telgraf ile Meclis'e verdikleri öneri üzerine Meclis, 19 Eylül 1921 günü, akşam saat 19.00'da toplanır. Mustafa Kemal Paşa'ya “Gazi” ve “Müşir” (gazilik ve mareşal) rütbesini verir. Mustafa Kemal Paşa da Meclis'te yaptığı konuşmasında şu değerlendirmeleri yapacaktır:

*“...Kral Konstantin'in arzusu Ehl-i Sâlip (Haçlı) kahramanları arasına geçmek ve eski müstevli (sömürgeci) zalimleri taklit etmektir. Avrupa bu serserilikleri uzaktan seyretti. Fakat Efendiler, Cenâb-ı Hak bize yardım etti.”*¹⁵⁰

3.5. Kocaeli Grup Komutanlığı ve Hüseyin Hüsnü Efendi

Hüseyin Hüsnü Efendi'nin, 47. Alay ile Sakarya Muharebesi'nde gösterdiği başarılarından sonraki yeni birliği Kocaeli Grup Komutanlığı'dır. Albay Halid Bey komutasındaki grup, Büyük Taarruz'da Yunan birliklerinin ricat yollarını örterken çekilen kuvvetlerin takibi

¹⁴⁹ Kurtuluş Savaşı'nda Sakarya Meydan Muharebesi, Anıtlar ve Şehitlikleri, s. 56-60.

¹⁵⁰ Sarıhan, Kurtuluş Savaşı Günlüğü, Cilt 4, s. 52.

harekâtında da önemli vazifeler üstlenecektir. Sakarya Meydan Muharebesi, Türk askerinin büyük başarısı ile sonuçlanır. Yunan birlikleri, ilk önce Sakarya Nehri'nin batı tarafına çekilir; devam eden takip muharebeleri sonrası Gemlik'ten başlayarak Bilecik ve Eskişehir üzerinden Afyon'a inen ve oradan da Büyük Menderes Nehri boyunca batıya dönerek Ege'ye ulaşan 700 km genişliğindeki bir cephede savunma düzeni alır.

İlk defa, 24 Ocak 1921'de, İnönü'deki zaferden sonra kurulan, Komutanı Albay Halid (Karsıalan) Bey'in yaralanması ile dağılan Kocaeli Grubu, 13 Eylül 1921 tarihli emirle tekrar kurulur. Esasında 12. Grup, "Kocaeli Grubu" adını alacak ve komutasına da Grup Komutanı Albay Halid Bey tayin edilecektir. Grup, 17. Tümen ve Gölbaşı havalisinde bulunan 22. Süvari Alayı ve ihtiyaç duyulacak asayiş müfrezelerinden oluşur. Eskişehir yönünde çekilmekte olan Yunan birliklerinin takibi için 17. Tümen, 14 Eylül'de Eski Polatlı'dan batıya doğru hareket eder.¹⁵¹

Bu takip sırasında Albay Halid Bey'in, Sakarya Muharebesi'nde kahramanlıklarının birçok defa şahidi olduğu 47. Alay da grup emrine verilir. Burada şu belirtilmelidir ki takip hareketine alayın verilmesi ya da Grup Komutanınca tercih edilmesinde, alay efradının dinamik yapısının da etkisi olur. 1 Ekim 1921'de Mihaliççık'tan hareket eden alayın, planlanan tarih olan 4 Ekim 1921'den bir gün sonra yerine ulaşacağının anlaşılması üzerine, Eskişehir yakınındaki Pozaniç Yaylası'nda düşmana yapılacak taarruz 5 Ekim'e ertelenir. 17. Tümen emrine verilen 47. Alay ve Hüseyin Hüsnü Efendi'nin 6 Ekim'de kumandanlığına vekâleten atanacağı Grup Muhafız Bölüğü, tümen ihtiyatına ayrılır.¹⁵² Hüseyin Hüsnü Bey'in Kocaeli Grubu'na tayini ise 47. Alay'ın 17. Tümen emrine fiilen girdiği bu sırada olur. Hüseyin Hüsnü Efendi'nin Kocaeli Grubu'nun Muhafız Bölük Komutanlığına atanmasında, 47. Alay'ın 26 Ağustos'tan itibaren Sakarya Muharebesi'nde göstermiş olduğu gayret, fedakârlık ve azmin büyük etkisi olur. Hüseyin Hüsnü Efendi'nin Mangal Dağı'na taburu ile yürürken gösterdiği gayret ve askerini teşvik edişi, asker arasında dilden dile dolaşmıştır. O gün, Giresun'dan gelen Karadeniz uşaklarından oluşan 42. ve 47. alayların gayreti, cephe hattının düşmesini engeller. Onun ve emrindeki askerlerin direnişi ve mücadelesi, Türk Ordusu'nun iyi bir sonuç elde etmesini sağlamıştır.

3.5.1. Kocaeli Grup Muhafız Bölüğü

Hüseyin Hüsnü Efendi'nin belirttiği üzere, Batı Cephesi'nde başlanan yeni düzenleme çerçevesinde, Kocaeli Grubu'nun fiili emrine girdikten üç gün sonra, 6 Teşrin-i Evvel [1]337 [1921] tarihinde, "*Kocaeli Grup Muhafız Bölüğü Kumandanlığı'na tayin*" olur (Belge 28). On gün boyunca, Yunan birliklerine karşı müşterek bir harekât yapılır. 16 Ekim'de verilen yeni bir emirle Kocaeli Grubu, Kocaeli bölgesine hareket eder. Tandır mıntıkasında bulunan 17. Tümen, Batı Cephesi emrine alınınca 47. Alay da bu tümen emrine verilir.¹⁵³

¹⁵¹ Kazım Aras, *İstiklal Savaşında Kocaeli Bölgesindeki Harekât*, 102 Sayılı Askerî Tarih Mecmuası Tarih Kısmı, Sayı 43, 1 Eylül 1936, s. 104-106; Yücel Öztürk, "Bursa Civarı'nın İşgal ve Kurtuluş Sürecinde Askerî Harekatlar", *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)* Sayı 65, Mayıs 2019, s. 386.

¹⁵² Aras, *İstiklal Savaşında Kocaeli Bölgesindeki Harekât*, s. 152-153.

¹⁵³ Aras, *İstiklal Savaşında Kocaeli Bölgesindeki Harekât*, s. 174-175.

Kocaeli Grup Komutanlığı ile birlikte Geyve'ye hareket eden Hüseyin Hüsnü Efendi'nin, [1]338 [1922] Temmuz'una kadar yeni görevi, "Kocaeli Cephesi'nde ve gerek gerilerde eşkıya takibi" yapmaktır (Belge 28). Büyük Taarruz ile birlikte Gemlik'in alınması ve Yunanlıların Bandırma'ya kadar takibi harekâtına katılan Hüseyin Hüsnü Efendi'nin hayatının önemli bir kısmı bu bölgede geçer. Orhangazi ve Gemlik'in kurtarılmasında önemli vazifeler alır.

Silah arkadaşlarından Rasim Koçal hatıralarında değişik vesileler ile ondan bahseder. Koçal, "...15 Kasım 1921 günü, Halid Bey bize geldi. Yalova Müstakil (Bağımsız) Bölük Komutanı Kâzım Efendi de geldi... Halid Bey, bizim batı tarafımızdaki Gacık Tepesi ile Sugören Tepesi'ni gösterdi. Kazım Efendi'ye, '- Bu iki tepeye gideceksin. Rasim Efendi, burada kalacak.' dediğini belirttikten sonra '- Yarın, buraya 19. Hücum Taburu gelecek. Mangır Tepe ile Damlalıkaya Tepesi'ni ona teslim edeceksin. Sen de müfrezelenle, Yalova Müstakil Bölüğü'nün 2. Takımını oluşturacaksın. Kocaeli'nde son milli müfreze sizdiniz. Şu andan itibaren resmi asker oldunuz, dedi ve atına binip gitti.' ifadelerine ek olarak iki gün sonra gelen birliğin, Kocaeli Grup Komutanlığı'ndan Hüseyin Hüsnü Efendi komutasındaki 19. Hücum Taburu olduğunu belirtir. Pek tabii, burada, hatıranın, sahibi tarafından çok sonra yazılmış olma gerçeği çerçevesinde, Hüseyin Hüsnü Efendi'nin de bu vazifeyi vekâleten yapmış olma ihtimalini de belirtmekte fayda vardır.¹⁵⁴

Rasim Koçal'ın başka bir anısı ise 1922 Ağustos'unda geçer. Koçal, 19. Hücum Tabur Komutanı Hüseyin Hüsnü Efendi'nin "Asker verilen eti yiyemiyor. Nedir bu bolluk?" şeklindeki sorusuna Cephe Komutanının, kahkaha ile bunun neticesinin yakın günlerde çıkacağı cevabını verdiğini nakleder.¹⁵⁵ Evet, askere çok iyi bakılmaktadır. Türk Ordusu birkaç yıl öncesine nazaran daha teşkilatlı bir yapıdadır. Vatanını son bir taarruz ile kurtarma çalışmaları içindedir.

Hatıratında Rasim Koçal, düşmanın esir edildikten sonra Bursa'da iken şahidi olduğu bir olayı, "Tabura gittim. Yüzbaşı (Hüseyin) Hüsnü Bey ile altı ay Yalova Cephesi'nde yan yana bulunmuş ve her gün beraber olmuştum." diyerek anlatır. Askere karşı biraz sert davranması karşısında Hüsnü Bey'i, "Hüsnü Bey sen böyle değildin tabur kumandanı olunca mı değiştin. Sinirlerine hâkim ol" diye uyarır.¹⁵⁶ Bu da aldığı görevin yarattığı gerginlikten kaynaklanır.

3.5.2. Hüseyin Hüsnü Efendi Evleniyor

Hüseyin Hüsnü Efendi, bu görevi sırasında, Girit muhacirlerinden Adapazarı Semerciler Mahallesi'nde mukim Hüseyin Hilmi (Dülek) Bey'in kızı Hadice Melek Hanım ile 22 Şubat [1]338 [17 Mart 1922] tarihinde evlenir. Artık yaşamı değişir, farklı sorumluluklar almaya başlar (Belge 9).

¹⁵⁴ Rasim Koçal, *Kocaeli Burhaniye Kuvayı Milliye Komutanı Rasim Koçal'ın Milli Mücadele Anıları*, Bursa 2011, s. 33; Ahmet Akyol, *Bir Kahramanlık Destanı Bağımsız Yalova Bölüğü*, Diner Ofset, İstanbul 2005, s. 29-30.

¹⁵⁵ Koçal, *Kocaeli Burhaniye Kuvayı Milliye...* 2011, s. 34; Akyol, *Bağımsız Yalova Bölüğü*, s. 31.

¹⁵⁶ Koçal, *Kocaeli Burhaniye Kuvayı Milliye...* s. 50.

Adapazarı Mahkeme-i Şerriyesi'ne Mahsus İzinnamedir.

Mehr-i Müeccel

Mehr-i Muaccel

20000

Yirmi bin kuruş evrak-ı nakdiyedir.

Adapazarı'nın Semerciler Mahallesi imamı efendi inha olunur ki,

Mahallenizde sakin Hadice Melek Hanım binti Hüseyin Hilmi Efendi nam bîkr-i balığa-i âkilenin tenkiline mani-i şer'î ve nizamî yok ise talibi olan Kastamonulu Yüzbaşı Hüseyin Hüsnü Bey bin Sadık Efendi nam kimesne velisi izni ve tarafeynin rızaları tesmiye-i mehr ile mahzar-ı şühudda akd-i nikâh eylesiniz ve's-selam.

Fî 26 Cemaziyelahir 340 / 22 Şubat 338 [17 Mart 1920]

Kadı-i Adapazarı

Zevc Vekili: Adapazarı'nın Nahşiler Mahallesinden Hasan Efendi [ibn-i] Hamdi Hüseyin Avni Efendi

Şahidi: Adapazarı'nın Cami-i Cedid-i Sani Mahallesi'nden Hasan Efendi ibn-i Kâmil

Şahidi: Kandıra'nın (...) zade Rıfat Bey

Zevce Vekili: Giridli Ali Efendi [ibn-i] Hamdusi? Osman Efendi

Şahidi: Adapazarı'nın Semerciler Mahallesi'nden (...) Mehmet Efendi

Şahidi: Semerciler Mahallesinden Serrâç Sadık Efendi bin Mehmed

Tohmiler Mahallesi'nde sakin Hâce İbrahim Efendi

Belge 9: Yüzbaşı Hüseyin Hüsnü Efendi'nin Evlilik İzinnamesi.

3.5.3. Mustafa Kemal Paşa'nın Kocaeli Grubu'nu Ziyareti

Kocaeli bölgesinde, eşkıyalığı önlemek ve düzenin temini için gayret ederken bir taraftan da yaklaşmakta olan Büyük Taarruz'un hazırlıklarına devam eder. Sakarya Muharebesi'nden sonra tüm memlekette adı konulmamış bir seferberlik vardır. Bu süreçte, Mustafa Kemal Paşa, Kocaeli Grubu'nu denetlemek üzere bölgeye gidecektir. Bu vesileyle Fransız yazar Claude Farrere ile İzmit'te görüşecek, dönerken de annesi Zübeyde Hanım'ı beraberinde Ankara'ya götürecektir.

Mustafa Kemal Paşa, 15 Haziran 1922 günü Adapazarı ve İzmit yönüne Ankara'dan hareket eder. Aynı gün akşam karanlığında, Geyve'ye varır. Yanlarında, kendisini karşılamaya Göynük'e kadar gelen Grup Komutanı Halid Bey de vardır. Akşam yemeğinden önce Halid Bey, grubun komuta heyetini takdim eder.¹⁵⁷ Hüseyin Hüsnü Efendi de Sakarya Muharebesi sırasında sık sık ismini duyduğu Paşa'yı, ilk defa yakından görecektir. Akşam yemeği sırasında Başkomutan'dan, Yıldırım Orduları Grubu Komutanlığı dönemindeki hatıralarını dinler. Mustafa Kemal Paşa, Nablus Meydan Muharebesi'nin kaybedilmesinden sonra 7. Ordu'yu Filistin'den Anadolu'nun kapılarını savunması için Halep'in kuzeyine nasıl çektiğini teferruatı ile anlatır. Aslında o akşam, ordunun yeni bir taarruz aşamasında olduğunu hissedenlerden biri de Halid Bey'dir.

Mustafa Kemal Paşa, ertesi gün annesi ile buluşmak üzere Adapazarı'na geçer. Bu ziyaretinden sonra Fransız yazar Claude Farrere ile görüşmek için İzmit'e gider. Görüşmeden sonra, 19 Haziran'da Adapazarı'na intikal eder. Mustafa Kemal Paşa, 21 Haziran 1922 Perşembe öğleden sonra saat 04.00'te, buradan Geyve'ye dönecektir. Askerî tören ile karşılanan Mustafa Kemal Paşa, 22 Haziran'da Grup Komutanı Halid Bey ile birlikte cephede bulunan birlikleri denetler, birliklerin yapmış olduğu bir tatbikatı da takip eder.¹⁵⁸ O gün, bu denetimler sırasında onunla birlikte kıtaları selamlayanlardan biri de Grup Muhafız Bölüğü Komutanı Yüzbaşı Hüseyin Hüsnü Efendi'dir (Fotoğraf 16). Mustafa Kemal ile yolları farklı zamanlarda kesişir, Başkomutan'la silah arkadaşıdır. Bu ise torunlarına anlatacağı hayatının en onurlu gerçeğidir.

3.6. Büyük Taarruz ve Kocaeli Grubu

Sakarya Zaferi'nden hemen sonra Türk Genelkurmayı, mağlup olan düşmana toparlanma imkânı vermeden taarruz etme fikrindedir. Bu amaçla, Ekim 1921'de "Sad Taarruz Harekâtı" adlı bir plan geliştirilse de yağmurun yağması, fiziki şartların elverişsizliği ve ordunun yeterince hazır olmamasından dolayı bu düşünceden vazgeçilecektir.¹⁵⁹ Sakarya Muharebesi, Yunanlılar açısından büyük bir hüsrana biter; kazanılan zafer ile moral ve psikolojik üstünlük Türk Ordusu'na geçmiştir. İngiltere'nin yürüttüğü oyalama politikalarının bir

¹⁵⁷ Sabahattin Özel, *Kocaeli ve Sakarya illerinde Milli Mücadele (1919-1922)*, İstanbul 1987, s. 172.

¹⁵⁸ İbrahim Özkan, *Deli Halid Paşa: Unutulan Yıllar; Unutulan Kahraman*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2016, s. 337-338; Sabahattin Özel, "Büyük Taarruz Öncesinde Adapazarı-İzmit Gezisi (12-24 Haziran 1922)" *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Yıl 2004, Cilt 0, Sayı 5, s. 168.

¹⁵⁹ Türk İstiklâl Savaşı tarihinde "Sad Harekâtı" diye adlandırılan bu plân üzerinde komutanlar arasında fikir birliğine varılamamıştır. *Türk İstiklâl Harbi, Batı Cephesi*, II. Cilt, 6. Kısım, 1. Kitap, Ankara 1995, s. 51.

parçası olan sulh söylemleri de samimiyetten çok uzaktır. Dâhiliye Vekili Fethi (Okyar) Bey'in Avrupa ziyareti, İngiltere'nin bu konudaki tutumunu açıkça ortaya koyar. Anadolu'nun kurtuluşunun tek yolu Sakarya'da yarım kalan zaferin ikmalidir. Başkomutan, taarruz düşüncesini, ilk defa İzmit-Adapazarı seyahati sırasında Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa, Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa ve Millî Savunma Bakanı Kazım (Özalp) Paşa'ya açar. Sarıköy Tren İstasyonu'ndaki toplantıda taarruz hazırlıklarının hızlı bir şekilde tamamlanması ve taarruzun ağustos ayında yapılması kararlaştırılır.¹⁶⁰

Başkomutan, Ankara'da Meclis'e ve Hükümet'e taarruz haberini verdikten iki gün sonra, 6 Ağustos'ta, Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa da ordulara taarruza hazırlık emrini verir. Taarruz planı basittir: Düşmanın sağ kanadına büyük kuvvetler toplanarak güneyden kuzeye doğru taarruz edilecek, böylece düşmanın çekilme istikameti kesilecek ve bir meydan muharebesi ile düşman imha edilecektir.¹⁶¹

Fotoğraf 16: Atatürk'ün askerî kıtayı denetlediği heyette Hüseyin Hüsnü Efendi (arkada).
Hüsnü Oğuz Aydemir Arşivi.

¹⁶⁰ Gazi Mustafa Kemal Paşa, "İzmit-Adapazarı istikametinde bir seyahat vesilesiyle" 16 Haziran 1922'de yola çıkmıştı. Yukarıda bahsettiğimiz Sarıköy İstasyonu'ndaki buluşma işte bu seyahate çıkmadan önce yapılmıştır. Atatürk, *Nutuk*, c. II, s. 268.

¹⁶¹ İnönü, c. II, s. 283.

Plan gereğince, Yunan Ordusu'nun Afyon'dan batı istikametine uzanan ve cephesi güneye bakan sağ kanadının en uygun yerinden bir yarma harekâtı yapılacaktır. Bunun için bu bölgeye düşman birliklerinden dört katı kuvvet toplanır.¹⁶²

Taarruz öncesinde hazırlıklar büyük gizlilik içinde yürütülür. Sakarya Muharebesi'nden bir yıl sonra, 26 Ağustos 1922 sabah güneş doğmadan başlayan taarruz, güneyde Afyon kesiminden hızla gelişir, Yunanlılar ve Batılı gözlemcilerin aşılamaz olarak kabul ettiği Milne Hattı taarruzun ilk günü yarılr. Yunanlılar oluşan paniğin de etkisiyle düzensiz bir şekilde geri çekilmeye başlar. 27, 28, 29 Ağustos günleri yapılan muharebelerde ve son olarak 30 Ağustos Başkomutanlık Meydan Muharebesi'nde yenilen düşman, süratle geri çekilir. Şimdi asıl mesele, düşmanın toparlanmasına fırsat verilmemesidir. Bu nedenle Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, 1 Eylül 1922'de, "*Ordular! İlk hedefiniz Akdeniz'dir. İleri!*" emrini verir.

2 Eylül'de, Yunan Küçük Asya Ordusu Başkomutanı General Trikopis, Uşak civarında esir alınır.¹⁶³ Cephe hattının güneyinde düzensiz bir şekilde geri çekilen Yunan birliklerine Türkler tarafından seri ve hızlı bir şekilde yapılan takip harekâtı, Yunanlıların hiçbir yerde yeniden savunma cephesi kurmasına fırsat vermeyecektir.

3.6.1. Kocaeli Grubu'nun Takip Harekâtı

6 Ağustos 1922'de, İsmet Paşa'nın taarruz emrine göre, Türk Batı Cephesi birlikleri, asıl kuvvetleriyle taarruz ederek düşmanı imha ederken Kocaeli Grup Komutanlığı'nın vazifesi, cephesindeki 11. Yunan Tümeni'nin muhtemel hareketine engel olmaktır.¹⁶⁴ Bu nedenle, Kocaeli Grup Komutanlığı, Büyük Taarruz sırasında kesin muharebeden de kaçınır.

12 Ağustos 1922'de, Mürettep Süvari Tümeni, 2. Ordu Komutanlığı emrine verilir. Kocaeli Grubu karargâhı Geyve'dedir. Birlikler ise Armutlu – İznik – Vezirhan – Gölpazar – Akçasu arasındaki bölgede gözetlemede ve savunmadadır. Kocaeli Grubu'nda, kuruluşunda iki alaylı 18. Piyade Tümeni, iki alaylı mürettep süvari tümeni ile üç bağımsız tabur, Bağımsız Yalova Bölüğü, iki akıncı bölüğü, karargâh muhafız piyade ve süvari takımlar bulunur.¹⁶⁵

Kocaeli Grubu karargâhı ve bağlı birlikleri Geyve İstasyonu'nda, Bağımsız İzmit Taburu İzmit'te buluşur.¹⁶⁶ Hüseyin Hüsnü Efendi, "*6 Teşrin-i Evvel sene [1]337'den [1921] Temmuz [1]337[8] [1922] tarihine kadar Kocaeli Grup Muhafız Bölüğü Kumandanlığı*" vazifesinde iken bu bölük, "*Temmuz [1]338'de [1922] lağv edilerek İzmit Müstakil Taburu*" ismini alır. Hüseyin Hüsnü Efendi'nin görev yeri yeniden değişir. Hüseyin Hüsnü Efendi, bu yeni görevini ve Büyük Taarruz'daki görevini, "*Umumî Taarruzda fî 26 Ağustos sene*

¹⁶² *Türk İstiklal Harbi: Batı Cephesi: Büyük Taarruz*, 2. Cilt, 6. Kısım, 2. Kitap, Genelkurmay Başkanlığı, Ankara 1995, s. 19.

¹⁶³ İnönü, c. II, s. 292.

¹⁶⁴ *Büyük Taarruz*, 2. Cilt, 6. Kısım, 2. Kitap, s. 19-22.

¹⁶⁵ *Büyük Taarruz*, 2. Cilt, 6. Kısım, 2. Kitap, s. 23.

¹⁶⁶ *Türk İstiklal Harbi: Batı Cephesi: Büyük Taarruzda Takip Harekâtı*, 2. Cilt, 6. Kısım, 3. Kitap, Genelkurmay Başkanlığı, Ankara 1994, s. 8.

[1]338 [1922] tarihinde İzmit Müstakil Taburu Kumandanlığını deruhde ederek İznik ve Gemlik Cephesi'nden taarruza iştirak" ettim şeklinde tanımlar. "Gemlik, Mudanya, Bandırma, Erdek'de cereyan eden muharebelere" katılır (Belge 28).

Afyon ve çevresinde, Yunanlıların hızlı ricati üzerine kuzeyde, Eskişehir-Bursa kesiminde bulunan, henüz yıpranmamış 3. Yunan Kolordusu da çekilmeye başlar. Bu Yunan Kolordusu'nu, 2. Ordu'ya bağlı Albay Şükrü Naili (Korgeneral Şükrü Naili Gökberk) Bey komutasında 3. Türk Kolordusu takip eder.¹⁶⁷

31 Ağustos'ta, Batı Cephesi Komutanlığı, "perişan ve mağlup durumdaki" Yunan Ordusu'nun İzmir istikametinde hızla çekilerek Milne Hattı'nı tutabileceklerini belirttikten sonra, grupça tasarlanan harekâtın yalnızca Orhangazi'ye hâkim olmaması gerektiği, Bursa havalisinde düşmanın üstün olması durumunda ise Bursa-İzmir arasındaki yolların kesilmesi emrini Kocaeli Grup Komutanlığı'na verir. Emirde, orduların 15 gün içinde İzmir'e varmasının hedeflendiği de ilave edilir.¹⁶⁸

Böylece, Eskişehir ve Bursa civarındaki Yunan birliklerinin geri çekilerek Milne Hattı'nı kurma imkânını bulması engellenecektir.¹⁶⁹ Esasında, bu emirden önce 29-30 Ağustos gecesi Kocaeli Grubu, Bursa üzerine yürüyüşe başlar.¹⁷⁰ Kocaeli Grup karargâhı, İznik'in kuzeyindeki Hisardere'ye ulaşır, 31 Ağustos 1922 sabaha karşı Orhaniye bölgesine varır.¹⁷¹ Albay Halid Bey, Batı Cephesi Komutanlığı'ndan aldığı emir üzerine birliklerini düzenlemeye başlar. Taarruzdan önceki harekât tarzı, birlikleri ile düşmanı oyalamak ve bulunduğu yerde tespit etmektir.¹⁷²

3.6.2. Gemlik'in Kurtuluşu

Batı Cephesi Komutanlığı'ndan düşmanın bulunduğu yerde tutulması emrini alan Halid Bey, karargâhını Gacık köyüne intikal ettirir. Birlikleri de Kirazlı-Elmalı-Gacık köyleri civarına konuşlanır. Beşpınar Tepe'den, Yunan birliklerinin Gemlik Körfezi ile İznik Gölü arasındaki hattı tahkim ettiklerini gözetler. Aldığı emir, bu hattı yarmak ve Bursa bölgesinde bulunan 3. Yunan Kolordusu'nun arkasına sızarak düşmanın düzenli olarak geri çekilmesine engel olmaktır. Kocaeli Grubu, Bağımsız İzmit Taburu, Bağımsız Yalova Bölüğü, 18. ve 19. hücum taburları olacak şekilde batıdan doğuya konumlanır. Grup Komutanı, 3 Eylül'de yaptığı incelemede, cephesinin doğu kısmındaki (19. Hücum Taburu) arazinin çok açık olduğu, bu nedenle batıdan taarruzun daha uygun olduğu kanaatine varır. 4 Eylül sabahı, ağırlık merkezi Kurtköy'ün güneyindeki 838 rakımlı Elmalı Dağ, 966 rakımlı Fındıklıtepe ve Gemlik istikametinde yapılacak taarruz ile Gemlik ele geçirilecektir. 3 Eylül'de, Bağımsız

¹⁶⁷ Öztürk, "Bursa Civarı'nın İşgal...", s. 388; Şükrü Naili (Gökberk) Paşa, "Bursa'nın İstirdadına Aid Hatırat", 1927 Bursa Vilayet Salnamesi, Bursa 1927, s. 56.

¹⁶⁸ Takip Harekâtı, 2. Cilt, 6. Kısım, 3. Kitap, s. 32; Öztürk, "Bursa Civarı'nın İşgal...", s. 388.

¹⁶⁹ Öztürk, "Bursa Civarı'nın İşgal...", s. 389.

¹⁷⁰ Öztürk, "Bursa Civarı'nın İşgal...", s. 387.

¹⁷¹ Takip Harekâtı, 2. Cilt, 6. Kısım, 3. Kitap, s. 31; Öztürk, "Bursa Civarı'nın İşgal...", s. 389.

¹⁷² Takip Harekâtı, 2. Cilt, 6. Kısım, 3. Kitap, s. 212; Öztürk, "Bursa Civarı'nın İşgal...", s. 389.

İzmit Taburu *Soğucak-Kurtköy-Bespınartepesi* yoluyla 869 rakımlı *Samanlı Dağı* 'na ulaşarak taarruz hazırlıklarına başlar.¹⁷³

4 Eylül'de taarruz hazırlıkları tamamlanmıştır. Bağımsız İzmit Taburu, başladığı taarruzda kısmi de olsa ilerleme sağlar, Şahin Tepe'yi ele geçirir. Yunanlıların savunmayı takviye için Trakya'dan vapurla getirdiği 55. Yunan Alayı da Gemlik'e çıkarılır, Büyükbeyli kuzey sırtları - Papazutçu - Küçükumla hattını tutar, bölgedeki diğer Yunan birliklerinin de emir komutasını alır.¹⁷⁴

¹⁷³ Özkan, *Deli Halid Paşa*, s. 295-296; Yücel Öztürk, "Bursa Civarı'nın İşgal ve Kurtuluş Sürecinde Askerî Harekatlar", *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)* Sayı 65, Mayıs 2019, s. 390.

¹⁷⁴ Akyol, *Bağımsız Yalova Bölüğü*, s. 44, *Takip Harekâtı*, 2. Cilt, 6. Kısım, 3. Kitap, s. 224.

Fotoğraf 17: Yüzbaşı Hüseyin Hüsnü Aydemir. *Hüsnü Oğuz Aydemir Arşivi.*

5 Eylül'de devam eden taarruzda, Bağımsız İzmit Taburu, Şahin Tepe'de Yunan direnişi ile karşılaşır. Yunanlıların denizden ve karadan açtığı topçu ateşleriyle desteklenen karşı taarruzlar karşısında, Bağımsız İzmit Taburu ve 18. Hücum Taburu, 882 rakımlı Şahin Tepe'nin gerisine, 867 rakımlı tepeye çekilir.¹⁷⁵ Gemlik Körfezi'ndeki Yunan savaş gemilerinin yan ateşi Şahin Tepe'nin alınmasını geciktirecektir.¹⁷⁶

6 Eylül günü, tüm Kocaeli Grubu'nda taarruz hazırlığı yapılır. 18. Hücum Taburu, Bağımsız Yalova Bölüğü, Fındıklı Tepe güney yamaçlarında ve 15. Piyade Alayı birlikleri Fındıklı köyü güneyindedir. Bu arada, Yunan birlikleri Albay Jiras komutasında 100 kadar kamyon ile takviye edilir.¹⁷⁷

7 Eylül saat 14.00'te Türk taarruzu başlar. 19. Hücum Taburu, Hamzalıköy Orhangazi istikametinde; Mürettep Müfreze, Kaleönü Tepe'sinde başarılı olduktan sonra Fındık Tepe'de savunmada olan Yalova Bağımsız Bölüğü'ne yanaşıp Bağımsız İzmit Taburu'nun da iştiraki ile 882 rakımlı iki gün önce geri çekilmek zorunda kaldığı Şahin Tepe'nin ele geçirilmesi emrini alır.¹⁷⁸

Başlayan taarruzda, Yunan birinci savunma hatları ele geçirilse de geçen bu sürede, savunma hatlarının tahkim edilmesinden dolayı istenen netice alınamaz, birlikler Hamzaköy'e çekilir.¹⁷⁹ Ertesi gün, dinlenilerek geçirilir.¹⁸⁰ Bağımsız İzmit Taburu, bulunduğu yerde bir harekâta katılmaz.

Diğer taraftan Kocaeli Grubu, Batı Cephesi Komutanlığı'nca, saat 23.00'te verilen emirle, Eskişehir bölgesinde çekilmekte olan Yunan birliklerini takip eden Şükrü Naili Paşa komutasındaki 3. Kolordu komutasına verilir, emir ancak 7 Eylül saat 09.00'da kolorduya ulaşır.¹⁸¹

8/9 Eylül'de, İnegöl'e ulaşan 3. Kolordu Komutanı, gelen raporları değerlendirdikten sonra, Kocaeli Grubu'na, düşman yeni tahkimata yerleşmeden gece baskınları ile şiddetli taarruz etmesi emrini verir. Diğer taraftan, Türk Ordusu takip harekâtı sonrası, 9 Eylül'de İzmir'e ulaşmış, şehri kurtarmıştır. Bu durumda Başkomutan, Genelkurmay Başkanı ve Batı Cephesi Komutanı, mevcut durumu inceleyerek 3. Kolordu'dan, Bursa'nın da 10 Eylül'de düşmandan kurtarılmasını ister. Kocaeli Grubu Komutanı Albay Halid'e de Gemlik–Mudanya sahil şeridinin kesilmesi emri verilir.¹⁸²

¹⁷⁵ Akyol, *Bağımsız Yalova Bölüğü*, s. 45-46.

¹⁷⁶ Akyol, *Bağımsız Yalova Bölüğü*, s. 43; *Takip Harekâtı*, 2. Cilt, 6. Kısım, 3. Kitap, s. 227.

¹⁷⁷ Akyol, *Bağımsız Yalova Bölüğü*, s. 48.

¹⁷⁸ *Takip Harekâtı*, 2. Cilt, 6. Kısım, 3. Kitap, s. 229.

¹⁷⁹ Öztürk, "Bursa Civarı'nın İşgal ve Kurtuluş Sürecinde", s. 393.

¹⁸⁰ Öztürk, "Bursa Civarı'nın İşgal...", s. 393; Akyol, *Bağımsız Yalova Bölüğü*, s. 50.

¹⁸¹ Akyol, *Bağımsız Yalova Bölüğü*, s. 49.

¹⁸² Öztürk, "Bursa Civarı'nın İşgal...", s. 394.

Halid Bey, aldığı bu emir sonrasında Mürettep Müfreze birliklerini, “Sağ ve Sol Kol” şeklinde iki gruba ayıracaktır. Sağ kolun emir ve komutası 15. Piyade Alay Komutanı Yarbay Hüseyin Hüsnü (Uzel) Bey’e,¹⁸³ Sol Kol’un emir ve komutası Binbaşı Mustafa’ya verir. Samanlı Dağı’nda bulunan Yüzbaşı Hüseyin Hüsnü Efendi’nin Bağımsız İzmit Taburu, Sağ Kol Grubu’ndadır. Yeni taarruz günü ise 10 Eylül’dür: “... *Sağ Kol’un 882 rakımlı Şahin Tepe’yi ele geçirip, Orhan Gazi-Gemlik şosesini kesmesini, sol kolun ise Orhangazi’yi ele*” geçirmesini ister.¹⁸⁴

Fındık Tepe güneyinden sabah 09.00’da başlayan taarruzda, 15. Piyade Alayı’nın 1. Taburu kuvvetli bir mukavemet ile karşılaşsa da Bağımsız Yalova Bölüğü ile Bağımsız İzmit Taburu’ndan bir bölük Şahin Tepe’ye taarruza geçer. Öğlene kadar Şahin Tepe ele geçirilir, Yunan kuvvetleri Büyükbeyli’ye atılır. Sol taarruz kolu da saat 11.00’de Orhangazi’yi ele geçirir.¹⁸⁵

Grup Komutanı Halid Bey, ilk hedefler ele geçtikten sonra saat 12.00’de Sağ taarruz kolunun, ilerleyerek Gemlik’i ele geçirdikten sonra Küçükbeyli (Cihatlı) Umurbey üzerinden Engüçürük güneyindeki Bursa şosesine hâkim 250 rakımlı tepeye ilerlemesini ister. Sol taarruz kolu da Katırlı doğusunda taarruza devam edecektir.¹⁸⁶

Gemlik’in ele geçirilmesinin önündeki engel olan 743 rakımlı Papazutçu Tepesi henüz ele geçirilmemiştir. Şahin Tepe’nin düştüğü haberi Gemlik’e ulaştığında şehirde büyük bir panik başlar; şehri terk etmek isteyenler iskelede toplanır. Son iki yıldır, Anadolu insanına olmadık mezalimi reva görenler, şimdi hesap verme endişesi ile bir an önce gemilerden birine binme telaşındadır.¹⁸⁷ Bunlar, Yunan kuvvetlerine yardım eden iç düşmanlardır. Böyle bir durum karşısında akıbetlerinin kötü olacağını düşünerek ülkeyi terk etmek isterler.

Akşam saat 17.00’de, Mürettep Müfreze Komutanı, Yüzbaşı Hüseyin Hüsnü Efendi’nin taburu ile Bağımsız Yalova Bölüğü’nün, Papazutçu (Soğucak) Tepesi’ni ele geçirmesini ve Gemlik üzerinden Engüçürük’e yürümesini emreder. Hüseyin Hüsnü Efendi’nin taburu, dört defa tekrarlanacak şiddetli gece hücumları ile Papazutçu Tepesi’ni ele geçirip Gemlik’e girdiğinde vakit gece yarısıdır.¹⁸⁸ Çok yoğun mücadelelere sahne olmuştur bu bölge. Tepeyi savunan Yunan komutan Albay Jiras’ın müfrezesinin çok azı Gemlik’te gemilere binebilir. Hüseyin Hüsnü Efendi komutasındaki birlik, Yunanlıları perişan etmiştir. Binemeyenler (16., 47. ve 57. Yunan alayları), Gündoğdu Tepe doğu sırtları mevzilerine, sabah 6.00’ya kadar çekilir. Bununla birlikte Yunan birlikleri, sahilden Mudanya’ya doğru çekilmeye de başlar.¹⁸⁹ Artık üstünlük, kesin olarak Türk kuvvetlerindedir.

¹⁸³ *Türk İstiklal Harbi’ne Katılan Alay ve Tugay Komutanlarının Biyografileri*, Cilt II, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2010, s. 38.

¹⁸⁴ Öztürk, “Bursa Civarı’nın İşgal...”, s. 396.

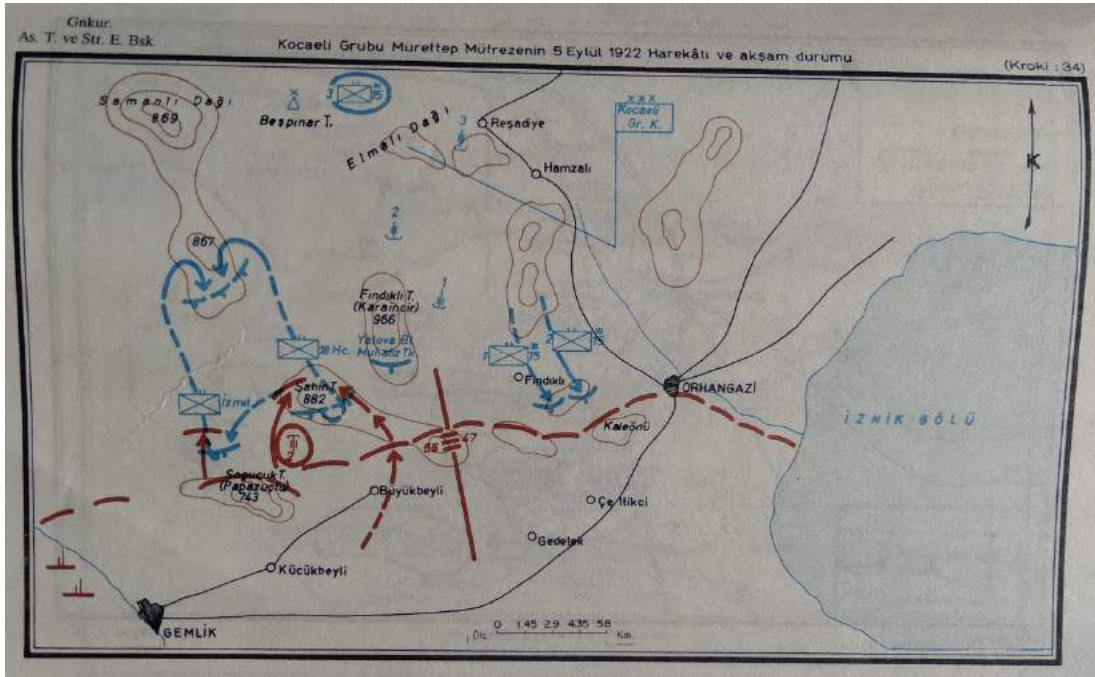
¹⁸⁵ Akyol, *Bağımsız Yalova Bölüğü*, s. 53-54; *Bursa Salnamesi*, s. 59-60; Öztürk, “Bursa Civarı’nın İşgal...”, s. 397.

¹⁸⁶ Akyol, *Bağımsız Yalova Bölüğü*, s. 54; Öztürk, “Bursa Civarı’nın İşgal...”, s. 397.

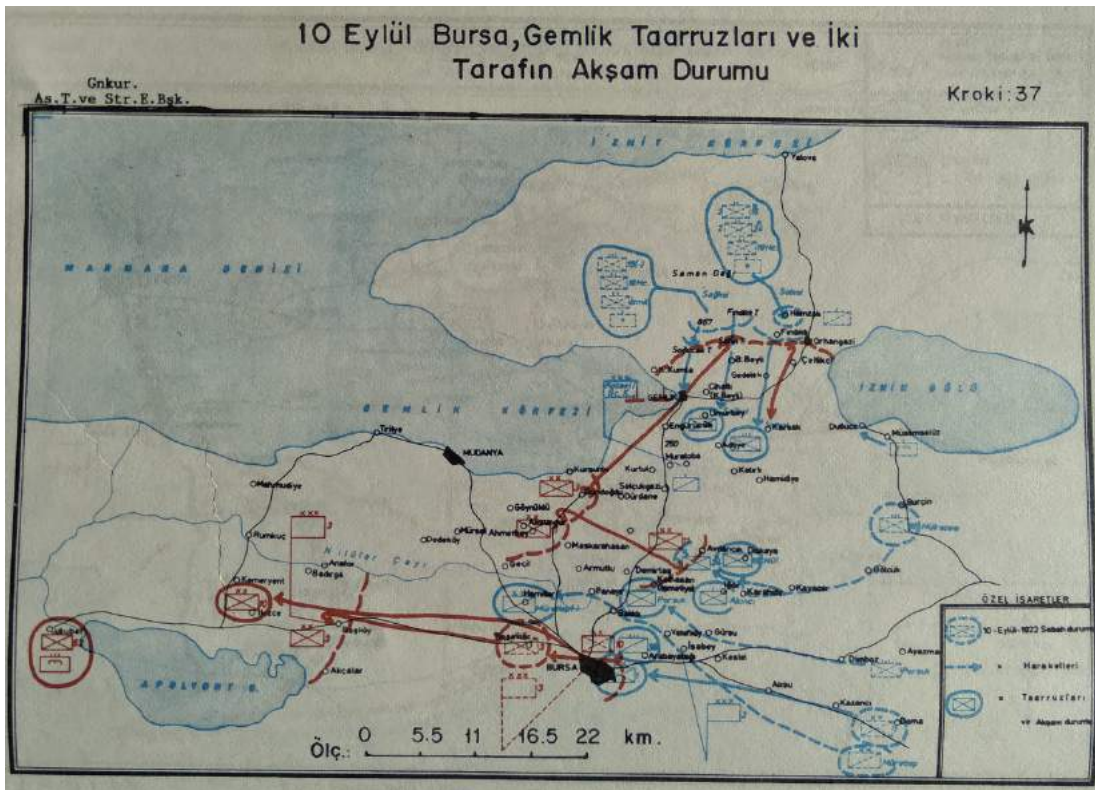
¹⁸⁷ Akyol, *Bağımsız Yalova Bölüğü*, s. 54-55.

¹⁸⁸ Öztürk, “Bursa Civarı’nın İşgal...”, s. 397; Akyol, *Bağımsız Yalova Bölüğü*, s. 55-56.

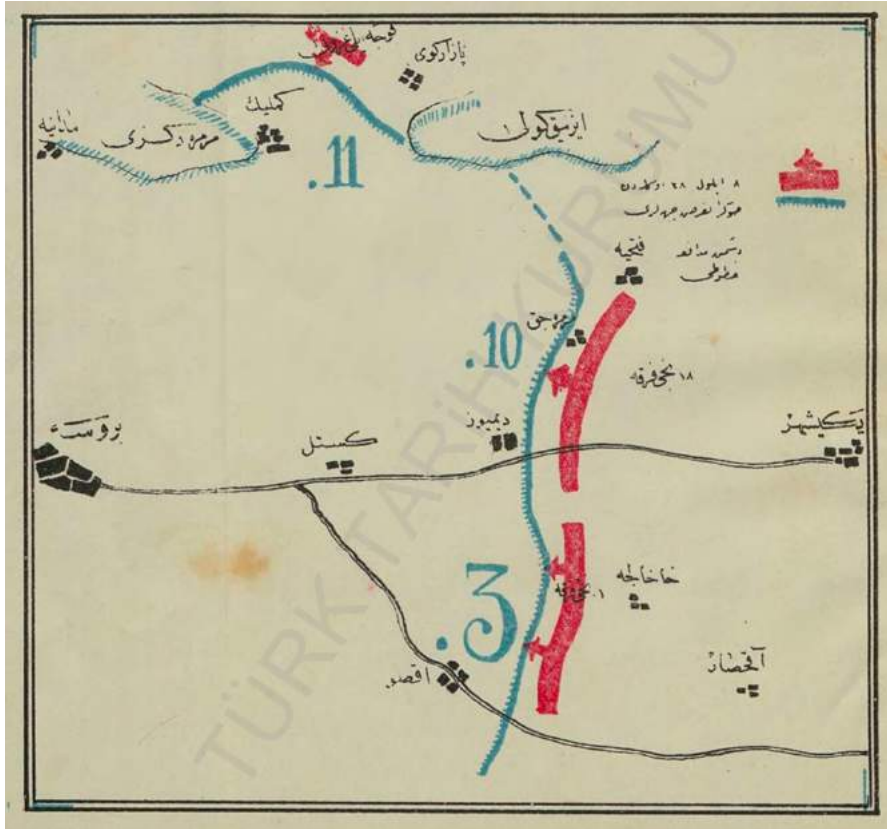
¹⁸⁹ Akyol, *Bağımsız Yalova Bölüğü*, s. 53-54; Öztürk, “Bursa Civarı’nın İşgal...”, s. 397.

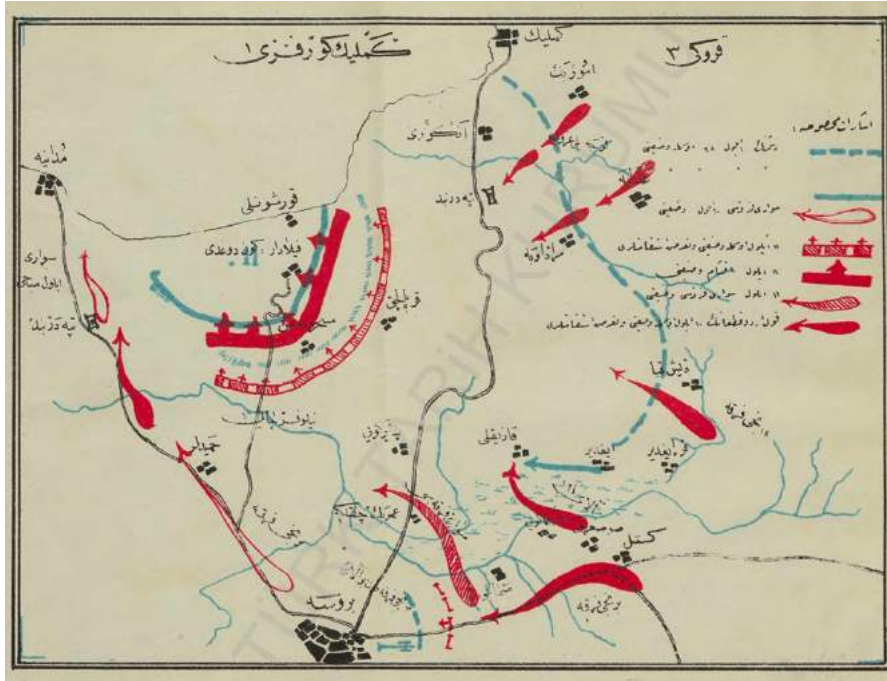
Kroki 6: Gemlik ve Bursa'ya Türk birliklerinin taarruzu. *Takip Harekâtı*, 2. Cilt, 6. Kısım, 3. Kitap, Kroki 34.

Kroki 7: Gemlik ve Bursa'ya Türk birliklerinin taarruzu. *Takip Harekâtı*, 2. Cilt, 6. Kısım, 3. Kitap, Kroki 37.

Kroki 8: Gemlik ve Bursa'nın geri alınması harekâtı öncesi Türk birliklerinin konumları. *Bursa'nın İstirdadına Aid Hatırat*, s. 61.

Kroki 9: Mudanya'da 11. Yunan Tümen'in esir alınması. *Bursa'nın İstirdadına Aid Hatırat*, s. 61.

3.6.3. Mudanya'dan Bandırma'ya

10 Eylül sabahı, 3. Kolordu birlikleri, Bursa istikametine yürüyüşe geçerler ve akşam Yunanlıları püskürterek Bursa'ya girerler. 11 Eylül'de birlikler, Muradoba, Gemlik ve Engürücük'e toplanır ve Grup Komutanından ileri harekât emri beklerler. Bağımsız İzmit Taburu ve Bağımsız Yalova Bölüğü, Gemlik civarındadır.¹⁹⁰ 11 Eylül saat 17.00'de, Gündoğdu Tepe ve güney sırtlarındaki düşmanı imha etmek amacıyla tekrar taarruz edeceklerdir. Akşam 20.00'de tepenin doğu sırtı, gece yarısı 24.00'te ise tüm tepe ele geçirilir. Jiras Müfrezesi, Göynüklü-Burgaz yolu ile Mudanya'ya çekilmeye devam eder. Göynüklü istikametinde geri çekilen müfrezeyi takip eden birliklerin öncüsü Bağımsız İzmit Taburu'dur. Grup Komutanı da öncü birlikle beraberdir.¹⁹¹

Göynüklü köyünün güney tepesinden Mudanya'yı gözetleyen Halid Bey'in gördüğü manzara, savaş ve nakliye gemileri ve geri çekilmekte olan 11. Yunan Tümeni ve 17. Alayı'dır. Diğer taraftan, Bursa-Mudanya yolundan yaklaşan 1. Yunan Tümeni; saat 13.00'te de sahil şeridinden Kocaeli Grup birlikleri Mudanya'ya girer.¹⁹² Şehirden ayrılan Kocaeli Grubu, Mudanya istikametinde çekilen Yunan birliklerini takibe devam eder. Hüseyin Hüsnü Efendi, 16 Eylül 1922'de Bandırma'ya giren birlikler arasındadır. Takibi yapan birliklerden biri de Hüseyin Hüsnü Efendi'nin birliğidir. Son Yunan birlikleri de Bandırma'da esir olduğu gün, Hüseyin Hüsnü Efendi için de on yılı aşkın devam eden harpler silsilesi biter. Artık onun için yeni bir hayat başlamıştır. Yeni evlenmiştir. Hayat onun için yeni imkân ve fırsatlar yaratacaktır. Yeniden eğitim faaliyetlerine başlayan Bursa Askerî Lisesi'ne muallim olarak atanır.

3.7. Taltif ve Madalyalar

Hüseyin Hüsnü Efendi, teğmen olarak başladığı askerlik mesleğinde, Türk tarihinin en uzun ve birbiri ardına 10 yıl devam edecek İtalyan Harbi (1911-1912), Balkan Harbi (1912-1913), Dünya Harbi (1914-1918) ve Millî Mücadele'ye (1919-1923) katılarak birkaç defa yaralanır, iki defa da esir olur. Tüm muharebelerdeki üstün gayreti, bizzat komutanları tarafından teyit edilen Hüseyin Hüsnü Efendi, Dünya Harbi sırasında Ahpisor Yaylası'nda yaralandığından dolayı Muharebe Gümüş Liyakat Madalyası'yla taltif edilir. Birinci Dünya Harbi'nde aldığı diğer bir madalya ise Harp Madalyası'dır (Belge 30, Fotoğraf 19).

Esaret dönüşünde İstanbul'a uğramadan Trabzon'dan Anadolu'ya çıkıp Millî Mücadele'ye katılan Hüseyin Hüsnü Efendi'nin taburunun Çal Dağı'nda ve Gemlik'in geri alınışında büyük gayreti olmuştur. Millî Mücadele'de, özellikle Kocaeli Grubu bünyesinde iken Gemlik'in alınmasında gösterdiği gayret ve azmi, askerlik dosyasında "*Afyon ve Dumlupınar muharebatındaki (Başkomutanlık Meydan Muharebesi) hizmetine binaen birinci takdirname ile taltif*" edildi şeklinde kayıtlara da geçer (Belge 29). Kendisi de yüzbaşı rütbesindeyken "İstiklâl Harbi'nde iki defa takdirname" aldığını belirtir. Dosyasındaki bilgiler de bu ifadeyi

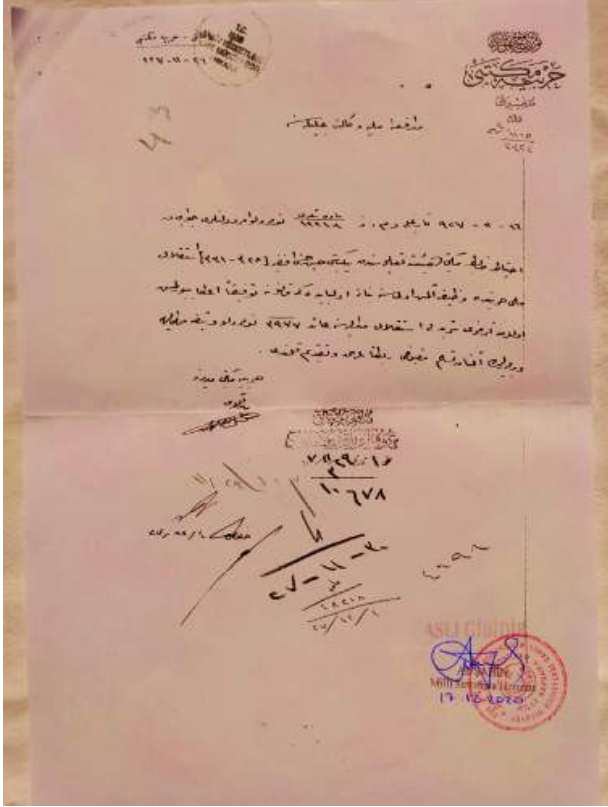
¹⁹⁰ Akyol, *Bağımsız Yalova Bölüğü*, s. 60-61.

¹⁹¹ Akyol, *Bağımsız Yalova Bölüğü*, s. 63.

¹⁹² Şükrü Naili Paşa, "Bursa'nın İstirdadına Aid Hatırat", s. 61; Akyol, *Bağımsız Yalova Bölüğü*, s. 66-67.

teyit etmektedir. Aynı rütbede aldığı “iki takdirname ise kendisini 5 Nisan [1]341’den [1925] mu ‘teberan binbaşı” yapacaktır (Belge 29).

Askerlik hayatı memleketin batı ve doğusunda geçen, bir defa yaralanan, iki defa esarete düşen Hüseyin Hüsnü Efendi, Millî Mücadele’ye katılmış tüm subay, er ve sivillere verilen hayatının en büyük onuru olacak İstiklal Madalyası ile de taltif edilecektir (Belge 10, 11, Fotoğraf 18).

MSB Arşivi, Özlük Dosyası

Türkiye Cumhuriyeti
Harbiye Mektebi
Müdüriyeti

Pangaltı-Harbiye
26-11-[1]927

Aded : 1105/2322

Müdâfa‘a-i Milliye Vekâlet-i Celîlesine

16-11-[1]927 tarihli ve M. Z Piyade Şubesi/12218 numarolu emr-i devletleri cevabıdır.

İhtiyat Zabit-i Mektebi Heyet-i Ta‘limiyesinden Binbaşı Hüseyin Hüsnü Efendi [325-331]

İstiklâl-i Milli Harbi’nde vazife almış olmasına binaen ol babdaki kânuna tevfikân i’ta buyurulmuş olan kırmızı şeridli İstiklâl Madalyasına ‘aid 3977 numarolu vesîka muma ileyhe verilerek alınan tesellüm makbuzu rabtan ‘arz ve takdîm kılındı.

Harbiye Mektebi Müdür V.

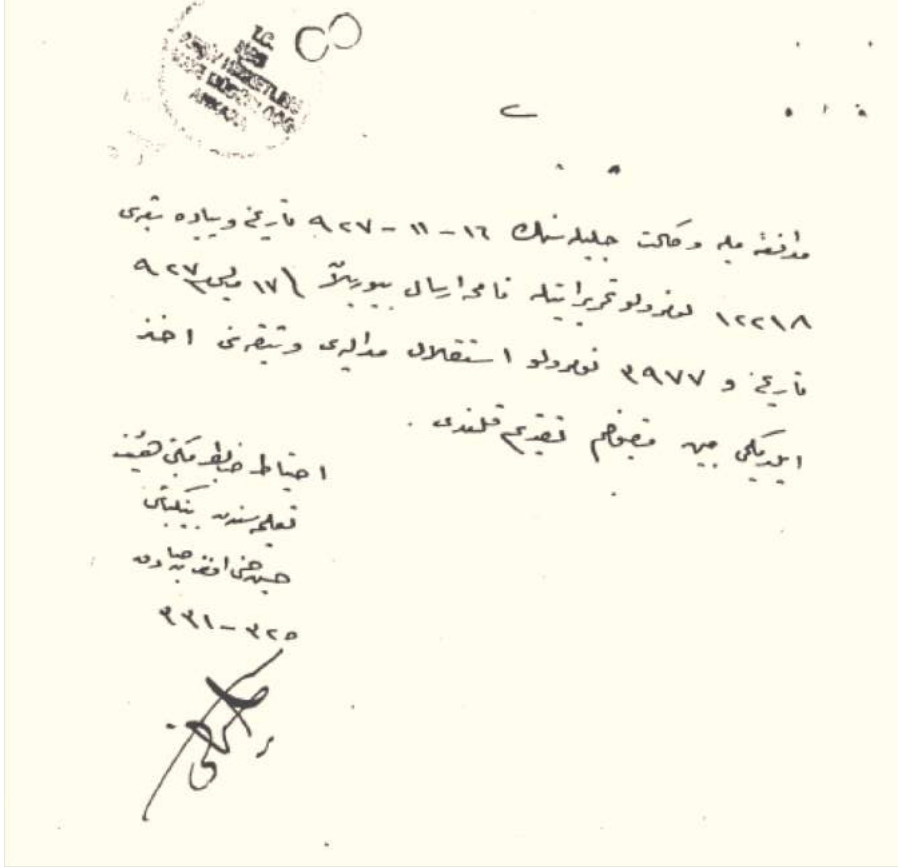
Miralay

[İmza]

Müdâfa‘a-i Milliye Vekâlet-i

Umum Evrak-ı Kalemîyesi

Belge 10: Hüseyin Hüsni Efendi'ye İstiklal Madalyası verildiğini gösterir belge.

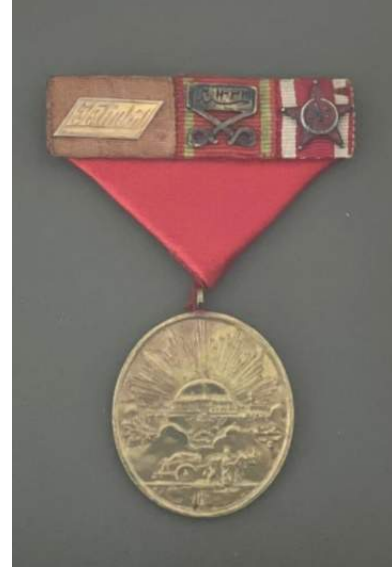
MSB Arşivi, Özlük Dosyası

Hüve

Mudafâa-i Milliye ve hareket-i celîlesinin 16-11-[1]927 tarih ve piyade şu‘besi 12218 numarolu tahrirâtıyla nâmıma irsal buyurulan fi 17 Mayıs [1]927 tarih ve 3977 numarolu İstiklâl madalya vesîkasını ahz eylediğimi mübeyyin makbuzum takdim kılındı.

İhtiyat Zabit Mektebi Heyet-i
Talimîyesinden Binbaşî
Hüseyin Hüsni Efendi bin Sadık
331-325
[İmza]

Belge 11: Hüseyin Hüsni Efendi'nin İstiklal Madalyası'nı tesellüm belgesi.

Fotoğraf 18: Hüseyin Hüsnü Efendi ve İstiklal Madalyası. *Hüsnü Oğuz Aydemir Arşivi.*

Fotoğraf 19: Muharebe Gümüş Liyakat (sol) ve Harp Madalyaları (sağ). *Hüsnü Oğuz Aydemir Arşivi.*

3.7.1. Harp Madalyası

Çeşitli parçaların bir araya gelmesi ile oluşan bir nişan olmasına rağmen, nizamnamesinde madalya olarak zikredildiğinden madalya olarak tanımlanmaktadır. Standart boyları olmayıp 57, 68, 75 ve 80 mm boylarında üretilmiştir. Fakfon'dan (%50 bakır, %25 nikel, %25 çinko) yapılmış, beş köşeli, uçları top halinde bir yıldız şeklinde üretilmiştir. Gümüş olanları da vardır. Darphane-i Amire'de basıldığı gibi mineli olanlar Berlin'de üretilmiştir.

Madalya, Birinci Dünya Harbi cephelerinde başarı göstermiş Osmanlı ve müttefiki olan devletlerin askerleri ile bazı sivillere de verilmiştir. Kurdelesiz nizamnamesinin 4. maddesinde belirtildiği üzere ortası kırmızı, kenarları beyaz veya ortası beyaz kenarları kırmızı olmaktadır. Madalya sıralamasında Tarz-ı Cedid Büyük İmtiyaz ve Liyakat Madalyaları'ndan sonra gelir (Fotoğraf 19).

3.7.2. Liyakat Madalyası

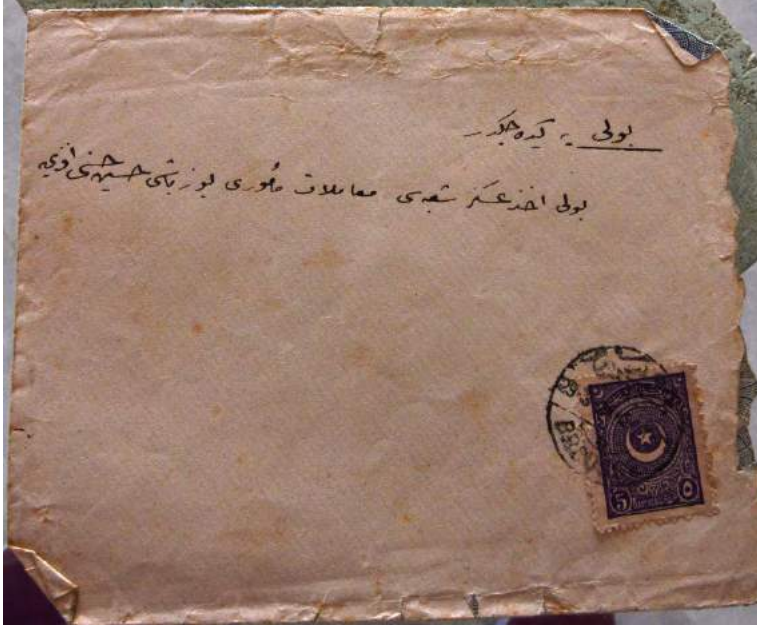
Liyakat Madalyası, 1890 yılından itibaren Osmanlı İmparatorluğu tarafından vermeye başlanan sivil ve askerî madalyadır. Altın ve Gümüş olmak üzere iki sınıftan oluşmaktadır. Altın madalya savaşlarda en yüksek cesaret gösteren Osmanlı askerlerine verilirdi (Fotoğraf 19). Birinci Dünya Harbi sırasında verilen madalyalarda, çapraz kılıç ve üzerinde verildiği Rumî yılın bulunduğu toka vardır.¹⁹³

3.7.3 İstiklal Madalyası

Türk İstiklal Harbi'nde yararlılık gösteren askerlere ve sivillere, dönemin milletvekillerine ve Erzurum ve Sivas kongrelerine katılanlara, 29 Kasım 1920 günü Meclis'te kabul edilen 66 sayılı kanun ve 4 Nisan 1921 günü *Resmî Gazete*'de yayımlanarak yürürlüğe giren İstiklâl Madalyası Kanunu'na göre verilen madalyadır (Fotoğraf 18).¹⁹⁴

¹⁹³ Edhem Eldem, *İftihar ve İmtiyaz: Osmanlı Nişan ve Madalyaları Tarihi*, İstanbul 2004, s. 24.

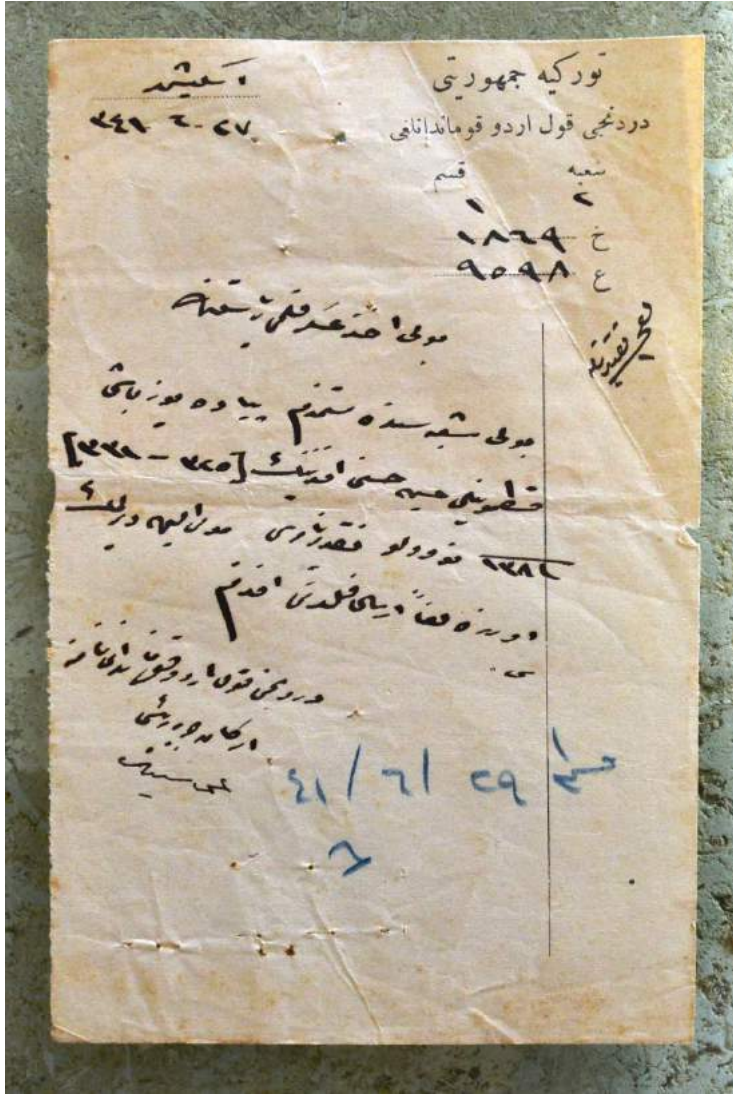
¹⁹⁴ *İstiklal Madalyası Tarihçesi ve Tanıtımı*, Türkiye Muharip Gaziler Derneği, Ankara, s. 38-43.

Bolu'ya gidecektir.

Bolu ahz-1 asker şubesi muamelat memuru Yüzbaşı Hüseyin Hüsnu Efendi'ye.

Belge 12: Takdirname belgesinin tebliğ edildiği yazının zarfı. *Hüsni Oğuz Aydemir Arşivi.*

Türkiye Cumhuriyeti 4. Kolordu Kumandanlığı

Şube Kısım

2 -1

H. 1869

A. 9598

Eskişehir

27/06/341 [27 Ağustos 1925]

Bolu Ahz-ı Asker Kalemi Riyaseti'ne

Bolu şubesinde müstahdem piyade Yüzbaşı Kastamonulu Hüseyin Hüsnü Efendi'nin (325-331) 1381 numaralı takdirnamesi muma ileyhe verilmek üzere leffen irsal kılındı efendim.

Dördüncü Kolordu Kumandanı namına

Erkan-ı Harbiye Reisi

Belge 13: Hüseyin Hüsnü Efendi'ye verilen takdirnamenin tebliğine dair belge. *Hüsnü Oğuz Aydemir Arşivi.*

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HARP SONRASI SİVİL HAYATI

Mudanya'dan Bursa'ya dönerken Hüseyin Hüsnü Efendi, hayatının son 10 yılını düşünmeye başlar. Bu yıllar bir mücadele içinde geçmiştir. Sakarya'da, eşi kendisini beklemektedir. Hüseyin Hüsnü Efendi'nin askerî bir düzenden sivil bir hayata geçmesi de haliyle biraz zaman alır. Hüseyin Hüsnü Efendi, Güney Marmara sahillerindeki şehirlerin düşmandan kurtarılması harekâtına 17 Eylül'e kadar iştirak eder.

4.1. 20. Hücüm Taburu Kumandanlığı

Bu tarihten sonra Ekim 1338'de [1922] “20. Hücüm Taburu Kumandanlığı”na atansa da kendi ifadesi ile “*ahval-i sıhhiyesi*”, yani sağlık sorunları nedeni ile bu görevi fiili (*bi'l-fi'l*) olarak yerine getiremez. Görevi de resmî olarak “8 Mayıs [1]339 [1923] tarihine kadar” sürecektir (Belge 28).

4.2. İskân Muhacir Komisyonu Başkanı

Hüseyin Hüsnü Efendi, yukarıda da bahsedildiği üzere 20. Hücüm Taburu Komutanlığı görevine fiili olarak, muhtemelen son katıldığı harbin verdiği rahatsızlıkların da etkisiyle başlayamaz. Her ne kadar kendi hal tercümesinde belirtmese de aile arşivindeki 20. Hücüm Taburu Komutanlığı'na yazılan 7/10/1338 [7 Aralık 1922] tarihli yazı ile Bursa'da kurulmuş bulunan İskân Muhacir Komisyonu Başkanlığı'na tayin edildiğini (yürüttüğünü) öğrenmekteyiz.

4.3. Bursa Askerî Lisesi

Hüseyin Hüsnü Efendi'nin bu süreçteki yeni görevi [1] 339 [1923] Mayıs'ında Bursa Askerî Lisesi sınıf amirliğidir. Esasında bu atama, onun bundan sonraki hayatını da etkiler. Artık Hüseyin Hüsnü Efendi, 5 Nisan [1]341'de [1925] binbaşı olduğu ve 135. Alay 2. Tabur Kumandanlığı'na atanmasına kadar üstlendiği kıta hizmetini bırakacaktır. Bu görevdeyken “3 Haziran 339'da Mekâtib-i Askeriye Müfettişliği emrine” verilir (Belge 29).

4.4. Bolu Askerlik Şubesi

Bu görevi sırasında, ailesini Bursa'ya getirip getirmediği hakkında bir bilgi mevcut değildir. Bir yıl kadar devam eden görevinden sonra, 18 Kanun-ı Evvel sene [1]339'da [1923], Bolu Askerlik Şubesi Muamelât Memurluğu'na tayin edilir. Hüseyin Hüsnü Efendi, Bursa'daki görevinden sonra Yozgat'ta 135. Alay 2. Tabur Komutanlığı'na tayin edilir. Bir sonraki tayin yeri ise, Aralık 1926'da, 139. Alay 2. Tabur Komutanlığı *Muamelat-ı Zatiye Terfi' ve Kıdem Şubesi'dir*. (Özlük İşleri).

4.5. İstanbul Hayatı

Hüseyin Hüsnü Efendi'nin hayatını değiştiren tayin ise İstanbul'da Mekteb-i Harbiye'ye (Harp Okulu) olacaktır. 23 Ağustos 1927 tarihinde İhtiyat Zabit Mektebi Muallimliğine tayin edilen Hüseyin Hüsnü Efendi İstanbul'a taşınır (Belge 28). Bu dönemde artık fiili olarak askerlik yapmayacak, öğretmen subay olacak, öğrencilere dersler verecektir. Kıta görevindeki askerlikten farklıdır bu görev. Daha sakin ve rahattır. Kendisi ve ailesi için yeni imkânlar verecektir.

Hüseyin Hüsnü Efendi'nin İstanbul'a gelişi onun hayatında önemli bir dönüm noktası olacaktır. Harbiye Mektebi'nde İhtiyat Zabit Mektebi Muallimliği sırasında izinle İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne kaydını yaptırır. Artık bir öğrencidir aynı zamanda. Hem okuyacak hem de öğretmenlik yapacaktır. Hukuk fakültesi, onun bundan sonraki iş yaşamını da değiştirir. Bu sırada Hüseyin Hüsnü Efendi, Harbiye'deki muallimliğine devam edecektir. Kâğıthane köyünde İhtiyat Zabit Kursu tatbikatına katılacaktır.

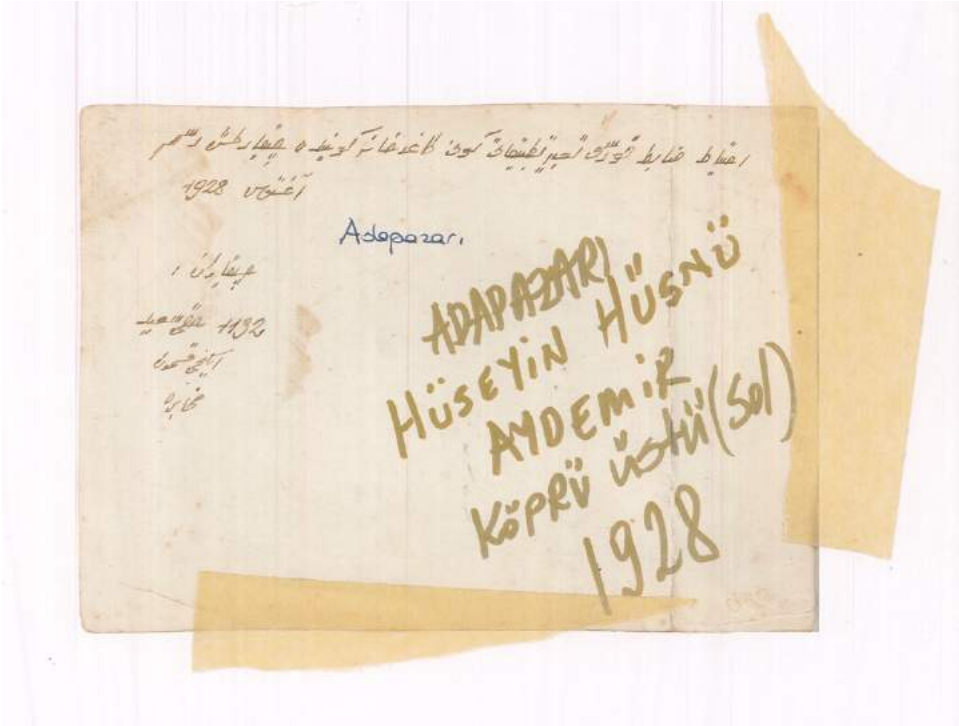

Kâğıthane köyünde tatbikat gününde öğle teneffüs zamanında.

Ağustos 1928

Çıkaran: İhtiyat Zabiti 1132 Hakkı Said İkinci kısımdan Muhabereci.

Fotoğraf 20: Binbaşı Hüseyin Hüsnü Efendi Kâğıthane köyünde tatbikatta. *Hüsnü Oğuz Aydemir Arşivi.*

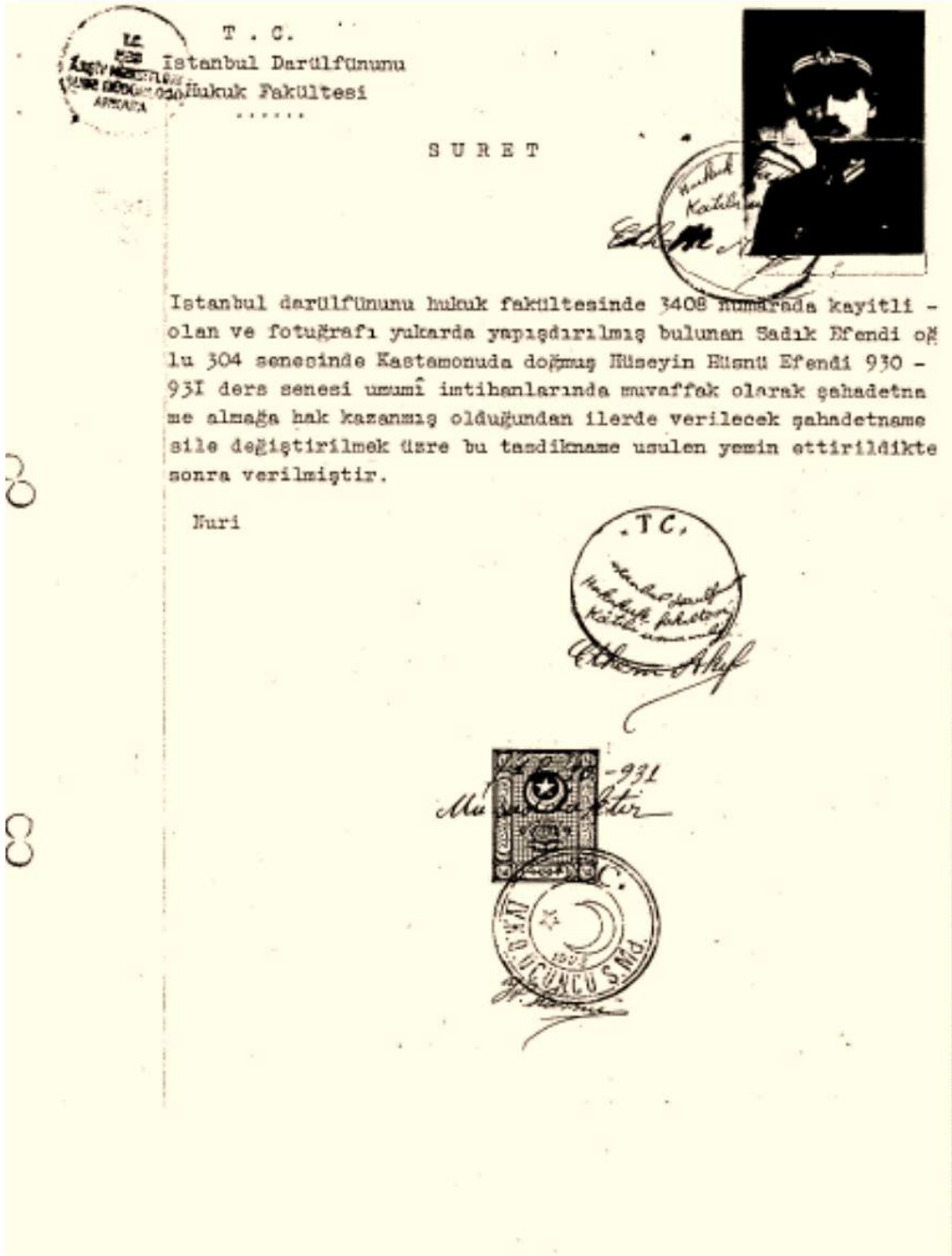
İhtiyat Zabit Kursu tatbikatı günü Kâğıthane köyünde çıkartılan resim.

Ağustos 1928

Çıkarar: 1132 Hakkı Said

İkinci kısımdan Muhabere

Fotoğraf 21: İhtiyat Zabit Mektebi muallimliği sırasında Kâğıthane köyünde. *Hüsni Oğuz Aydemir Arşivi.*

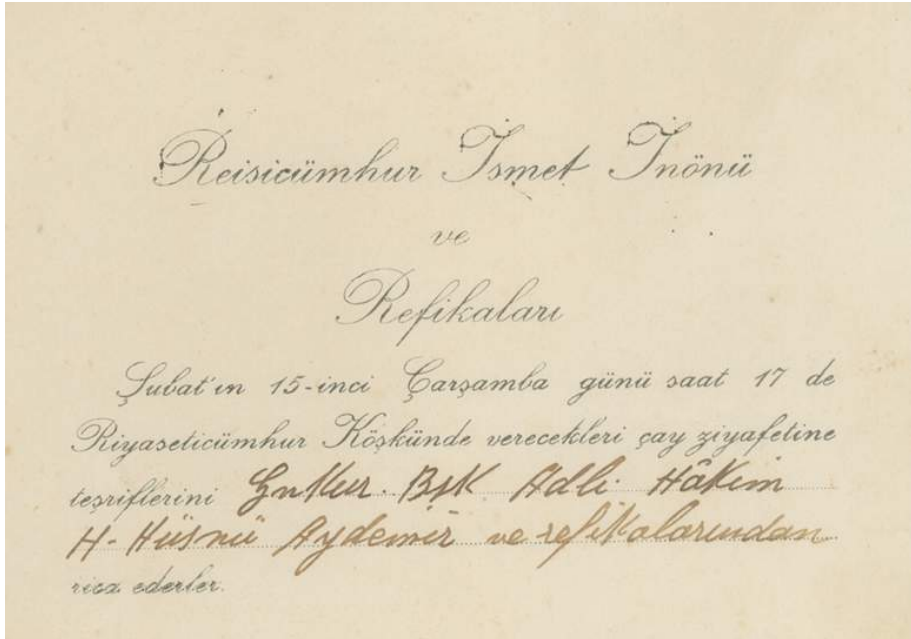
Belge 14: Binbaşı Hüseyin Hüsnü Efendi'nin Hukuk Fakültesi mezuniyet belgesi. *MSB Arşivi, Özlük Dosyası.*

4.6. Askerî Hâkimlik Dönemi

Hukuk fakültesini bitiren Hüseyin Hüsnü Efendi, kendi talebi üzerine 10 Kasım 1931 yılında askerî hâkimlik sınıfına nakledilir. 30 Ağustos 1932 yılında, 2. sınıf askerî hâkimliğe terfi eder. 30 Ağustos 1937'de 1. sınıf askerî hâkimliğe terfi eder. 30 Ağustos 1941'de tuğgeneral muadilliğine, 30 Ağustos 1944'te ise tümgeneral muadilliğine terfi eder (Belge 17).

Belge 15: Hüseyin Hüsnü Bey, 4. Kolordu'da askerî muhâkim şube müdürü

Belge 16: Reis-i Cumhur İsmet İnönü tarafından verilen davet. Oğuz Aydemir arşivi.

Fotoğraf: 22 Hâkimlik sınavının ardından diğer adaylarla birlikte çekilen fotoğraf. *Hüsnü Oğuz Aydemir Arşivi.*

4.7. Emeklilik Hayatı

Hüseyin Hüsnü Paşa'nın emeklilik süreci ise kendi içinde başka tartışmalara neden olacaktır. Hüsnü Paşa, Askerî Yargıtay üyesi iken yeterli olmadığı iddiası ile 25 Ağustos 1947 tarihinde sicil amirinin verdiği not sonrası emekli edilir. Bu durum karşısında hukuki bir mücadele başlatan Hüseyin Hüsnü Paşa, Askerî Yargıtay üyelerinin sicil amirinin vereceği sicil notuna göre emekli edilemeyeceğini belirtir ve *"Seçim ehliyet ve kıfayetin delilidir. Başkanın da dâhil bulunduğu heyetin seçtiği bir üyenin yalnız başkanın vereceği sicil ile tekaüde sevk etmek heyetin hakkı ve salâhiyetini tesirsiz bırakmak demek olur."* ifadeleri ile kendisinin emekli ediliş şeklini eleştirir (Belge 20). Bu emekliliğin haksız bir şekilde olduğu iddiası ile bir mücadele başlatan Hüseyin Hüsnü Paşa'nın hukuki mücadelesi başarı ile sonuçlanacaktır. Dönemim Reis-i Cumhuru İsmet İnönü'nün imzası ile karar, 27 Haziran 1949 tarihi ile kaldırılacak ve bu sefer yaş haddinden emekliliği 14 Temmuz 1948 tarihi ile onanacaktır. Hukuki mücadelesinin neticesini almış ve kendisini rahatsız edecek bir kararla değil yaş haddiyle emekli olmuştur (Belge 19).

T. C.
M. M. V.
Zat işleri dairesi
Ş: 6.Ks.VI
Sayı: 64681

1002 / 19

Halka:

Kararname

Lefi

1 - Genelkurmay başkanlığı mahkemeleri şubesi müdiri 1 . S . as
-hari adli hakim müseyin M. M. V. (325 - 331) mülhal bulunan
Milli müdafaa vekaleti askerlik adliye şubesi müdürlüğüne naklen tay
yini temsib edilmiştir .

2 - İlgili kararname hükümleri üzerine Milli müdafaa vekili
namıdır .

Reisicumhur

22 Ağustos 1940

İsmail İsmi

Başvekil

İsmail İsmi

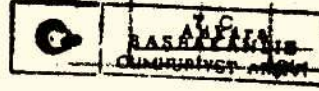
M. M. V. Vekili

İsmail İsmi

030 11 1 141 26 11 3

Belge 18: Askerlik Adliye Şubesi Müdürlüğü'ne tayini. BCA, 030 11 1 141 26 11 3.

T. C.
Millî Savunma Bakanlığı
Zatîîlerî Dairesi
K. S. 1 Kam.
Şube :
Sayı :
Evrah :

Oz :

İlişgi

Karar

22511

1- Emekli Tümgeneral eşidi As.adli yargıç Hüseyin Hüsni Aydemir(325-331)in B.M.M.Dilekçe kemleyenannun 18-Sub-949 gün ve 2114 sayılı kararıle ; evvelce hakkında 25-Agus.-947 gün ve 21269 sayılı kararla uygulanan emeklilik işleminin kaldırılması ve 1304 degumuna göre 3360 sayılı kanunla değıştirilen 1683 sayılı kanunun 3. maddesinin (A) fıkrası gereğince 14-Tem.-948 tarihinden itibaren emekliliği onanmıştır.

2- Bu karar hükmündü Millî Savunma Bakanı yürütür.

27. Haziran 1948

Cumhurbaşkanı

İsmet İnönü

Başbakan

S. G. İnönü

M. S. B.

Thakur

Kargışıklarda çubendi adı, tarih ve numaranın yazılması lâzımdır.

030 | 11 | 1 | 206 | 18 | 2

Belge 19: Hüseyin Hüsni Bey'in emeklilik durumunun düzeltildiği karar. BCA, 030 11 1 206 18 2 3.

Hâkimler, ma-fevkin vereceği sicil üzerine tekaüde sevk edilemezler. Askeri Yargıtay üyelerinde 44. Maddenin tayin ve kabul ettiği siciller dışında sicil amiri sayılan ma-fevkin vereceği sicil üzerine emekliye ayrılmalari lazımdır. Askeri Yargıtay üyeleri Yargıtayca intihab edilmektedir. 3 namzetten birini Bakan tercih etmektedir.

Seçim ehliyet ve kifayetin delilidir. Başkanın da dâhil bulunduğu heyetin seçtiğı bir üyenin yalnız başkanın vereceği sicil ile tekaüde sevk etmek heyetin hakkı ve salâhiyetini tesirsiz bırakmak demek olur.

Sivil yargıçlar 1683 sayılı kanun hükmüne tevfikân ehliyet ve kifayet bakımından emekliye sevk edilemezler. Aynı hakkı haiz askerî Yargıtay üyeleri ehliyet ve kifayet-i sicil bakımından tekaüde sevk edilemeyeceklerini kabul etmek sivil hâkimlere hakkın asgarisini tanımak olur.

Askerî Ceza Mühakeme Usûlü Kanunu askerî yargıçların müstakil olduğunu ve disiplin cezası verilemeyeceğini kabul etmiştir. Başkanın vereceği sicil üzerine üyenin emekliye ayrılması bu istiklâlâle hâlel verebilir.

Anayasa gereğince müessesesi tam bir istiklal içinde vazife görmelidir. Anayasa muvacehesinde sivil ve askerî kaza mercileri arasında fark yoktur. Sivil yargıcın bütün haklarına sahip olduğu Askerî Ceza Usûlü'nün 44. maddesinde kabul edilen askerî Yargıtay üyesinin sicillen tekaüde sevki bu hakkı ve istiklali ihlal eder.

Yukarıda arz edilen sebeplere binaen Askerî Yargıtay'a seçim ile olan bu görevde senelerce vazife gören bu vazifede terfî eden Hüseyin Hüsnü Aydemir'in sicillen tekaüde sevki kanuna uygun olmayacağı mütalaasında bulunan komisyonumuz müma ileyhin açtığı davanın hâkimlerin istinkâf sebebiyle ru'yet edilmediğı yolundaki beyanlar ile fiili ve hukuki durumunun yüksek komisyonun da nazar-ı tetkikinden geçirilmesi uygun olacağı mütalaasında bulunulmuştur

Aslen ifası ile.

Belge 20: Hüseyin Hüsnü Paşa'nın erken emekli edilmesine itirazı.

Dikkat etmeli.

Meşrutiyet devrinde (Ohannes) Vartkes Efendi, (Yorgo) Boşo Efendi, Kozmidi Efendi, galiba bizim mebuslarımız idi.¹⁹⁵ (Bedros) Hallaçyan Efendi, Nordunkyan Efendi bizim nazırlarımız idi. Mihran Efendi bizim gazetecimiz idi.¹⁹⁶ Hasan Fehmi Bey bizim öğretmenimiz idi. Mütareke devrinde Tahsin Bey bizim polis müdürümüzdü! Kürd Mustafa bizim divan-ı harp reisimiz idi! Çerkes Edhem bizim vatan-perverimiz idi!

Afv edersiniz, hatırımda pek kalmamış, çünkü biz Türkler unutkan bir milletiz. Eğer merak ederseniz eski devlet salnamelerinden birini açıp oradan bu misallerden istediğiniz kadarını bulursunuz. Vezirler, nazırlar, ayan azaları, mebuslar, valiler, mutasarrıflar, müsteşarlar, müdürler bakın, bakın... Harp zamanında, mütareke zamanında, mücadele zamanında tehlike zamanında, bize derece derece vefasızlık eden, nankörlük eden, fenalık edenler, zulm edenler, kahr edenler yüzde doksan bunlardır. Osmanlı İmparatorluğu'nun başına asırlarca bu yarım Türkler bela kesildi. İhtilaller, irticalar, nifaklar, entrikalar, hıyanetler hep onların eliyle ateşlendi.

Patrona Halil Türk değildi. Kösem Sultan Türk değildi. İşpir Paşa Türk değildi. İnhitat devrinin asıl alamet-i farikası bir kan bozukluğudur. Sadece Yeniçeri Ocağını yakmakla biz bu kanı tasfiye edemedik. Düne kadar bu böylece geldi.! Yarına kadar, öbür güne kadar da gidebilir. Yarım Türkler saltanat devrinde şariat, mütarekede siyaset, ondan sonra da menfaat düşkünü oldular.

Eğilme kabiliyetleri bizden çok fazla olduğu için kolayca her kaba girerler. Kaçamak yolları vardır. Fenalıklarının cezasını ekseriya biz çekeriz. Dikkat etmeliyiz. İçimizden biri siyaseti menfaat gibi kullandı mı dikkat etmeliyiz! Gizlice muhalefete kalktı mı, dikkat etmeliyiz. Dalkavukluğa başladı mı, dikkat etmeliyiz.

Hemşehrilerini kayırdı mı, dikkat etmeliyiz. Salahiyetini aştı mı, dikkat etmeliyiz. Zevkimizi yordu mu, dikkat etmeliyiz. Sinsi sinsi susuyorsa, gösteriş yapıyorsa, fazla sufi ise aşırı zübbe ise, şımarıksa, küstahsa, yüzsüzse, dikkat etmeliyiz. Bunlar Türk karakterinin dışındadır. Milli birliğin bir yumruk gibi sımsıkı durduğu bu zamanda, bu fikir...

Belge 21: Hüseyin Hüsnü Efendi'nin kendi kaleminden memleketin idaresi.

¹⁹⁵ Osmanlı Meclis-i Mebusan'ında (Ohannes) Vartkes Efendi Erzurum, (Yorgo) Boşo Efendi Manastır Serfiçe, Kozmidi Efendi İstanbul vekilidir.

¹⁹⁶ Peyam-ı Sabah gazetesini çıkarmıştır.

4.8. Memleketin Ahvali ya da Sorumluları

Hüseyin Hüsnü Paşa, Mekteb-i Harbiye'nin son sınıfında, II. Meşrutiyet'in ilanı ve ardından meydana gelen 31 Mart Hadisesi'ni görmüş, XX. yüzyılın ilk çeyreğinde memleketin kaderini tayin eden tüm savaflara katılmış, iki defa esir olmuş, esarette yılları geçmiş, savaş meydanlarında yaralanmıştır. Hizmetlerine mükâfat olarak takdir edilmiş, kendisine madalyalar verilmiştir. Millî Mücadele sonrası askerî mekteplerde muallimlik yapması, bu sırada da hukuk fakültesini ikmal ederek askerî hâkim sınıfına geçmesi, Cumhuriyet'in ilk yıllarında her ne kadar adli sınıfta olsa da yönetimdeki hadiselerle yakın olması ona endişelerini yazma konusunda cesaret verecektir.

Hüseyin Hüsnü Paşa emeklilik dönemini İstanbul Kızıltoprak'taki evinde geçirir. Kendi terekkesinden bazı belgeler başından geçen bazı hususları ve düşüncelerini yazdığını göstermektedir. Elimizdeki bu yazılarda dönem ayırmaksızın memleket idaresinin içinde olduğu durumu ortaya koyar. Sözlerine “*Dikkat etmeli.*” ihtar ile başlar. Meşrutiyet devrini hatırlatarak “*Meşrutiyet devrinde Vartkes Efendi, Boşo Efendi, Kozmide Efendi, galiba bizim mebuslarımız idi. Hallaçyan Efendi, Nordunkyan Efendi bizim nazırlarımız idi. Mihran Efendi bizim gazetecimiz idi. Hasan Fehmi Bey bizim öğretmenimiz idi. Mütareke devrinde Tahsin Bey bizim polis müdürümüzdü! Kürd Mustafa bizim divan-ı harp reisimiz idi! Çerkes Edhem bizim vatan-perverimiz idi!*” şeklindeki ifadeleri ile bunları, Türk olmayan yöneticiler olarak tanımlar. Aslında memlekete zor anlarda “*vefasızlık, nankörlük, fenalık, zulm ve kahr*” edenlerin “yüzde doksan” bu kişiler olduğunu belirtir. Kolayca başka kaba girebilen bu “*Yarım Türklerin*” samimi olmadıkları, “*saltanat devrinde şeriat*”, Mondros Mütarekesi'nden sonra “*siyaset*”, daha sonra da “*menfaat*” düşkünü olduklarını açıkça ifade ettiği “*Milli birliğin bir yumruk gibi sımsıkı durduğu bu zamanda, bu fikir...*” şeklindeki cümlesi yarım kalmıştır. Sonraki sayfalar maalesef elimize ulaşamamıştır (Belge 21).

4.9. Vefatı

Yılların verdiği yorgunluğa ve omuzlarındaki büyük yüke daha fazla dayanamayan emekli Tümgeneral Hüseyin Hüsnü Aydemir, İstanbul Kadıköy Zühtüpaşa Mahallesi'ndeki evlerinde, 92 yaşında (07 Ocak 1979) hayata gözlerini yumar.

Fotoğraf 23: Hüseyin Hüsnü Aydemir (sağda), oğlu Ömer Faruk Aydemir (ortada) ve kayınpederi Hüseyin Hilmi Dülek. *Hüsnü Oğuz Aydemir Arşivi.*

SONUÇ

Trablusgarp (İtalyan) Harbi'nden Millî Mücadele'ye kadar tüm savaşlara katılan iki defa esir düşen Hüseyin Hüsnü Paşa'nın yaşamı gerek aileden intikal eden gerekse ilgili arşivlerden ulaşılan belgeler ve dönemin tarihine ışık tutan kaynaklardan istifade edilerek incelenmiştir. Bu çalışma, yukarıda da bahsedilen Osmanlı Devleti'nin en uzun on yılına ışık tutarken yeni Türk devletinin kurulması aşamasında gösterilen fedakarlıkları da onun hayatından farklı bir bakış imkanı vermektedir.

Tarih, sadece büyük kahramanlarla yazılmaz; bu büyük kahramanların dışında, onlara destek veren ve onların kahraman olmasını sağlayan, ismi az duyulmuş pek çok başka kahraman da vardır. Bir kahramanın adını tarihe yazdırması için ona destek veren, onunla ruhsal anlamda bütünleşmiş insanlara ihtiyaç bulunmaktadır. Hüseyin Hüsnü Paşa, büyük kahramanların destanının yazılmasına, bedeniyle ve ruhuyla katkıda bulunmuş askerlerimizden biridir. O, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulma aşamasında gösterdiği fedakârlık ve çabalarla adını ebediyete yazdırmıştır.

Doksan iki yıllık ömründe pek çok tecrübenin sahibi olan Hüseyin Hüsnü Paşa, Osmanlı Devleti'nin son döneminde doğmuş, 1979'da yaşama gözlerini yummuştur. Askerlik mesleğini isteyerek ve büyük bir arzuyla seçmiş, gençliği savaş meydanlarında geçmiş, Türk milletine ve devletine tüm ruhuyla hizmet etmiştir.

Sakız Adası'nın müdafaasında ve Kafkas Cephesi'nde Höbek Dağı'ndaki esaretleri onun bireysel ve mesleki yaşamına ciddi bir zenginlik katmıştır. Özellikle Sakız Adası müdafaası esnasındaki esaretini hiç unutmayan Hüsnü Paşa, bugünlerini çocukları ve torunlarına hem de etrafındaki insanlara vefatına kadar anlatmıştır. Birinci Dünya Harbi esnasında Ruslar tarafından esir edilen Hüseyin Hüsnü Paşa'nın esaretten kurtulmak için gösterdiği insanüstü çaba, günümüzde pek çok filme konu olabilecek cesaret örneği olup takdire de şayandır. Bu iki esaret, onun amacı uğruna her şeyi feda edebileceğini, elindeki tüm imkânları, arzuladığı sonuç için kullanacağını net olarak göstermektedir.

Mustafa Kemal Paşa'yı cephede tanıyan, onun silah arkadaşı olan, devlet kurulduktan sonra devlet bürokrasisinde görev alan Hüseyin Hüsnü Paşa'nın hayatını gelecek nesillerin de bilmesi gerekmektedir. Unutulmamalıdır ki tarih bir milletin hafızasıdır. Bu hafızanın en önemli kayıtları ise parçası olan kişilerin hayatlarıdır. Hüseyin Hüsnü Aydemir'in hayatı da bu açıdan önemlidir. Özellikle günümüz dijital dünyasında kaybolmaya yüz tutmuş gençliğimize vatan sevgisinin ve ona hizmetin yollarını gösteren en güzel örnektir.

KAYNAKÇA

1. Arşiv ve Koleksiyon Belgeleri

1.1. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İstanbul

BOA, DH MKT 00902 00034 001 002

BOA, DH SAİDd 00144 00232

1.2. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, (BCA) Ankara

BCA, 030 11 1 141 26 11 3

BCA, 030 11 1 206 18 2 3

1.3. Kızılay Arşivi, (KA) Ankara

KA, 923-135

KA 923-135.1

KA 923-135.2

KA 1033.

1.4. Millî Savunma Bakanlığı Arşivi Hüseyin Hüsnü Aydemir Özlük Dosyası

1.5. Hüsnü Oğuz Aydemir Koleksiyonu

2. Kitap ve Makaleler

Akgün, Seçil Karal; Uluğtekin Murat, *Dünya Savaşı Sonunda İskandinavya'dan Sibiryaya'ya Hilal-i Ahmer Hizmeti'nde Akçuraoglu Yusuf*, Türkiye Kızılay Derneği Yayınları, Ankara, 2009.

Akyol, Ahmet, *Bir Kahramanlık Destanı Bağımsız Yalova Bölüğü*, Diner Ofset, İstanbul 2005.

Akyol, Ahmet, *Anılar ve Belgelerle Kurtuluş Savaşı'nda Yalova*, Yalova Kitabevi, Yalova 1998.

Altay, Fahrettin, *10 Yıl Savaş ve Sonrası: (1912-1922)*, İnsel Yayınları, İstanbul 1970.

Arıkan, Mustafa. “Birinci Dünya Savaşı Türk Esirlerinin Kaleminden Esarete Bayram” *Tarihin Peşinde: Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmaları Dergisi*, Cilt XI., Sayı 22, Konya, 2019, ss., 309-336.

Arıkan, Mustafa, “Ağabey ve Kardeşi -Hayat Çizgisi Savaştan Geçen İki Medreseli”, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığı Dergisi*, 18. sayı [Çanakkale Muharebeleri 100. Yıl Özel Sayısı] , 385-410. Sayfa Çanakkale, 2015.

Aras, Kazım, *İstiklal Savaşında Kocaeli Bölgesindeki Harekât*, 102 Sayılı Askeri Tarih Mecmuası Tarih Kısım, Sayı 43, 1 Eylül 1936.

Ataman, Halil, *Esaret Yılları: Bir Yedek Subayın I. Dünya Savaşı Şark Cephesi*, Yay. Haz. Ferhat Ecer, İstanbul 1990.

- Atatürk, Mustafa Kemal, *Nutuk*, Cilt I-II, Ankara 1973.
- Ergün Aybars, “Trabzon Muhafaza-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti ve Ali Sait Paşa Tedkik Heyeti” *Tarih İnceleme Dergisi*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fak. Yayınları, Yıl 1984, Cilt II, Sayı I,.
- B. В. Осипов, (V.V. Osipov) *Отечественные и иностранные военнослужащие в городе Красноярске на территории военного городка с 1908 по 1922 год: вопросы правового регулирования*, Киров 2018. (V.V. Osipov, *Krasnoyarsk Şehrinde Yerli Ve Yabancı Askerler 1908'den 1922'ye Kadar Askeri Bir Kasabanın Topraklarında: Yasal Düzenleme Sorunları*, Kirov 2018.)
- Miralay Arif, *Sarıkamış'tan Krasnoyarsk'a Esaret Hatıralarım*, Haz. Serkan Erdal, Hasan Demirci, Kitabevi İstanbul 2019.
- Beydilli, Kemal, “Trablusgarp Savaşı” Cilt Ek 2, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara 2019.
- Beyoğlu, Süleyman, *Milli Mücadele kahramanı Giresunlu Osman Ağa: Yayınlanmamış Belge ve Bilgilerle*, Bengi Yayınları, İstanbul 2009.
- Binler, Mehmet Zira, “Dedemin Esaret Yılları” *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Sayı 16 (Nisan 1988), ss 45-49.
- Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, Kafkas Cephesi 3 ncü Ordu Harekâtı*, Cilt. II, Birinci Kitap, Genelkurmay Başkanlığı, Ankara, 1993.
- Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, Kafkas Cephesi 3 ncü Ordu Harekâtı*, Cilt. II, İkinci Kitap, Genelkurmay Başkanlığı, Ankara, 1993.
- Bostan, İdris, Kurumahmut, Ali, *Trablusgarb ve Balkan Harplerinde İşgal Edilen Ege Adaları ve İşgal Telgrafları*, Stratejik Araştırma ve Etüdler Milli Komitesi, Ankara 2003.
- Çalışlar, İzzettin, *İstiklal Savaşı Hatıraları Sakarya Meydan Muharebesi'nde 1 nci Grup*, Yay. Haz. Zekeriya Türkmen, Hülya Toker, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Ankara 2006.
- Çalışlar, İzzettin, *İstiklal Savaşı Hatıraları Sakarya Meydan Muharebesi'nde 1. Grup*, Yay. Haz. Zekeriya Türkmen, Hülya Toker, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Ankara 2006.
- Çalışlar, İzzettin, *On Yıllık Savaşın Günlüğü*, Haz. İsmet Görgülü, İzzeddin Çalışlar, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999.
- Çakmak, Fevzi, *Büyük Harp'te Şark Cephesi Hareketi*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2011.
- Coşar, Ömer Sami, *Mustafa Kemal'in Muhafızı: Osman Ağa “Topal Osman”*, Harman Yayınları, İstanbul 1971.
- Dündar, A. Merthan. “İngiliz Belgelerine Göre Türk Esirlerin Japonya Tarafından Sibirya'dan Nakli Meselesi (1919-1921)” *Prof. Dr. Özkan İzgi'ye Armağan*, Ankara, 2011, ss. 49-74.

- Edhem Eldem, *İftihar ve İmtiyaz: Osmanlı Nişan ve Madalyaları Tarihi*, İstanbul 2004.
- Erdemir, Lokman, *Çanakkale Savaşı Siyasi, Askeri Ve Sosyal Yönleri*, Gökkuşbu Yayinevi, İstanbul 2009.
- Erdemir, Lokman, *Rusya’da Esir Bir Zabit Vekili: Hafız Şaban Efendi ve Günlüğü*, Serander, Trabzon 2016.
- Erdoğan, Selim, *Sakarya: Türk Bitti Demeden Bitmez*, Kronik Kitap, İstanbul 2020.
- Yaşam Öyküm Kayserili Başkatipzade Teğmen Ragıp Bey’in Eğitim-Savaş-Tutsaklık-Kurtuluş Anıları*, Haz. Ahmet Emin Güven, Ankara 2003.
- Hafız Hakkı Paşa’nın Sarıkamış Günlüğü*, Yay. Haz. Murat Bardakçı, Türkiye İşbankası Yayınları, İstanbul 2014.
- Hatemi, Nilüfer, *Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükleri*, Cilt 1, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002.
- Hiçyılmaz, Ergun, *Esir Kampları: Bana Biraz Hürriyet Yollar Mısın?* Bilge Karınca Yayınları, İstanbul, 2010.
- Gümüş, Musa, “Vâveylâ Gazete/Mecmuası’na Göre I. Dünya Harbi’nde Kafkas Cephesi ve Kafkaslarda Genel Durum (1915-1918)”, *Tarih ve Kültür Ekseninde Orta Aras Havzası Uluslararası Sempozyumu*, Ankara 2018, ss 342-365.
- İybar, Tahsin, *Sibirya’dan Serendib’e*, Ankara 1950.
- İnönü, İsmet, *Hatıralar 1884-1973*, Cilt 1, Yay. Haz. Sabahattin Selek, Bilgi Yayinevi, Ankara 1992.
- İstiklal Madalyası Tarihçesi ve Tanıtımı*, Türkiye Muharip Gaziler Derneği, Ankara.
- İşin, Mithat, *1912-1913 Balkan Harbi Deniz Cephesi*, Genelkurmay Başkanlığı IX. Şube, Ankara 1946.
- Kastamonu Abdurrahmanpaşa Lisesi 100. Yıl Albümü*, 20-21 Nisan 1985, Kastamonu 1985.
- Kurtuluş Savaşı’nda Sakarya Meydan Muharebesi, Anıtlar ve Şehitlikleri*, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2007.
- Kutlu, Cemil, “Krasnoyarsk’ın Ölüm Kampından Yatılı Üniversiteye Dönüşmesi”, *A. Ü. Türkiye Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 32, Erzurum 2007 s. 245-267.
- Kutlu, Cemil, *I. Dünya Savaşı’nda Rusya’daki Türk Savaş Esirleri ve Bunların Yurda Döndürülmeleri Faaliyetleri*, Doktora Tezi (Basılmamış), AÜ Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürlüğü, Erzurum 1997.
- Kurat, Akdes Nimet, *Türkiye ve Rusya*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara, 1970.
- Larcher (Maurice), *Büyük Harpte Türk Harbi*, Cilt 2, Trc. Mehmet Nihad, Erkan-ı Harbiye-yi Umumiye, İstanbul, 1928.

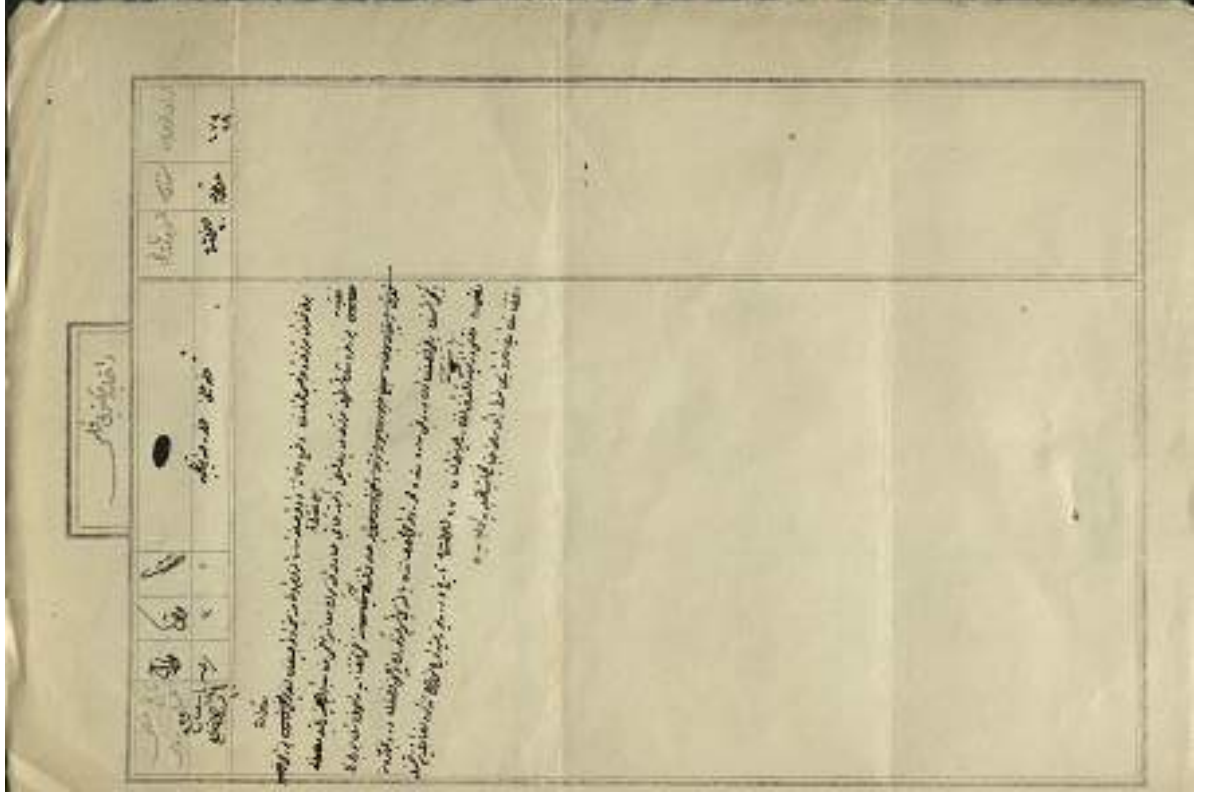
- Malkoç, Hamza. *Giresunlu Osman Ağa*, Tez (Yüksek lisans).—M. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı 1994.
- Menteşoğlu, Erden, *Osman Ağa*, Yeşil Giresun Matbaası, Giresun 1991.
- Miralay Sedat, *Üsera ve Mülteci İsticvabatı Hakkında Muhtıra Harbi Umumiden Alınan Malumat ve Tecarübden*, İstanbul 1338.
- Ordu Salnamesi* 1330 (1914) Ahmet İhsan ve Şürekası İstanbul 1330.
- Özel, Sabahattin, *Kocaeli ve Sakarya illerinde Milli Mücadele (1919-1922)*, İstanbul 1987,
- Özel, Sabahattin, “Büyük Taarruz Öncesinde Adapazarı-İzmit Gezisi (12-24 Haziran 1922)” *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Yıl 2004, Cilt 0, Sayı 5,
- Özkan, İbrahim, *Deli Halid Paşa: Unutulan Yıllar; Unutulan Kahraman*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2016.
- Özsüer, Esra, “Balkan Savaşı Sırasında Yunanistan'da Esir Düşen Müslüman Türkler”, *Uluslararası Türk Savaş Esirleri Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Editörler, Okan Yeşilot, Yüksel Çelik, Leyla Coşan, Ali Satan, 14-15 Mart 2017 İstanbul, ss. 409-446.
- Önal, S. *Tuğgeneral Ziya Yerök'ün Anıları Sarıkamış'tan Esarete (1915-1920)* İstanbul 2006.
- Özlu, Hüsnü, “İstiklal Savaşı'nda Bir Yol: İstiklal Yolu ve Kastamonu Bölgesindeki Lojistik Faaliyetlerin Değerlendirmesi”, *Savunma Bilimleri Dergisi*, Kasım 2019, Cilt 18/2, Sayı 36.
- Özlu, Hüsnü “Arşiv Belgeleri Işığında Balkan Savaşları'nda Ege Adaları'nın İşgali Süreci”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XII/25 (2012-Güz), ss. 9-32.
- Özcan, Abdülkadir, “Harbiye” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 16, İstanbul 1997.
- Öztürk, Yücel, “Bursa Civarı'nın İşgal ve Kurtuluş Sürecinde Askeri Harekatlar”, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)* Sayı 65, Mayıs 2019.
- Sarıhan, Zeki, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü: (Açıklamalı Kronoloji): TBMM'den Sakarya Savaşına (23 Nisan 1920-22 Ağustos 1921)*, 3. Cilt, Öğretmen Dünyası Yayınevi, Ankara 1982.
- Sarıhan, Zeki, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, Cilt 4, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1996.
- Sadikov, Ramin “Birinci Dünya Savaşı'nda Erzurum'un İşgali: Rus Basını ve Literatürüne Göre İşgalin Rusya'da ve Dünyada Yankılanması”, *Osmanlı Araştırmaları*, LV (2020), ss. 281-318.
- Sağlam, Tevfik; *Büyük Harp'te 3'üncü Orduda Sıhhi Hizmet*, Askerî Matbaa, İstanbul, 1941.
- Şükrü Naili (Gökberk) Paşa, “Bursa'nın İstirdadına Aid Hatırat”, *1927 Bursa Vilayet Salnamesi*, Bursa Vilayet Matbaası 1927.
- Tatlı, Hüseyin, *Osman Ağa ve Giresun Alayı'nın Milli Mücadele'deki Yeri (1919-1923)*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara 1996.

- Taymas, Abdullah B., *Rus İhrilali'nden Hatıralar*, İstanbul 1968.
- TBMM Gizli Celse Zabıtları: 17 Mart 1337 (1921)-25 Şubat 1337 (1922), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Cilt 2, İstanbul 1985.
- Tezcan, Murat, *Fethinden Mübadeleye Sakız Türkleri*, Akis Kitap İstanbul 2011.
- Tezcan, Yılmaz, *İstiklal Savaşı ve Kastamonu*, Harp Akademileri İstanbul 1996.
- Tuğaç, Hüsametdin, *Bir Neslin Dramı*, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1975.
- Türk İstiklal Harbi: Batı Cephesi: Sakarya Meydan Muharebesinin Başlangıç Dönemindeki Olaylar ve Harekât*, 2. Cilt, 5. Kısım, 1. Kitap, Genelkurmay Başkanlığı, Ankara 1995.
- Türk İstiklal Harbi: Batı Cephesi: Sakarya Meydan Muharebesi ve Sonraki Harekât*, 2. Cilt, 5. Kısım, 2. Kitap, Genelkurmay Başkanlığı, Ankara 1995.
- Türk İstiklal Harbi: İstiklal Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921)*, 6. Cilt, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, Ankara 1974.
- Türk İstiklal Harbi: Batı Cephesi: Büyük Taarruza Hazırlık ve Büyük Taarruz*, 2. Cilt, 6. Kısım, 1. Kitap, Genelkurmay Başkanlığı, Ankara 1994.
- Türk İstiklal Harbi: Batı Cephesi: Büyük Taarruz*, 2. Cilt, 6. Kısım, 2. Kitap, Genelkurmay Başkanlığı, Ankara 1995.
- Türk İstiklal Harbi: Batı Cephesi: Büyük Taarruzda Takip Harekâtı*, 2. Cilt, 6. Kısım, 3. Kitap, Genelkurmay Başkanlığı, Ankara 1994.
- Türk İstiklal Harbi'ne Katılan Alay ve Tugay Komutanlarının Biyografileri*, Cilt 2, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları Ankara 2010.
- Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi: Balkan Harbi Osmanlı Devri (1912-1913): Garp Ordusu Yunan Cephesi Harekâtı*, Haz. Raif Yasar, Hüseyin Kabasakal, Cilt 3, Kısım 2, Genelkurmay Başkanlığı, Ankara 1993.
- Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi: Balkan Harbi: Osmanlı Deniz Harekâtı 1912-1913*, Haz. Afif Büyüktuğrul, Cilt 7, Genelkurmay Başkanlığı, Ankara 1993.
- Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri: Birinci Dünya Harbi İdari Faaliyetler ve Lojistik*, Cilt 10, Genelkurmay Başkanlığı, Ankara 1985.
- Hamdi Ertuna, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi: Osmanlı Devri: Osmanlı-İtalyan Harbi 1911-1912*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 1981.
- Türkmen, Zekeriya, "Sultan II. Abdülhamid Döneminde Mekteb-i Harbiye-i Şahane", *Osmanlı İstanbul'u IV*, İstanbul 2017, ss. 931-954.
- Türkmen, Zekeriya, *Hareket Ordusu ve Kurmay Yüzbaşı Mustafa Kemal*, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yay., Ankara 1999.
- Uygur, Tülin, "Eve Dönüş: İsveç Kaynaklarına Göre I. Dünya Savaşı'nda Rusya'daki Ma'lul Türk Savaş Esirlerinin İsveç Kızılhaçı Yardımıyla İsveç Üzerinden Mübadelesi"

- Savaşan Devletlerin Tarihçilerinin Gözüyle 100. Yılında Birinci Dünya Savaşı Uluslararası Sempozyumu*, 12-15 Kasım 2014, II. cilt, Antalya, 2018, ss. 1075-1086.
- Ünal, Uğur, “20. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Askerî Mektepleri”, *Belleten*, Cilt 73, Sayı 267, ss. 581-604.
- Vâveyla*, 1331-1334 [1915-1918], El Yazması, TBMM Kütüphanesi, No: YZ70. Sayı 69.
- Yanıkdağ, Yücel, “Ottoman Prisoners of War in Russia, 1914-22”, *Journal of Contemporary History*, Vol. 34, No. 1 January. 1999.
- Yergök, Ziya, *Tuğgeneral Ziya Yergök’ün Anıları: Sarıkamış’tan Esarete (1915-1920)* Yay. Haz. Sami Önal, Remzi Kitabevi, İstanbul 2005.
- Yavuz, Nuri, *Türk Arşiv Belgelerine Göre Birinci Balkan Harbi*, Tez (Doktora, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1989.
- “Imperial Military Middle School Kastamonu Rüşdiye-yi Askeri-yi”
<https://www.loc.gov/item/2001698240> (22.07.2021).
- “High School, Kastamonu] Sebah & Joaillier, Phot., Constantinople”
<https://www.loc.gov/item/2001699228> (22.07.2021).
- “Krosnoyarsk Esir Kampı, <https://memorial.krsk.ru/Articles/2010/2010Shubnikova/0.htm> (22.07.2021).
- “Krasnoiârsk. Pokrovskaiâ ulitsa”, <https://hdl.loc.gov/loc.ndlpcoop/mtfxph.npc00871> (22.07.2021).

EKLER

Ek 1:

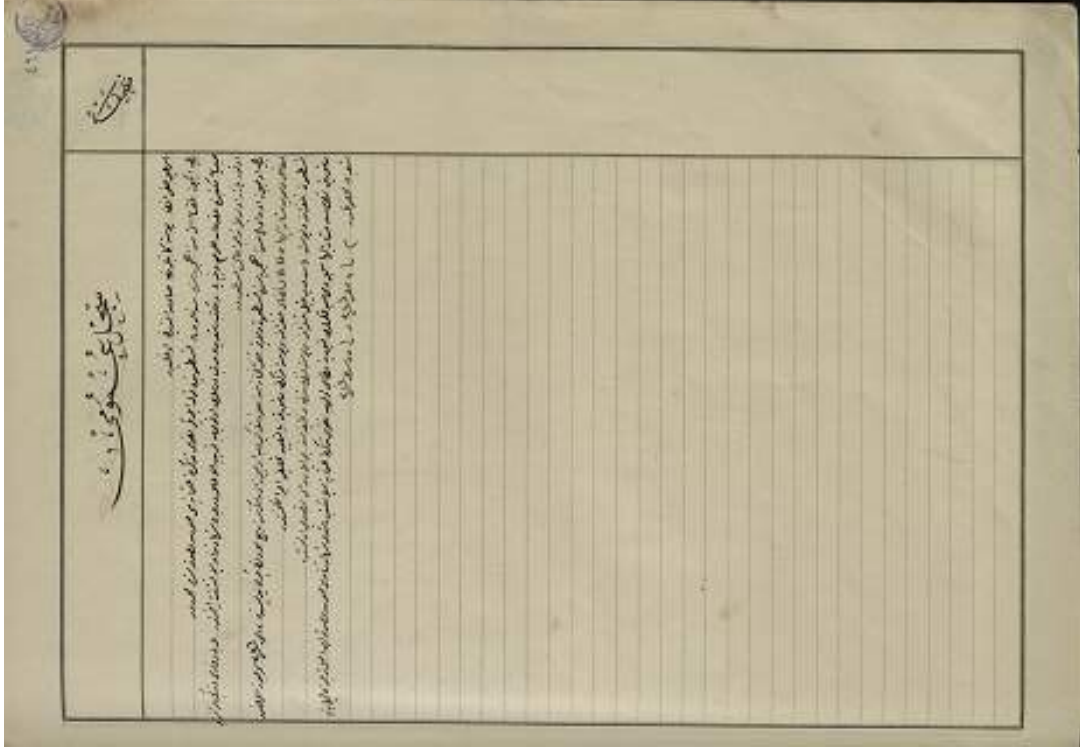

BOA, DH MKT 00902 00034 001 002

Dâhiliye Mektubî Kalemi				
Evrak Numero su	Müsevvidi İsmi	Tesvîdi Târîhi		Târîh-i Tebyîzi 'Arabî ve Rûmî
473 29	Bende 'Osmân Nûrî	30 Eylûl sene [1]320	Huzûr-ı Âlî-i Hazret-i Sadâret-penâhîye	Fî 14 Şa'bân sene [1]322 Fî 10 Teşrîn-i Evvel sene [1]320
	Bolu Telgraf Merkezi odacısı 'Ömer Ağa'nın vukû'-ı vefâtına ve odacılığa esâsen lüzûm olmamasına mebnî odacılığın lağvıyla ma'âş olan yüz elli gurusundan yüz gurusun Kastamonu merkez müdürî Feyzi ve elli gurusun da posta kâtibi Sâdık Efendilerin ma'âşlarına zammı münâsib olduğundan bahsle Sâdık Efendi'ye zammı iktizâ eden elli gurusun büdcenin ikinci kısmının birinci faslının on dördüncü maddesinde muharrer odacı muhassasâtından bi't-tenzîl kısm-ı mezkûrun üçüncü faslının dördüncü maddesine nakline dâ'ir Posta Telgraf Nezâret-i 'Aliyyesi'nden alınan 27 Eylûl sene [1]320 târîh ve 473 numarolu tezkire leffen takdîm kılındı. İktizâsının îfâ ve inbâsı menû-ı ra'y-i sâmi-i cenâb-ı fehâmet-penâhîleridir ol bâbda.			

Belge 22: Hüseyin Hüsnü Efendi'nin babası Sadık Efendi'nin maaşının artırılması.

Ek 2:

BOA, DH SAİDd 00144 00232

Sicill-i ‘Umûmî

İsmail Hakkı Efendi, Posta kâtiblerinden Sâdık Efendi’nin oğludur.

Bin iki yüz doksan altı sene-i hicriyyesinde sene-i mâliyye [12]95 Kastamonu’da tevellüd eylediği Nüfûs-ı Tezkire-i ‘Osmâniyyesi sûret-i musaddakasında muharrerdir.

Sıbyân Mektebinde mukaddemât-ı ‘ulûm-ı dîniyyeyi ve Mekteb-i Rüşdiyyede müretteb dersleri okuyup karîbü’l-a‘lâ derecede şehâdetnâme ile neş’et etmiştir. ‘Arabî ve Fârisî ve Türkçe ve Fransızca okur-yazar olduğu terceme-i hâlinde mestûrdur.

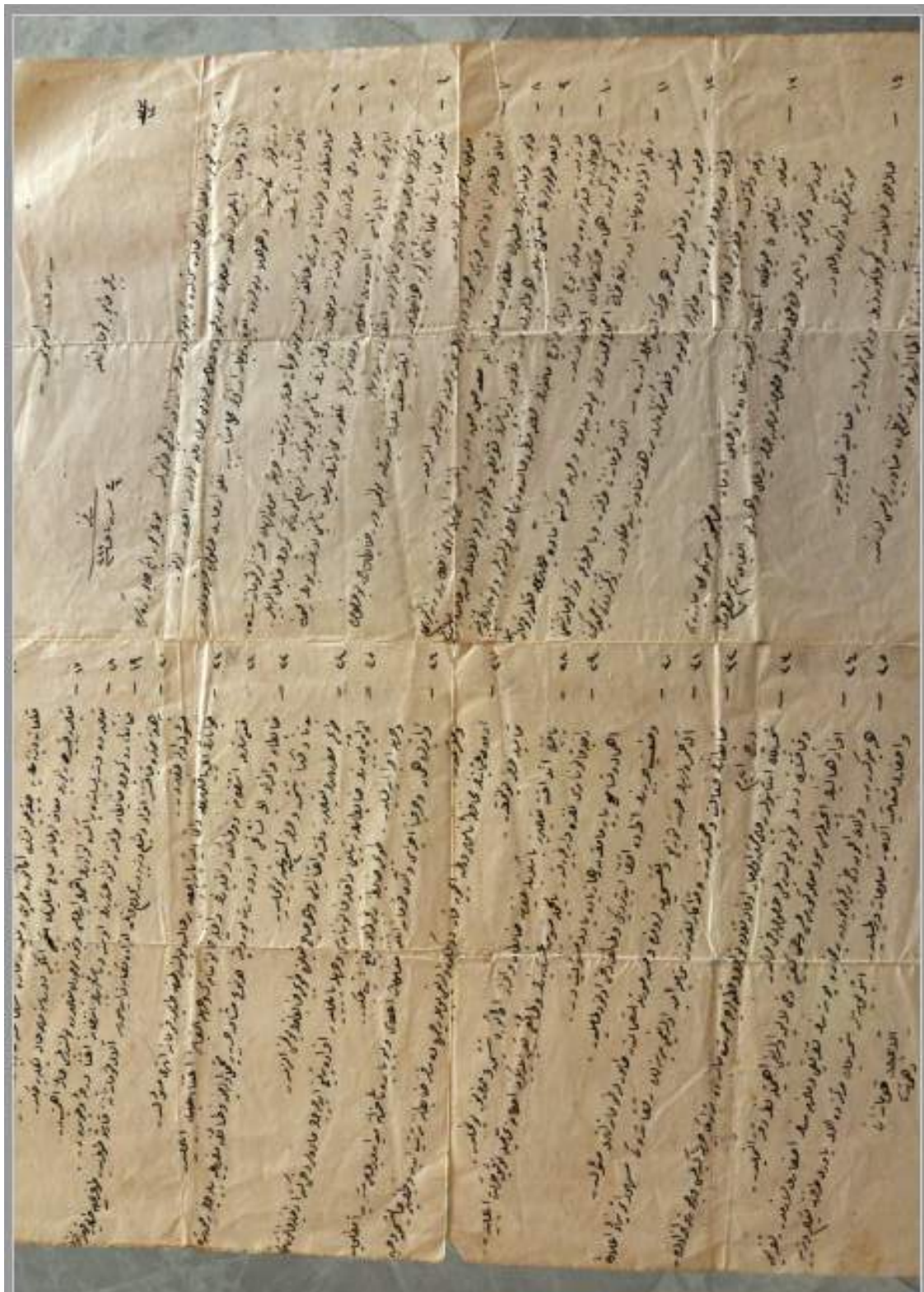
Bin üç yüz on üç sene-i hicriyyesinde Kastamonu Vilâyeti Telgrafhânesi’ne mülâzemetle girüp üç yüz on sekiz senesi Rebi‘ülevvel’inin yigirmi yedisinde 12 Temmuz sene [1]316 üç yüz elli guruş ma‘âşla vilâyet-i müşârun ileyhada Daday kazâsı Telgraf ve Posta Merkezi me’mûriyetine bi’t-ta’yîn tahlîfî icrâ kılınmıştır.

Kastamonu Telgraf ve Posta Başmüdüriyetiyle Telgraf ve Posta Nezâreti’nden vazîfesine yoluyla devâmı tasdik olunmuştur.

Me’mûriyeti Nezâret-i müşârun ileyhâ Sicil ve Muhâsebe kalemleri kuyûduna mutâbık olup nüfûs-ı tezkire-i ‘Osmâniyyesiyle Mekteb-i Rüşdî ve şehâdetnâmesi sûret-i musaddakaları asl-ı terceme-i hâliyle berâber şu‘bede mahfûzdur.

M. Fî 6 Safer sene [1]326 ve Fî 25 Şubat sene [1]323

Belge 23: Hüseyin Hüsnü Aydemir’in kardeşi İsmail Hakkı Efendi’nin görevi.

18. Alay -Emr-i Yevmî-

Birinci Tabur Kumandanlığı'na

Numara: 12

Sakız

5/6 Teşrin-i Sani]1}328 [18 Kasım 1912]

1- Dörtkuyular dâhil olduğu halde şimaldeki depolarda müddahar erzak 3. Tabur'undur. Bunun için iki tabur arasında idareten ve hisaben yapılmak lazım gelen muamelenin sürüncemede kalmaması lüzumu son defa olarak ihtar olunur.

2- Dörtkuyular Emisonda ve Hevhela depolarında açıkta bulunan erzakın mahalli münasebeye nakl iddiharı hususunda meşhud olan teahhür şayan-ı teessüftür.

3- Şimal Mıntıkası kumandanı Yüzbaşı Akif Efendi'dir. Bölükler harekât-ı askeriyye ve tertibat cihetiyle mûma ileyhimin taht-ı emr-i kumandanisindedir.

4- Muma ileyh dahi Sakız'daki tabur kumandanına merbuttur. Muhaberatın temini için bölüğünüzden lüzum gördüğü küçük zabiti alabilir.

5- Ayayorgi, Ayapaterasi, Ayasidero, Beykos ve Katavas ile telefon muhaberatının serian temini lazımdır. Bunun için iş bu merkezler haricinde kalan diğer makinelerden istifade idilebilir.

6- Telefon muhaberatının tamamen temini için her iki taburdan ikişer müstaid neferin yetiştirilmiş bulunması ve birer zabitin dahi bu hususta malumat-ı tammesi olması lazımdır.

7- Amanıdağları ile Anavatas karyesi civarı devriyesi ile taht-ı tarassudda bulundurulmak elzemdir.

8- Tabur kumandanlarının taburların mıntikalarını münavebe ile sık sık devr ve teftiş eylemeleri lüzumunu ihtarı zaid görüyorum.

9- Harik tulumbarının istikmalini buyur. Her taburdan dört nefer ve bir onbaşının tefriki ve tulumbarıyla teferruatın hüsn-ü hâlde bulundurulması lazımdır.

10- Her taburdan kışlalarda bir çavuş üç onbaşı ve üç manganın kıt'a-i mutazarrır hâlinde hazır bulundurulması ve bütün tahriratıyla beraber gece ve gündüz hemen harekete âmade olmaları lazımdır.

11- Diğer efradın nihayet on dakika zarfında ictimâ mahallinde hazır bulundurulacağı vechile harekete amade bulunmalarıyla kıtalar kumandanları mes'uldür.

12- Harik veya bir vaka zuhurunda hemen hareket edebilmek üzere alay kumandanı tarafından veya doğruca merkez kumandanlığı tarafından verilecek emre göre taburlar tulumba ve kıta-i muntazıraları birer hafta münavebe edeceklerdir. Önümüzdeki Cuma günü öğle vaktine kadar vazife 1. Tabur'undur.

13- Tâlimler nişancılık ve çeviklik, atiklik araziden istifade, avcılık, idman, süngü mübarezesi, yürüyüş, cimmastik ve ileri karakol hidematı gibi hususat-ı mühimme sarf edilmesi ve her türlü ifâ-yı resm-i tazim dahi suret-i mutenazzımda öğretilmelidir.

- 14- Hâl-i hazır zabitanın geceli gündüzlü ve daimi semeradar bir faaliyet talep ediyor.
- 15- Hastahane hidematı ve ayak vizitesinin etibbâ arasında suret-i mütenezzımda münavebeye girmesi lazımdır.
- 16- Evkat cetveli mucibince ayak vizitesinin talimden evvel başlaması ve nihayet talimi istirahat devresine kadar neticesi muktezidir. Kıta'at viziteye çıkacak efradı ana göre toplu ve muayyen zamanda muntazaman hastaneye sevk edilmelidir.
- 17- Talimden tabib raporuyla muaf olmayanlar sabah taliminin ikinci devresine mehma hâl bekleyecektir.
- 18- Talimlerde ve tedrisatda perâkende efradının ihmal edilmemesi ve bütün mevcudun talimlerde bulundurulması haiz-i ehemmiyettir.
- 19- Zabitan ve küçük zabitan tarafından efrad-ı askeriye'nin üst ve başlarının intizamına itina derece-i vücubdadır.
- 20- Bir hafta sonra kıyafetsiz efrad ve talim ve terbiyeden mahrum kalmış efrada tesadüf edilirse alay kumandanına karşı doğrudan doğruya tabur kumandanları mes'ul olunacaktır.
- 21- Hayvanatın iyi bakılmalarına daima işe yarayacak bir hâlde bulundurulmasına tabur kumandanları mes'uldür.
- 22- Koşuşları intizamına ve vezaif-i dahiliyenin dahiliye kanunnamesi vechile ifasına itina eylemelidir.
- 23- Zabitan ve efrad iyi nişan mı uzun müddet yürüyüşe her nevi meşak-ı harbiyeye muhtemel olacak vezaif-i seferiyeyi bilecek bir surette beden ve fikren yetişmiş ve hazır bulmalıdır.
- 24- Topçu müfrezesinin talimlerine dikkat ve itina edilmesi ve her sabah tâliminde topçu zabitanının bulunması elzemdir.
- 25- Evâmîr-i yevmiyenin zabitanına tebliği dâhiliye kanunnamesi vechile yapılmalıdır. Efrada tebliğ edilecek maddeler dahi keza dâhiliye kanunnamesi vechile icra edilmelidir. Topçu zabitanına 1. Tabur tebliğ edecektir.
- 26- Evâmîrin hemen ve harfiyen icrası ve alay kumandanlığına malumat itası ve bu babda tevhîrât meydan verilmemesi şedîden matlub ve mültezimdir.
- 27- Ordu-yu Osmanî'nin muhafaza-i namusu ve vatan için kan dökülmekte olduğu böyle bir sırada Sakız zabitanına tertib eden vazifeye çalışmak ve harbe tamamıyla hazır bulunmaktır.
- 28- Yakında endahat talimlerine başlanılacağından zabitan ve efrad ana göre yetişmiş ve hazırlanmış bulunmalıdır.
- 29- Dahiliye kanunnamesi nefere varıncaya kadar bilcümle mensubîn-i askeriye'nin vezaif-i tayin eylediğinden ahkâmına tamamıyla tevfiğ-i hareket edilmelidir. İhmal ve tesamüh yapmamaktan daha ziyade badi-i mes'uliyettir.
- 30- Vaziyet-i harbiyenin adada iktiza ettirdiği vezaif dahi unutulmamalıdır.
- 31- El humbaralarının suret-i tevzi' ve taksimine lüzumunda ve hüsn-ü suretle istimalinden taburlar kumandanları mes'uldür.

32- Zabitanın faaliyet ve hamiyetlerinden ve fedakârlıklarından tamamıyla emin olduğumu bir senelik refakatdeki meşhudatıma binaen ilave-i derc eylerim.

33- Şimdilik İstanbul'dan celbi mümkün olamayan ufak tüfek nevakısının kıtalarca suret-i münasebede tedariki cihetine gidilmesi ve bu suretle efradın ve kıyafetlerini derli toplu bulundurulması hususu dahi mühimdir.

34- Efrad-ı ahalinin incitilmemesi su-i muamele görmemesi keyfiyeti dahi layık olduğu ehemmiyetle nazar-ı dikkate alınmalıdır.

35- Her bölükten birer ve alay için dahi 1. Taburdan bir muhabere postasının tefriki ve malzemesinin ihzarı lazımdır. Tefrik ve ihzarı müteakip alaya malumat verilmelidir. İşbu postalar şimdilik merkezde alay yaveri tarafından talim ve terbiye edileceklerdir.

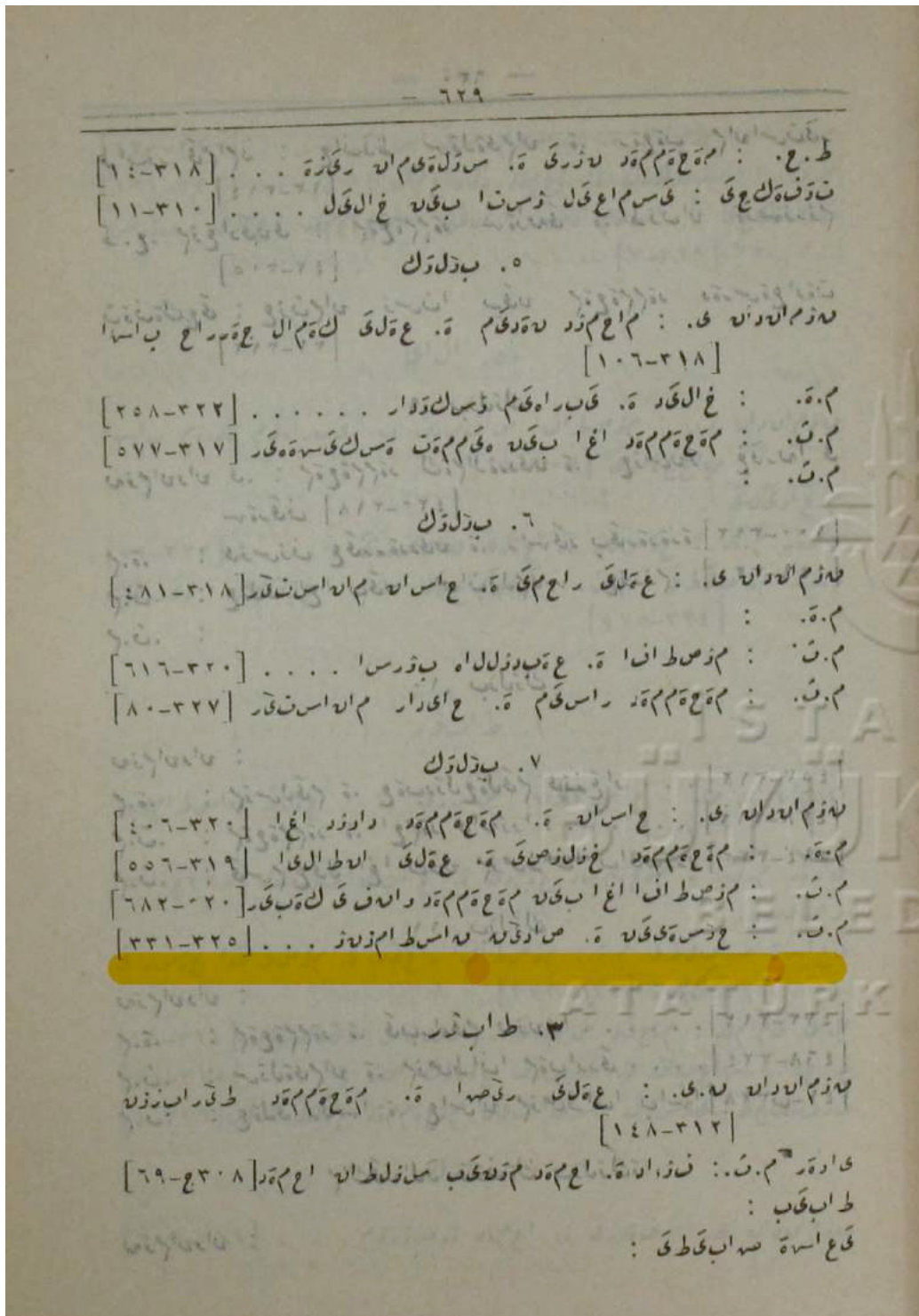
Alay 18 Kumandanı

Zihni

Belge 24: 18. Alay günlük emri (Sakız Adası).

130

Ek 5:

Belge 26: 8. Bölük: Mülazım-ı Sani Hüseyin b. Sadık, Kastamonu. *Ordu Salnamesi* s. 629.

~~Sept. 18 - 1900 - 1901 - 1902~~

~~Zatı Devletlerine sansuz Saygılarızla.~~

H: Hüsnü Aydemir

132

Ek 7:

1. Adı Soyadı: 2. Doğum Tarihi: 3. Doğum Yeri: 4. Mesleki Durum: 5. Diğer Bilgiler:	6. Eğitim Durumu: 7. İstihdam Durumu: 8. Diğer Bilgiler:	9. Aile Durumu: 10. Diğer Bilgiler:	11. Sağlık Durumu: 12. Diğer Bilgiler:	13. Diğer Bilgiler:
14. Diğer Bilgiler:	15. Diğer Bilgiler:	16. Diğer Bilgiler:	17. Diğer Bilgiler:	18. Diğer Bilgiler:
19. Diğer Bilgiler:	20. Diğer Bilgiler:	21. Diğer Bilgiler:	22. Diğer Bilgiler:	23. Diğer Bilgiler:
24. Diğer Bilgiler:	25. Diğer Bilgiler:	26. Diğer Bilgiler:	27. Diğer Bilgiler:	28. Diğer Bilgiler:
29. Diğer Bilgiler:	30. Diğer Bilgiler:	31. Diğer Bilgiler:	32. Diğer Bilgiler:	33. Diğer Bilgiler:
34. Diğer Bilgiler:	35. Diğer Bilgiler:	36. Diğer Bilgiler:	37. Diğer Bilgiler:	38. Diğer Bilgiler:
39. Diğer Bilgiler:	40. Diğer Bilgiler:	41. Diğer Bilgiler:	42. Diğer Bilgiler:	43. Diğer Bilgiler:

MSB Arşivi, Özlük Dosyası

Hal Tercemesi

Hane 4 Babası ve Anası, Müstehak Maaş ve Ailesi

Baba ve Anasının İsimleri ve Memleketleri:

Pederimin ismi Sâdık Efendi, Vâlidemin ismi Şerîfe Hanım

Babası Hayatta mıdır? Nerededir? Emlak Arazizi var mıdır?

Gerek pederim ve gerekse vâlidem Kastamonu'da doğmuştur ve her ikisi de vefat etmiştir. Kastamonu'da emlâk ve arazimiz vardır.

Hane 5: Zevcesi

İsmi: Melek

Evlenme Tarihi: 28 Teşrin-i Evvel [1]338

Milleti: Türk

Sonradan Müslüman olmuş ise evvelki dini ve milleti ve memleketi: İslâm

Hane 6: Çocukları

Adedi Tahsilde bulunanlar : 2

Tahsilde bulunmayanlar:

Yekün : 2

Hane 7 Her rütbede aldığı kıdem Zamları

Hane 15 Gördüğü Cezâlar, İdarî ve Divan-ı Harb kararıyla Müddetleri ve Muhtasaran Sebebi

Divan-ı Harb kararıyla cezâ görmedim.

Hane 8 Hayat-ı Me'muriyeti		Terfî tarihleri, bulunduğu memuriyetler, nakl-i sınıf etmiş ise sınıf-ı aslısı ve nakl tarihi, sınıfları, mehâribde istihdam olunmuş ise ayrı ayrı ve kumandanlıkların isimleri [Tarih ve mahal zikr olunacaktır] Muvazzaf zabitlerin ordu haricindeki hizmetleri var ise hizmetin nev'i ve mahal ve tarihi [Zikr olunacaktır]
Rütbesi	Nasbı	Duhûlü: 1 Kanun-ı Evvel [1]322 [14 Aralık 1906]
Mülâzım	13 Ağustos sene [1]325	83'üncü Alay'ın 4. Tabur'u 3. Bölük'e tayin olundum. Bilâhare alayın numerosu değişti. 11. Alay namı aldı. Taburumuz da 6. Tabur namı aldı. [1]325'ten [1]327 Teşrin-i Evvel evâsıtına kadar Tekfurdağı'nda bu alayda kaldım. Bilâhare Sakız Adası'nda 18/1 Y, 2 K'ye [18. Alay 1. Tabur 2. Bölük] tayin olundum. Trablus ve Balkan Harbi'nde burada bulundum. 11 Teşrin-i Sani [1]328'de Yunaniler Ada'ya taarruz ettiler. Kırk gün harbden sonra 21 Kanun-ı Evvel [1]328'de esir olduk. [1]329 Kanun-ı uncu Kolordu Erkân-ı Harbiye 1. Şubesine memur tayin edildim Evvelinde esaretten avdet 9. [1]330 Nisan'ında 49/2 Y'ye [49. Alay 2. Tabur] tayin olundum. Harb-i Umumî bidayetinden [1]332 Temmuz'una kadar Kafkas Cephesi'nde hizmet ettim. Alay 49/2, 4. Bölük kumandan idim. 29 Mayıs sene [1]331'de Tortum civarında Akpisor [Ahpisor] Yaylası'nda yaralandım. 1 Temmuz [1]332 [14 Temmuz 1916] tarihine kadar Kafkas Cephesinde hizmet ettikten sonra esir oldum. Esaretim Sibiry'a da geçti. [1]336 senesi on altı Eylül'ünde firaren İstanbul'a uğramadan Anadolu'ya iltihak etdim. Kastamonu ve Bolu havalisi (K) Muamelat-ı Zâtiyyesinde istihdam edildim. 2 Teşrin-i Evvel [1]336 bidâyetinden 20 Nisan [1]337 tarihine kadar Kastamonu ve Bolu havalisi kumandanlığı muamelat-ı zatiyyesinde bulundum. 20 Nisan [1]337 [1921] tarihinde Giresun Alayına tayin edildim. Giresun'a muvasalatımda Giresun Alayının 3. Taburu kumandanlığına tayin edilerek mezkûr taburu yeniden teşkil etdim. 15 Mayıs sene [1]337'den 21 Temmuz sene [1]337 tarihine kadar Pontus 'isyanının te'dib ve tenkîlinde bulundum. 22 Temmuz [1]337'de Sakarya Harbine iştirak etmek üzere Samsun'dan Ankara'ya hareket etdik. 26 Ağustos [1]337 tarihinden 13 Eylül [1]337 tarihine kadar devam eden Sakarya Meydan Muharebesi'ne taburumla iştirâk ettim. 6 Teşrin-i Evvel [1]337 [1921] tarihinde Kocaili Grup Muhafız Bölüğü Kumandanlığı'na tayin olundum. [1]338 [1922] Temmuz'una kadar Kocaili Cephesi'nde ve gerek gerilerde takib-i eşkiyaya me'mûr edildim. Temmuz [1]338'de Muhafız Bölük lağv edilerek İzmit Müstakil Taburu namını aldı. Umumî Taaruz'da fi 26 Ağustos sene [1]338 tarihinde İzmit Müstakil Taburu Kumandanlığını deruhde ederek
Birinci Mülâzım	16 Teşrin-i Evvel sene [1]330	
Yüzbaşı	10 Teşrin-i Evvel sene [1]336	

Binbaşı	5 Nisan sene [1]341	İznik ve Gemlik Cephesi'nden taarruza iştirak ederek Gemlik, Mudanya, Bandırma, Erdek'de cereyan eden muharebelere iştirak ettim. [1]338 Teşrin-i Evvel'inde 20 inci Hücum Taburu Kumandanlığı'na tayin olundum. Ahvâl-i sıhhatime binâen üç mah (ay) tebdil-i hava aldım ve [1]339 Mayıs'ında Bursa Askerî Lisesi ve Kanun-ı Evvel sene [1]339 Bolu Ahz-ı Asker Muamelât Memurluğuna tayin olundum. 4000 numarolu kanun mucibince 5 Nisan [1]341'de terfi etdim. Yozgat'da ve Y 135/2 kumandan [135. Alay 2. Tabur] mu'âvinliğine bilâhare tabur kumandanlığına tayin edildim. Kanun-ı Evvel 1926 tarihinde 139/2 [139. Alay 2. Tabur] kumandanlığından Muamelat-ı Zatiye Terfi' ve Kıdem Şubesi'ne tayin olundum. 23 Ağustos 1927 tarihinde İhtiyat Zabit Mektebi Muallimliğine tayin olundum. Hüseyin Hüsnü [imza]
---------	---------------------	--

Hane 9: İştirak Ettiği Muharebeler ve Tarihi [1]327'de [1]328 Kanun-ı Evvel nihayetine kadar Sakız Adası'nda bulundum. Trablus ve Balkan Harbi'nde Kafkas Cephesi'nde [1]330, [1]331 ve [1]332 senesi Temmuz bidâyetine kadar bulundum. 15 Eylül sene [1]336'dan İstiklâl Harbi'nin nihayetine kadar harekâta iştirak ettim.	Hangi rütbe ve vazife ile nerelerde bulunduğu [kumandanların isimleri de yazılacaktır], aldığı yaralar hangi muharebelerde ve yaranın cinsi Bir merminin gerek parçaları ve gerekse muhaffef cerhaları bir yara addolunur. [1]325 [1909] Ağustos nihâyetinden [1]327 [1911] Teşrin-i Evvel Evasıtına kadar Tekfurdağı'nda 11. Alay/2 takım kapdanı, Mîralay Kâzım Bey, tabur kumandanımız Binbaşı Ali Bey'dir. [1]327 Teşrin-i Sani'den 21 Kanun-ı Evvel [1]328 tarihine kadar Sakız Adası'nda 18. Alayda takım zabiti, alay kumandanımız Erkân-ı Harbiye Kâimimakâmı Zihni Bey, tabur kumandanımız Binbaşı Tahir Bey'dir. [1]329 [1913] Kanun-ı Evvel bidâyetinden [1]330 Nisan'ına kadar 9 K şube mülhakatından kolordu kumandanı Miralay İbrahim Edhem Bey idi. Erkân-ı Harb reisi Kâimimakâm Şerif Bey. 20 Nisan sene [1]330'dan [1]332 Temmuz'una kadar 49Y/2 bölük kumandanlığında [Ala](Y) kumandanı Kâimimakâm Abdülvahid Bey, tabur kumandanı İsmail Hakkı Bey idi. 29 Mayıs [1]331'de Tortum'da yaralandım. Yaram kalçamda idi. Ağır mecruhîn hastahanesinde tedavi edildim. Alay kumandanı Kâimimakâm Abdülvahid Bey, tabur kumandanı Binbaşı Reşîd Bey idi. [1]336 senesi Teşrin-i Evvel bidâyetinden 20 Nisan sene [1]337 tarihine kadar Kastamonu ve Bolu havâli Kumandanlığı Muamelat-ı Zâtiye Müdirliğinde: Havâli kumandanı Mîrliva Muhyiddin Paşa idi. Erkân-ı Harb Reisi Binbaşı Sabri Bey. 20 Nisan sene [1]337 tarihinden 6 Teşrin-i Evvel [1]337'ye [1921] kadar Giresun Alayında T[abur] 3
--	---

15 Mayıs sene [1]337'den	(47.[Ala]Y /3. [Tabur]) Kumandanlığı, Alay kumandanı Osman Ağa idi.
21 Temmuz sene [1]337'ye kadar Pontus,	6 Teşrin-i Evvel sene [1]337'den Temmuz [1]337[8] tarihine kadar Kocaili Grup Muhafız Bölüğü Kumandanlığı'nda Grup Kumandanı Halid Paşa Mirliva idi. 26 Ağustos sene [1]337 tarihinden 17 Eylül [1]337 tarihine kadar İzmit Müstakil Taburu Kumandanı vekâletinde ve 8 Mayıs [1]339 tarihine kadar 20 inci Hücum Taburu Kumandanlığına tayin edilmiş isem de ahval-i sıhhiyeme binâen bi'l-fi'l bulunamadım.
26 Temmuz sene [1]337'den	8 Mayıs sene [1]339'dan 18 Kanun-ı Evvel [1]339'a kadar Bursa Askeri Lisesi sınıf âmirliğinde. Mekteb Müdürü Kâimimakâm İsmail Hakkı Bey idi.
12 Eylül sene [1]338'e kadar	18 Kanun-ı Evvel [1]339'dan 5 Nisan [1]341'e kadar Bolu Ahz-ı Asker Şubesi Muamelat Memurluğu'nda kalem reisi Miralay Nuri Bey idi. Şube reisi Binbaşı Salih Bey'dir.
Sakarya Harbi'ne,	5 Nisan [1]341'de binbaşı oldum. 135 Alay/2 kumandanlığında bulundum. Alay kumandanı Kâimimakâm Hamdi Bey idi. 1926 Kanun-ı Evvel'ide Muamelat-ı Zatiye Terfi' ve Kıdem Şubesi'ne tayin olundum. 27 Ağustos 1927'ye kadar Kıdem Şubesi'nde bulundum. Muamelat-ı Zatiye reisi Osman Şevkat Paşa idi. 23 Ağustos'da İhtiyat Zabıt Mektebi muallimliğine tayin olundum.
26 Ağustos sene [1]338'den 17 Eylül sene [1]338'e kadar Umumî Taarruza	Hüseyin Hüsnü [imza}

Hane 10: Tahsil ve Terbiyesi Nev'i –Mahalli-(silik)-Numerosu

Harbiye tahsîlini ikmâl etdim.

Hane 11: Ecnebi dillere vukufiyet derecesi

Boş bırakılmıştır.

Hane 12: Hususi istidat ve fazla malumatı...

Boş bırakılmıştır.

Hane Zatı ve Serveti 13

Nev'i ve Mikdarı : Yokdur.

Hane 14: Taltifleri nişan, madalya, takdirnameleri, ecnebi nişan ve madalyaları hangi rütbe ve tarihinde aldığı.

Birinci Mülazım: Harb-i Umumîde gümüş liyakat madalyası ile harb madalyası aldım.

Yüzbaşı: İstiklâl Harbi'nde iki defa takdirname aldım.

Hane 15: Gördüğü cezalar (İdarî ve Divan-ı Harb kararıyla müddetleri ve muhtasaran sebebi.

Divan-ı Harb kararıyla cezâ görmedim.

Emrin tasdik Mahalli

Musaddaktır

Fi 12/11/927

[Mühür]

Belge 28: Hüseyin Hüsnü Paşa'nın askerlik safahatını gösterir kendisinin yazdığı belge.

ردیف	تاریخ	شرح	مبلغ	مجموع
۱	۱۳۰۵/۷	فصل اول	۱۰۰	۱۰۰
۲	۱۳۰۵/۸	فصل دوم	۲۰۰	۳۰۰
۳	۱۳۰۵/۹	فصل سوم	۳۰۰	۶۰۰
۴	۱۳۰۵/۱۰	فصل چهارم	۴۰۰	۱۰۰۰
۵	۱۳۰۵/۱۱	فصل پنجم	۵۰۰	۱۵۰۰
۶	۱۳۰۵/۱۲	فصل ششم	۶۰۰	۲۱۰۰
۷	۱۳۰۵/۱	فصل هفتم	۷۰۰	۲۸۰۰
۸	۱۳۰۵/۲	فصل هشتم	۸۰۰	۳۶۰۰
۹	۱۳۰۵/۳	فصل نهم	۹۰۰	۴۵۰۰
۱۰	۱۳۰۵/۴	فصل دهم	۱۰۰۰	۵۵۰۰
۱۱	۱۳۰۵/۵	فصل یازدهم	۱۱۰۰	۶۶۰۰
۱۲	۱۳۰۵/۶	فصل بیستم	۱۲۰۰	۷۸۰۰
۱۳	۱۳۰۵/۷	فصل بیست و یکم	۱۳۰۰	۹۱۰۰
۱۴	۱۳۰۵/۸	فصل بیست و دوم	۱۴۰۰	۱۰۵۰۰
۱۵	۱۳۰۵/۹	فصل بیست و سوم	۱۵۰۰	۱۲۰۰۰
۱۶	۱۳۰۵/۱۰	فصل بیست و چهارم	۱۶۰۰	۱۳۶۰۰
۱۷	۱۳۰۵/۱۱	فصل بیست و پنجم	۱۷۰۰	۱۵۳۰۰
۱۸	۱۳۰۵/۱۲	فصل بیست و ششم	۱۸۰۰	۱۷۱۰۰
۱۹	۱۳۰۵/۱	فصل بیست و هفتم	۱۹۰۰	۱۹۰۰۰
۲۰	۱۳۰۵/۲	فصل بیست و هشتم	۲۰۰۰	۲۱۰۰۰
۲۱	۱۳۰۵/۳	فصل بیست و نهم	۲۱۰۰	۲۳۱۰۰
۲۲	۱۳۰۵/۴	فصل بیست و دهم	۲۲۰۰	۲۵۳۰۰
۲۳	۱۳۰۵/۵	فصل بیست و یازدهم	۲۳۰۰	۲۷۶۰۰
۲۴	۱۳۰۵/۶	فصل بیست و دهم	۲۴۰۰	۳۰۰۰۰
۲۵	۱۳۰۵/۷	فصل بیست و یکم	۲۵۰۰	۳۲۵۰۰
۲۶	۱۳۰۵/۸	فصل بیست و دوم	۲۶۰۰	۳۵۱۰۰
۲۷	۱۳۰۵/۹	فصل بیست و سوم	۲۷۰۰	۳۷۸۰۰
۲۸	۱۳۰۵/۱۰	فصل بیست و چهارم	۲۸۰۰	۴۰۶۰۰
۲۹	۱۳۰۵/۱۱	فصل بیست و پنجم	۲۹۰۰	۴۳۵۰۰
۳۰	۱۳۰۵/۱۲	فصل بیست و ششم	۳۰۰۰	۴۶۵۰۰
۳۱	۱۳۰۵/۱	فصل بیست و هفتم	۳۱۰۰	۴۹۶۰۰
۳۲	۱۳۰۵/۲	فصل بیست و هشتم	۳۲۰۰	۵۲۸۰۰
۳۳	۱۳۰۵/۳	فصل بیست و نهم	۳۳۰۰	۵۶۱۰۰
۳۴	۱۳۰۵/۴	فصل بیست و دهم	۳۴۰۰	۵۹۵۰۰
۳۵	۱۳۰۵/۵	فصل بیست و یازدهم	۳۵۰۰	۶۳۰۰۰
۳۶	۱۳۰۵/۶	فصل بیست و دهم	۳۶۰۰	۶۶۶۰۰
۳۷	۱۳۰۵/۷	فصل بیست و یکم	۳۷۰۰	۷۰۳۰۰
۳۸	۱۳۰۵/۸	فصل بیست و دوم	۳۸۰۰	۷۴۱۰۰
۳۹	۱۳۰۵/۹	فصل بیست و سوم	۳۹۰۰	۷۸۰۰۰
۴۰	۱۳۰۵/۱۰	فصل بیست و چهارم	۴۰۰۰	۸۲۰۰۰
۴۱	۱۳۰۵/۱۱	فصل بیست و پنجم	۴۱۰۰	۸۶۱۰۰
۴۲	۱۳۰۵/۱۲	فصل بیست و ششم	۴۲۰۰	۹۰۳۰۰
۴۳	۱۳۰۵/۱	فصل بیست و هفتم	۴۳۰۰	۹۴۶۰۰
۴۴	۱۳۰۵/۲	فصل بیست و هشتم	۴۴۰۰	۹۹۰۰۰
۴۵	۱۳۰۵/۳	فصل بیست و نهم	۴۵۰۰	۱۰۳۵۰۰
۴۶	۱۳۰۵/۴	فصل بیست و دهم	۴۶۰۰	۱۰۸۱۰۰
۴۷	۱۳۰۵/۵	فصل بیست و یازدهم	۴۷۰۰	۱۱۲۸۰۰
۴۸	۱۳۰۵/۶	فصل بیست و دهم	۴۸۰۰	۱۱۷۶۰۰
۴۹	۱۳۰۵/۷	فصل بیست و یکم	۴۹۰۰	۱۲۲۵۰۰
۵۰	۱۳۰۵/۸	فصل بیست و دوم	۵۰۰۰	۱۲۷۵۰۰
۵۱	۱۳۰۵/۹	فصل بیست و سوم	۵۱۰۰	۱۳۲۶۰۰
۵۲	۱۳۰۵/۱۰	فصل بیست و چهارم	۵۲۰۰	۱۳۷۸۰۰
۵۳	۱۳۰۵/۱۱	فصل بیست و پنجم	۵۳۰۰	۱۴۳۱۰۰
۵				

Kolordu Numerosu	9, Memurdur	İsmi	Hüseyin EFendi
Fırka Numerosu		Pederinin İsmi	Sadık
Alay Numerosu		Memleketi	Kastamonu
Tabur Numerosu		Tevellüdü	
Bölük Numerosu		Duhulü	
Sınıfı		Nasbı	15 Nisan [1]341
Rütbesi	Binbaşı	Şehadetnamesine nazaran sınıfında kaçınıcı olduğu	
			325-331

Sıra Numerosu	Adedliği	Hulasa-i Metin
		Sene 926 Teşkilatında Alay 135/2 kumandanıdır. 15 Eylül sene [13]36'da Rusya'dan esaretten Trabzon'a çıkmıştır. Kastamonu ve Havalisi Kumandanlığı Muamelat-ı Zatiyesi'nde istihdam edilmektedir, 31/10/[1]336. 18/11/[13]36'da me'muriyeti tasdik kılınmıştır. 47 Y/3 [47. Alay 3. Tabur] K. Vekâletinde müstahdemdir, 12/2/[13]38. 20. Hücüm Taburu'nda mustahdemdir [1]339. 3 Haziran [1]339'da Mekâtib-i Askeriye Müfettişliği emrine verilmiştir. 10/Teşrîn-i Evvel [1]336'den mu'teberan yüzbaşı olmuştur. Afyon ve Dumlupınar muhârebatındaki hizmetine binaen birinci takdirname ile taltif edilmiştir. 1381/1038 numarolu takdirname. 26/ Kanun-ı Sâni / [1]340'de Bolu Şubesi Muamelât Memurluğuna tayin kılınmıştır. Aynı rütbede iki takdirname almasından dolayı 5 Nisan [1]341'den mu'teberan binbaşı olmuştur. 14/7/[1]334'de 135. Alay/2 [135. Alay 2. Tabur] K. Mu'avinliğine tayin kılınmıştır. 926 Teşkilatında 135. Alay/2 [135. Alay 2. Tabur Kumandanlığına tayin kılınmıştır. 15/12/[1]926'da Muamelat-ı Zatiye Kıdem Şubesine tayin kılınmıştır.

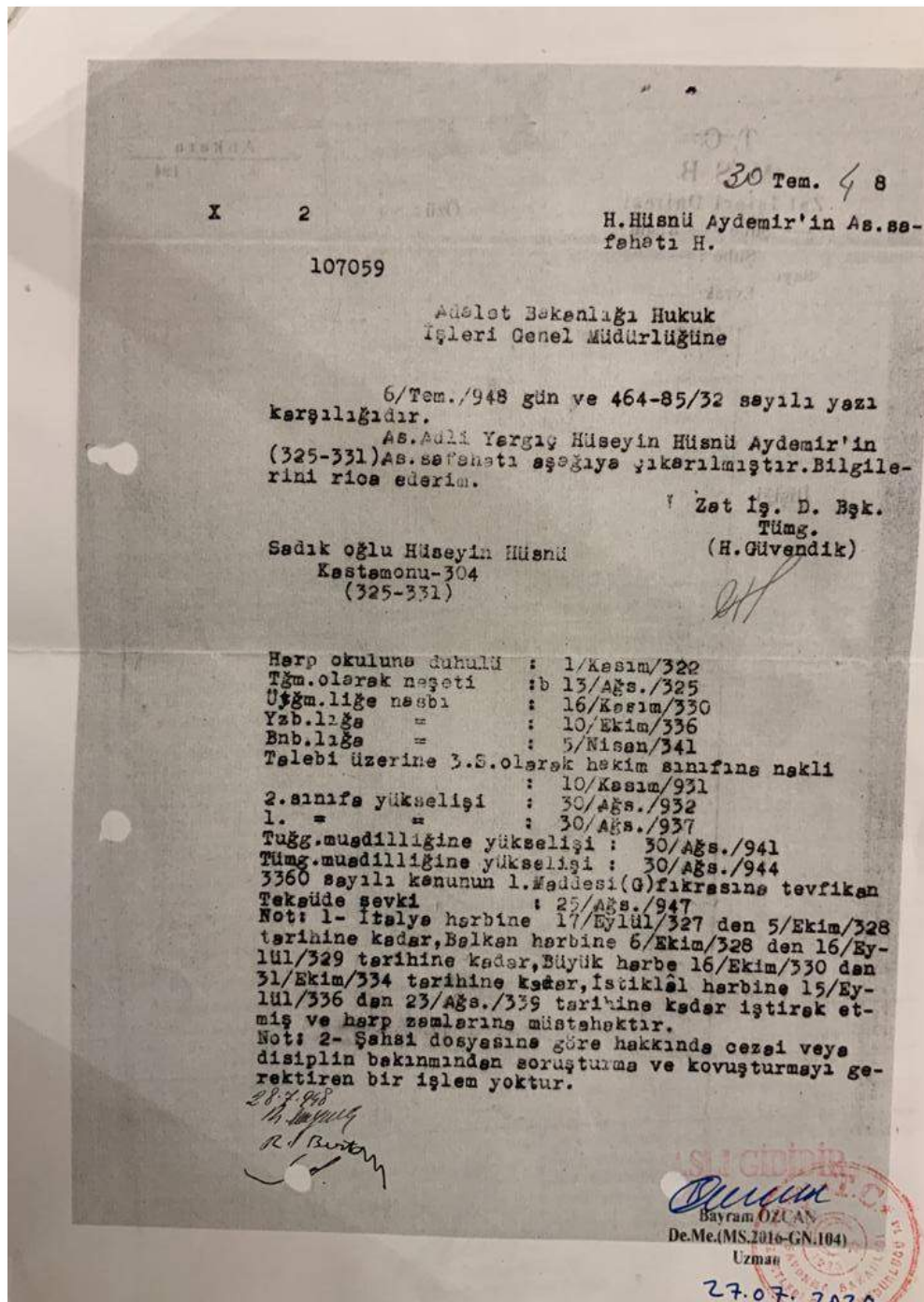
Belge 29: Hüseyin Hüsnü Bey'in rütbelerini alış tarihleri.

[illegible]

Mülazım-1 Sani	Nasbı: Fî 13 Ağustos [1]325	tarhinde mektebden neş’etle Kolordu 2 açığına tefrik edilmiştir. 24 Mart sene [1]326 tarihinde Ordu 2, Alay 83, T 4, K 4 rütbesiyle tayin kılınmıştır. 1 Mart sene [1]327 tarihinde tabur-ı mezkur ber muceb-i teşkilat Kolordu 2 Alay 11 Tabur 2 namını almıştır. 6 Haziran [1]327 tarihinde alayın ikinci bölümüne rütbesiyle tayin kılınmıştır. 2 Haziran [1]328 Kolordu-yı mezkûr Alay 18 Tabur 1, K 3 nakl edilmiştir. Yunanistan’da esâretde ahvâl-i nâ-layıkasına mebni kırk beş gün habs edilmiştir. Teşrin-i Evvel sene [1]329 16 Kanun-ı Evvel [1]329 tarihinde bâ-kur’a 9. Kolordu açığına çıkarılmışdır. 27 Temmuz sene [1]330 tarihinde Kolordu 9, Alay 49, T 2, K 3 tayin kılınmıştır.
Mülazım-1 Evvel	Nasbı: Fî 16 Teşrin-i Sani [1]330	tarhinde Kolordu 9, Alay 49, T 2, Bölük 3 Mülazım-ı Evvelîğe tayin edilmiştir. K 9 memuru Alay 49, K 7’de müstahdemdir. Höbek Dağı’nda esir olduğu 3. Ordunun 01/05/1[1]332 tarihli tahriratına merbut cedvelden anlaşılmıştır. Muharebede mecruh olmasına binaen muharebe gümüş liyakat madalyasıyla taltifi hususuna fî 28 Nisan [1]332 tarihinde irade-i seniyye şeref-sadır olmuştur. 8/1843 Muharebede fevkalâde yararlığı görüldüğünden dolayı gümüş liyakat muharebe madalyasıyla taltifi hususuna mahsus! fî 19 Kanun-ı Sani sene [1]330 tarihinde irâde-i seniyye şeref-sudur buyurulmuştur.
Yüzbaşı	Nasbı	10 Teşrin-i Evvel [1]336’da yüzbaşı olmuştur.
Kolağası veya Kıdemli Yüzbaşı	Nasbı	Bursa Rüştîyesi idadi...
Binbaşı	Nasbı: 5 Nisan sene [1]341	tarhinde mu‘teberan bir rütbede iki takdirnâme almasına mebni binbaşılığa terfî’i fî 1 Haziran [1]341 tarihinde tasdîk-i ‘âlîye iktiran etmiştir. 9082 S III. A. ad. Hakimliğe nakli 10-2- () [1]931 âlî tasdik.
Kâimimakâm	Nasbı	4. K.o. Ş. 3’de müstahdem. S. II. terfî etmiştir. 30 Ag. [1]932
Mîralay	Nasbı	B.E. Mehakim şubesine tayini 13-Mart.-[1]933 tarihinde âlî tasdike iktiran etti. Tel. lar. 20-Mart-[1]933 No: 1292 3-Mar-[1]933 işden ayrılmıştır. 30-Mart-[1]933 yeni vazifesine başlamıştır. I P. terfî 30-Ag[ustos].-[1]937
Mîrlivâ	Nasbı	
Ferîk	Nasbı	

Belge 30: Hüseyin Hüsni Paşa’nın MSB özlük dosyasındaki genel askerî safahatı.

Ek 10:

MSB Arşivi, Özlük Dosyası

Belge 31 : Adalet Bakanlığı'na yazılmış katıldığı harpleri gösterir belge.

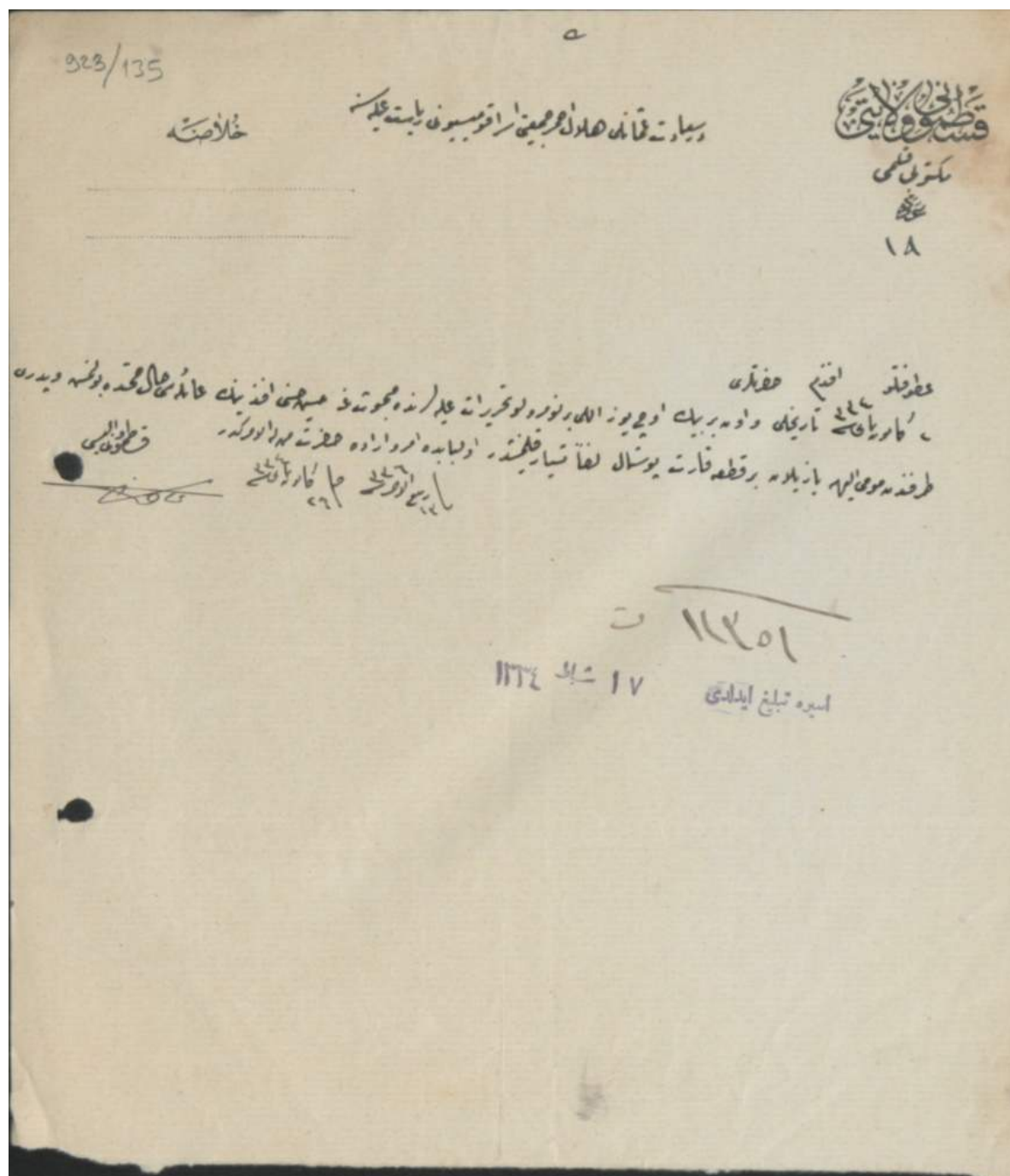
Ek 11:

1466
Dosya No. 325-331

İsmi : H. S. Hüseyin Hüsnü Aydemir
Pederinin İsmi : An. Ad. Yargıç
Tarihi tevellüdü : 1304 Kantaroni
Tarihi duhulü : 1/Kasım/322 Harp Okuluna
Askeri memur ise maaşın geçtiği tarih : 13-Ağu.-329 Fevriyen 16-Kasım-330 da Üst Etm. 10-Ekin-336 da Ysb 5-Mi 341 de Brh 30-Ağu.-932 de 2. S. 30-Ağu.-937 de 1. S. 30-8-941 de Tuğ. Müdilli 30-8-944 de Tunc Müdilli An. Ad. Yargıç olmuştur.
Son rütbe tarih ve nasb :
Mektep müddeti : 1-Kasım-322 : 12-Ağu.-325 Harp Okulunda
Tekaüt tarihi : 14-Tem.-948
Tekaüt olduğu zaman küt'ası : An. Yargıçay Ad. Üyesi
Vazifesine nihayet verildiği tarih : 7-Eyl.-947
Esbabı tekaüdü : 1683 sayılı kanunun 3 maddesinin (A) fıkrasına göre
Ciheti mülkiyedeki hizmeti : Y o k
Bilâdi harp zammı : Y o k
Yunan harp zammı : Y o k
İtalyan harp zammı : 17-Eyl.-327 : 5-Ekin-328 iştirak etti
Balkan harp zammı : 6-Ekin-328 : 16-Eyl.-329 iştirak etti
Büyük harp zammı : 16-Ekin-330 : 31-Ekin-334 iştirak etti
İstiklâl harbi zammı : 15-Eyl.-336 : 23-Ağu.-339 iştirak etti
Şark kıdem zammı : Y o k
Kısmi seferberlik zammı : Y o k
60. cı madde mücibince zam hakkı : Müstehaktır .
Muhakeme olmak üzere açıkta geçirdiği müddet : Y o k
Mahpusiyet müddeti : Y o k
Hangi emvalden maaş alacağı : Antalya Emvalinden
İkâmetgâh adresi : Antalya'da ciftci Hayri Ülkü vasıtasile Em. Tunc Müdilli Hüseyin Hüsnü Aydemir .
Malûlen mülkaili ise derecesi :
Malîyetini müeyyet rapor ve vesâik :
Vefat edenler hakkında
8 ve 10. cu haneler müstesna olmak üzere (24) de kadar haneler imlâ edilecek ve ayrıca şu maddeler ilâve kılınacaktır.
1 Hini vefatındaki küt'ası :
2 Tarihi vefatı :
3 - Ailesine 45, 46, 52 inci maddelerden hangisine tevlikan maaş verileceğine dair Sıhhat işleri dairesinin kararı ve vefat raporu. : İşbu safahat cetveli imlâ edilerek tekaüt şubesi tevdi kılınmıştır. 29 Haz. 1949 R. M. M. Dilekçe Kona- S. Md.

Belge 32: Hüseyin Hüsnü Paşa'nın Genel Askeri Safahat Cetveli. MSB Arşivi, Özlük Dosyası.

Ek 12:

KA, 923-135

Kastamonu Vilayeti

Mektubi Kalemi

Aded 19

Bihi

Dersaadet Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Üsera Komisyonu Riyaset-i Aliyyesi'ne

Atûfetlü Efendim Hazretleri,

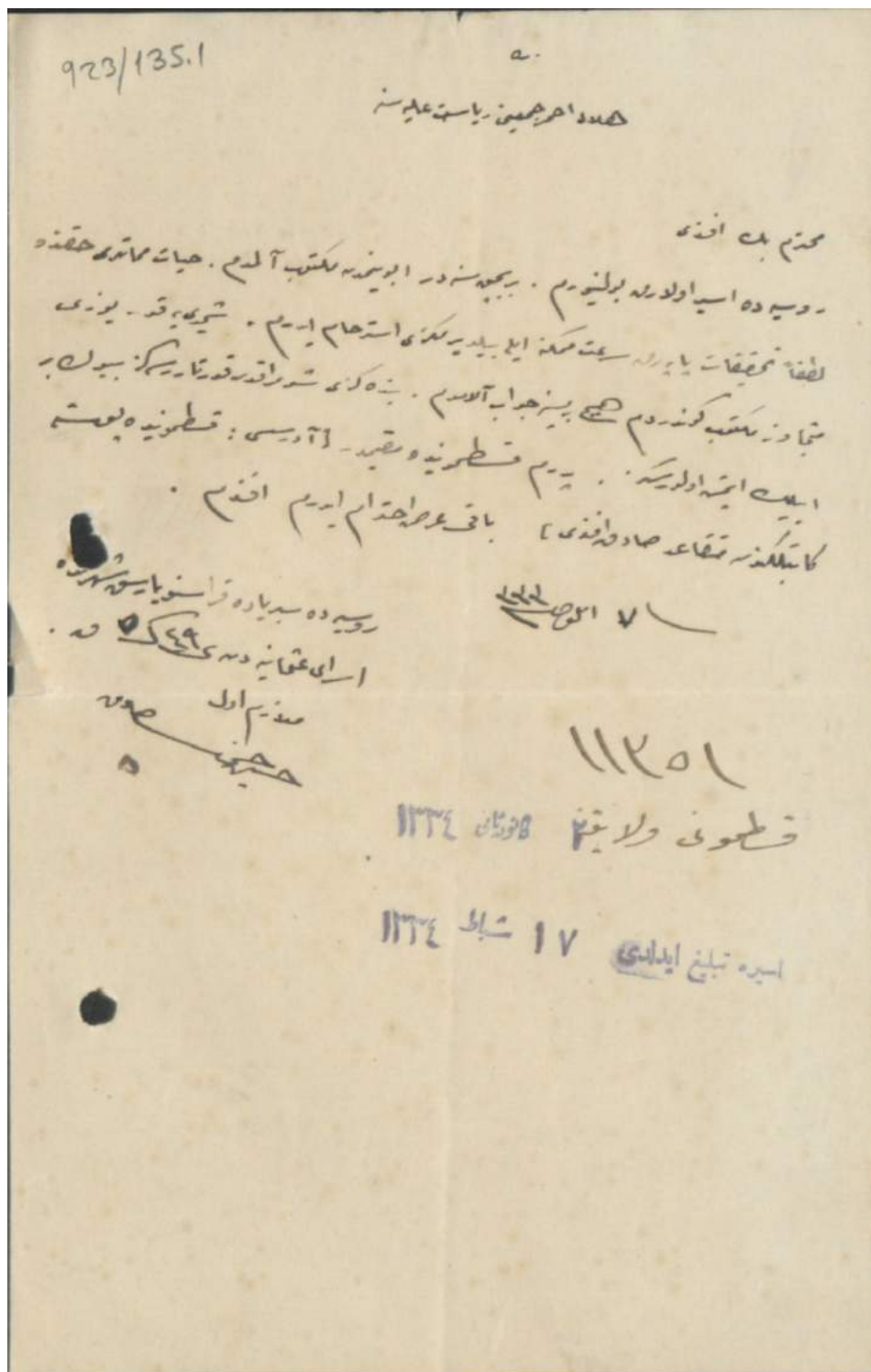
2 Kânûn-ı Sâni [1]334 tarihli ve on bir bin üç yüz elli bir [10351] numarolu tahrirat-ı aliyyelerinde mebhûsün anlı Hüseyin Hüsni Efendi'nin ailesi hal-i mihnette bulunmuş ve pederi tarafından müma ileyhe yazılan bir kıta kartpostal leffen tesyar kılınmıştır. Ol babda emr-u irade hazreti men lehü'l-emrindir. 12 Rebiulevvel [1]336 / 26 Kanun-u Sani [1]334 [26 Ocak 1918]

Kastamonu Valisi

T: 11351

Esire tebliğ edildi: 17 Şubat 1334 [17 Şubat 1918]

Belge 33: Kastamonu Valisi'nin Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne yazısı.

Hilâl-i Ahmer Cem‘iyyeti Riyâset-i Aliyyesine

Muhterem Beyefendi,

Rusya'da esîr olarak bulunuyorum. Bir buçuk senedir ebeveynimden mektûb almadım. Hayât ve memâtları hakkında lütfen tahkîkât yaparak sür‘at-i mümkin ile bildirmenizi istirhâm ederim. Şimdiye kadar yüzü mütecâviz mektûb gönderdim. Hiçbirisine cevâb alamadım. Bendenizi şu merâktan kurtarırsanız büyük bir iyilik etmiş olursunuz. Pederim Kastamonu'da mukîmdir. (Adresi: Kastamonu'da posta kâtibliğinden mütekâ‘id Sadık Efendi.) Bâkî arz-ı ihtirâm ederim efendim.

Fî 7 Eylûl sene [1]333 [7 Eylûl 1917]

Rusya'da Sibirya'da Krasnoyarsk şehrinde

Üserâ-yı Osmânîye'den Alay 49, K(Bölük) 7 K(Kumandanı)

Mülâzim-i evvel

Hüseyin Hüsnü bin Sadık

11351

Kastamonu Vilâyetine 2 Kânûn-ı Sânî 1334 [2 Ocak 1918]

Esîre tebliğ edildi. 17 Şubat 1334 [17 Şubat 1918]

Belge 34: Hüseyin Hüsnü Efendi'nin Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne yazdığı yazı.

923/135.2

در عبارت تمامی هلاله اصره جیفه اسراف و بیجوز ریاست علیه

شرف و دایه ۱۱۴۵۱ ت ۴ کانویله تاریخ و خبرت عالیله جولایه این قطع قارت

لغا تقسیم قاضیه بر جیم خدمت بود مخدوم حبه صفاقیه کوفه دایم ملولم

و اخذ علیه اسراف ده ارک الکلیم یاره ده الدن و نامیده بوجیم و زیاره

مکدم لمره و جیم ناجر مکله اب لغفایکیز ^{موریه نام} تقسیم یاره کونسله افزیه

حاصل در مملکت سرب و بیکزه جا ابه عرصه خراب المم اقم

فصل و ده تقاعد بوش کابن

صادر

۱۱۴۵۱ ت

اسپره تبلیغ ایستادی ۲ شایه ۱۱۳۴

KA 923-135.2.

Dersa‘âdet'te Osmânî Hilâl-i Ahmer Cem‘iyyeti Üserâ Komisyonu Riyâset-i Aliyyesine

Şeref-vârid olan T 11351 numero 2 Kânûn-ı Sâni sene [1]334 târihli tahrîrât-ı aliyyelerine cevâbdır. İki kıt‘a kart lüffen takdîm kılınmıştır. Bir buçuk seneden berü mahdûmum Hüseyin Hüsnî Efendi'ye gönderdiğim mektûblar cevâb bulmadığı gibi vesâat-ı aliyyeleriyle 1 Ağustos sene [1]334'te irsâl eylediğim para da elân varmamıştır. Bu sebebdan pek ziyâde mükedderim. Her ne vechile teslîmi mümkün ise lütfediniz. Mûmâ ileyh nâmına başkaca para gönderilmek üzere netîce-i hâsıladan ma‘lûmât-ı serî‘a vermenizi recâ eder arz-ı ihtirâm eylerim efendim.

Fî 3 Şubat sene [1]334 [3 Şubat 1918]

Kastamonu'da Tekâ‘üd Posta Kâtibi

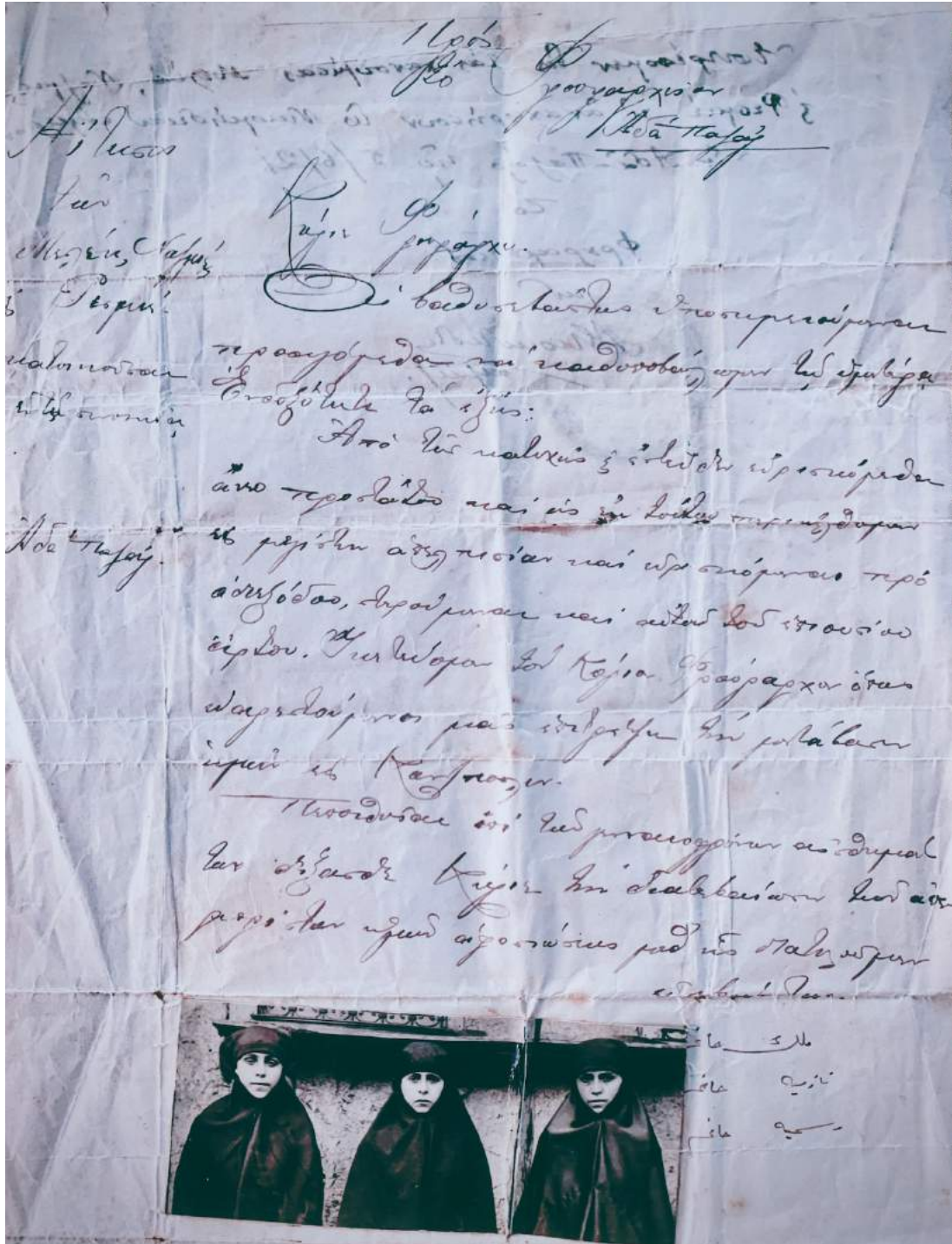
Sadık

T 11351

Esîre tebliğ edildi. 23 Şubat 1334 [23 Şubat 1918]

Belge 35: Hüseyin Hüsnü Efendi'nin babasının, oğlundan haber alamadığına dair yazısı.

Ek 15:

Fotoğraf 24: Melek Hanım ve kardeşleri Nazmiye (ortada) ve Resmiye (solda) Hanımlar. Hüsnü Oğuz Aydemir Arşivi.

Ek 17

Fotoğraf 25: Hüseyin Hilmi Dülek ve eşi Müveddet Hava Dülek. *Hüsnü Oğuz Aydemir Arşivi.*

Ek 18

Fotoğraf 26: Hüseyin Hüsnü Aydemir. *Hüsnü Oğuz Aydemir Arşivi.*

Fotoğraf 27: Hüseyin Hüsnü Aydemir. *Hüsnü Oğuz Aydemir Arşivi.*

Fotoğraf 28: Hüseyin Hüsnü Aydemir. *Hüsnü Oğuz Aydemir Arşivi.*

Fotoğraf 29: Tümgeneral Hüseyin Hüsnü Aydemir. *Hüsnü Oğuz Aydemir Arşivi.*

ÖNEMLİ TARİHLER

Temmuz 1888	: Hüseyin Hüsnü'nün tevellüt tarihi.
19 Kasım 1903	: Rüşdiyeden "Pekiyi" derecesiyle mezun oldu.
14 Aralık 1906	: Mekteb-i Harbiye'ye kaydı yapıldı.
Nisan 1909	: Hareket Ordusu'na katıldı.
26 Ağustos 1909	: Edirne, Mekteb-i Harbiye'den Teğmen olarak mezun oldu.
6 Nisan 1911	: Tekirdağ'da 2. Ordu 83. Alay 4. Tabur 3. Bölüğüne tayin oldu.
Kasım 1911	: Sakız Adası 18. Alay, 1. Tabur 2. Bölük takım zabiti olarak atandı.
24 Kasım 1912	: Sakız Adası Kondari (Kontari) Koyu'na çıkarma yapıldı.
3 Ocak 1913	: Sakız Adası teslim oldu, Hüseyin Hüsnü Efendi esir oldu.
29 Aralık 1913	: Esaret dönüşü 3. Ordu 9. Kolordu açığına atandı.
9 Ağustos 1914	: 17. Tümen 49. Alay 2. Tabur 3. Bölük komutan oldu.
19 Kasım 1914	: Mülazım-ı Evvel (Üsteğmen) rütbesine terfi etti.
11 Haziran 1915	: Tortum civarında Ahpisor Yaylası'nda yaralandı.
10 Ocak 1916	: Rus Kafkas Ordu'su Erzurum'u nihai işgal için taarruza geçti.
16 Şubat 1916	: Rus birlikleri saat 07.30'da Kars Kapısı'ndan Erzurum'a girdi.
14 Temmuz 1916	: Höbek Dağı'na baskın oldu, Hüseyin Hüsnü Efendi esir oldu.
6 Ağustos 1916	: Sarıkamış'tan Rusya içlerine esaret yolculuğu başladı.
Mayıs 1917	: Krosnoyarsk esir kampına vardı.
Mayıs Haziran 1919	: Krosnoyarsk'tan firar etti.
16 Eylül 1920	: İstanbul'a uğramaksızın Karadeniz'den Trabzon'a çıktı.
2 Ekim 1920	: Kastamonu ve Bolu Havalisi Kumandanlığı memuru olarak atandı.
10 Ekim 1920	: Yüzbaşı rütbesine terfi etti.
20 Nisan 1921	: Giresun (47.) Alayı 3. Taburu Kumandanlığı'na tayin edildi.
22 Temmuz 1921	: Sakarya Harbi'ne iştirak için Samsun'dan Ankara'ya hareket etti.
6 Aralık 1921	: Kocaeli Grup Muhafız Bölüğü Kumandanlığı'na tayin edildi.
17 Mart 1922	: Hadice Melek Hanım ile evlendi.
26 Ağustos 1922	: İzmit Müstakil Taburu Kumandanlığı'na atandı.
16 Eylül 1922	: Bandırma'ya giren birlikler arasındadır.
5 Nisan 1925:	: Binbaşı rütbesi ile 135. Alay 2. Tabur Kumandanlığı'na atandı.
3 Haziran 1923	: Bursa Askerî Lisesi muallimi oldu.
18 Aralık 1923	: Bolu Askerlik Şubesi Muamelât Memurluğuna tayin edildi.
23 Ağustos 1927	: Mekteb-i Harbiye İhtiyat Zabit Mektebi Muallimliğine tayin etti.
10 Ekim 1931	: İstanbul Darülfununu Hukuk Fakültesi'nde mezun oldu.
10 Kasım 1931	: Askerî Hâkimlik sınıfına nakledildi.
30 Ağustos 1937	: 1. Sınıf Askerî Hâkimliğe terfi etti.
30 Ağustos 1941	: Tuğgeneral Muadillğine terfi etti.
30 Ağustos 1944	: Tümgeneral Muadillğine terfi etti.
14 Temmuz 1948	: Yaş haddinden emekli oldu.
07 Ocak 1979	: 92 yaşında vefat etti.